

Ketabton.com

د پښتو منل سپړنه

شاه محمود كډوال

۱۳۹۴ لمريز كال

د پښتو متل سپرڼه

ليکوال:

پوهنمل شاه محمود کږوال

۱۳۹۴ ل کال

کتاب پېژندنه:

-
- د کتاب نوم: د پښتو متل سپرڼه
ليکوال: پوهنمل شاه محمود کډوال
خپروندی: د افغانستان ملي تحریک، فرهنگي خانگه
وېبپاڼه: www.melitahrik.com
ډیزاین: ضیاء ساپی
کمپوز: خپله لیکوال
پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید
چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م
د تحریک د خپرونو لړۍ: (۱۱۳)

نیولیک

- سرلیکونه مخگڼه
- ۱..... پیلیزه
- ۳ سریزه
- ۵ د فولکلور لنډه پېژندنه
- ۷ متل څه ته وايي؟
- ۲۰ ایا متل له متل سره اړخ لگوي؟
- ۲۴ د متل ډولونه
- ۳۰ په متلونو کې د دودونو غبرگون
- ۵۵ متلونه او د خلکو اندونه
- ۷۲ متلونه او کولتوري یون
- ۹۱ د متلونو ژبني او ادبي ارزښتونه
- ۱۰۸ د متلونو شالید
- ۱۱۴ د متل شالید، له اصطلاح سره د توپیر کرښه
- ۱۲۶ اخځونه

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

پيليزه

پښتانه او پښتو ژبه هم د نړۍ د پرمختللو ولسونو او ژبو په څېر دي ، خو د ټولنيزو چارو او ژوند شتمني يې لږه تر کار لاندې لوبدلې او سپرل شوې ده . پښتني فولکلور د دې څرگندويي کوي ، چې موږ د خپل لومړني ژوند د اړتياوو لپاره کافي مواد لرل او چاته اړ نه وو . که اړ وو ، هم په هغه کچه ، چې د نړۍ ټول ولسونه او ژبې دي او دا يوه طبيعي خبره ده .

پښتني فولکلور او په هغې کې متل ، هغه ژبنی واحد دی ، چې زموږ او نړۍ د ژوند غوره تگلارې او معيارونه لري . دا واحد تر ډېره څېرل شوی ، خو لا پراخو څېړنو ته اړتيا لري . متل د ټولني وگړو ته د ټولنيز ژوند لپاره ښې لارې ټاکي .

ډېری متلونه د يوې پيښې او کيسې زېږنده ده . زموږ وگړو د ټولنيز ژوند په بهير کې رامنځته کړي او تر شا يې پخې تجربې پرتې دي . څرنگه چې وړاندې وويل شول ، د فولکلور او بيا ولسي ادب او همدا ډول متل په اړه ، درنو پوهانو او ليکوالو کار کړی او د درناوي وړ دی . موږ په تېرو څېړنو د ډېروني هڅه کړې ده .

د (پښتو متل سپړنه) موضوع ، هغه ده چې ما د ماسټرۍ د تیزس د بشپړونې په موخه څېړلې او چمتو کړې ده . د دې موضوع د څېړلو لپاره مې ، د خپلو شونتیاوو په اډانه کې ډېره هڅه کړې او داسې څه مې ټولنې او پښتو مینوالو ته وړاندې کړي ، چې ټولنه کې خپل ځای لري . له بېلابېلو پښتو پوهانو ، استادانو ، کتابونو او خلکو مې معلومات راټول کړي او شنلي مې دي . په دې ترڅ کې د نورو قدرمنو په استازیتوب زما له لارښود استاد پوهنوال احمدشاه زغم نه مننه کوم او ورته د سوکاله ژوند غوښتونکی یم ، چې په ورین تندي یې زما اړتیاوې بشپړې کړې او د څېړنې په بهیر کې یې زما بشپړه ملتیا کړې ده .

درنښت

شاه محمود کپوال

سريزه

پښتو ژبه او فولکلور هغه شتمني ده ، چې بېلابېلې برخې يې په گڼو رنگونو ښکېلې دي . په فولکلور کې د ژوند او ژواک هر اړخ شته ، د فولکلوري او ولسي ژبې او ادب له بېلابېلو واحدونو له ډلې يو متل دی ، چې زموږ د ولس لاسته راوړنه او پراخې ماناوې رانغاړي .

متل زموږ د ژوند بېلابېل پړاوونه او رنگارنگ اړخونه څرگندوي . دا فولکلوريک ژانر او جوړښت ، له پيله زموږ د ژوند د بهير مادي او مانيز پرمختگ ، گام پر گام رابښي .

متل زموږ د ژوند بېلابېل اړخونه ، فکرونه ، معيارونه ، ارزښتونه ، آرونه او باورونه رااخلي او خوندي کړي يې دي . متل د يوه نږدې اوږد بهير ، کيسې ، پېښې او تجربې لنډيز ، پايله او نچور دی .

متلونه تر ډېره د شاليد لرونکي دي . يوه پېښه او کيسه پکې پرته وي ، گڼ شمېر يې ډله ييز رنگ لري ، داسې چې ډېر وگړي پکې گډون لري ، خو ځينې يې کېدای شي د يوه وگړي او فرد تجربه وي او ډله ييز رنگ ونه لري . د ځينو متلونو په اړه ويل کېږي چې شاليد نه لري ، په دې مانا ، چې تر شا يې پېښه او کيسه نشته ، هغه هم په ډله ييز رنگ کې ، دا ډول کېدای شي هماغه فردي تجربه وي .

متلونه يوه لنډه جمله ده ، تر ډېره نظمي بڼه لري ، منشور يې هم ځانگړې ښکلا او بڼه لري ، ځانگړی خوند لري ؛ له دې کبله يې ذهن هم ښه خوندي کولای شي او له خلکو نه هېرېږي .

د متل د لنډ جوړښت په پرتله ، د متل کیسه او پېښه اوږد جوړښت لري او د متل د لنډ جوړښت په څېر ښکلا او خوند هم نه لري . له دې کبله د ډېرو متلونو کیسې او پېښې هېرې شوي او له منځه تللي دي او یواځې د متل لنډ او خوندور شکل راپاتې دی ځکه مور فکر کوو ، چې ځینې متلونه په شالید کې کیسه ، پېښه او تجربه نه لري . یواځې هغه متلونه ، چې د یو فرد د ذهني تجربې پایله ده او ډله ییزه تجربه پکې نشته د هغوی پېښه او کیسه هم فردي او ذهني ده.

د متلونو په شالید کې پېښې ، کیسې او تجربې بېلابېل رنگونه لري . یو شمېر یې تاریخي بڼه او مانا لري ، په دې ډول ، چې متل د یوې داسې پېښې لنډیز او پایله ده چې په تاریخ کې ځای لري . یو شمېر داسې دي ، چې دیني رنگ لري ، په شالید کې یې د قرانکریم د یو آیت او حدیث شریف مانا پرته وي . یو شمېر یې داسې دي ، چې په شالید کې یې اخلاقي او ټولنیزې تجربې پرتې دي . همداسې یو شمېر متلونه بیا داسې دي ، چې په شالید کې یې افسانې او اسطوري پرتې دي .

۱ - د فولکلور لنډه پېژندنه :

څرنگه ، چې زموږ د دې څېړنې اصلي موضوع (د پښتو متل سپړنه) ده او متل بیا له فولکلوریکو توکو څخه یو دی ، ځکه پر فولکلور لنډې خبرې هم راته اړینې برېښي .

د فولکلور مرکبه کلمه له دوو بسیطو کلمو څخه جوړه شوې ده . لومړی توکی یې فولک (Folk) دی او د بې سوادو او عوامو خلکو په مانا دی . دا کلیمه په زړه انگریزي ژبه کې د (Folc) په بڼه ، په منځنۍ او نوې انگریزي کې د (Folk) په شکل راغلې ده ، چې د خلکو ، ملت ، قام او د کورنۍ د غړو په مانا ده . په ژرمانیک ژبه کې (Folkam) راغلې ، چې د (ناثابت) او (ناڅرگند) مانا لري . دویم توکی یې (Lore) دی ، چې په زړه انگریزي کې (Lare) وه ، مانا یې د (حقایقو مجموعه عنعنه د یو شي په باره کې د عوامو فکر و عقیده عامیانه مالومات ، افکار او ولسي ذهنیت) ده .

اصلاً فولکلور د عوامو خلکو ، د یو ملت یا یو قام او یا یو نژاد په نظر د حقایقو مجموعه ده . د دوی عنعنوي سرمایه ده او د ژوند او نړۍ په اړه د دوی فکر و عقیده مالومات ، افکار او د دوی عمومي ذهنیت دی . د یو ملت یا ملت او یا د یو هیواد په فولکلور کې د هغوی ټوله ماضي او د موجوده او راتلونکي ژوند لپاره ارزښتونه پراته دي .

د یوې ټولنې فولکلور موږ ته د هغوی د پلرونو ، نیکونو او اجدادو کولتوري نورمونه او ټولنیز ارزښتونه بیانوي او د هغوی له کولتوري معیارونو او

هدفونو سره مو اشنا کوي . په همدې توگه فولکلور انسانانو ته لارښوونه کوي ژوند ته مانا ورکوي او د حرکت سمت يې ټاکي (۲: ۱) .

فولکلور د لومړني او بدوي انسان هغه برداشت او تعبير دی ، چې له خپل چاپېر او د ژوند له اړخونو څخه يې کوي او د خپل شاوخوا موجوداتو په باب نظر څرگندوي او د فولکلور تاريخ هم له هماغه لومړني انسان څخه راپيلېږي ، چې د فولکلور په غېږه کې يې سترگې غړولې دي او له همدې امله د فولکلور هر اړخ ډېر لرغونی او زوړ دی (۱۸: ۵۸) .

مشهور پارسي قاموس (فرهنگ عميد) ليکي :

فولکلور : فرانسوي ټکی دی ، د عوامو پېژندنه ، د ولسي- خلکو د ادابو ، دودونو او تصنيفاتو پوهنه يا علم ، د سيمه ييزو عقيدو ، افسانو او ترانو ټولگه .

معين فرهنگ ليکي :

فولکلور فرانسوي ټکی دی . Folk د خلکو او Lore د هغو پوهه . هغه علم ، چې د يوې سيمې د اصلي پخوانيو استوگنو له خوا د هغو د دود و ادابو (اخلاقو) ، کيسو او ولسي تصانيفو نه جوړ دی يا خلک پېژندنه .

د ارواښاد څېړندوی محمد صديق روھي په نظر :

” فولکلور د زيار ايستونکو د هلو ځلو او ژوند پېښو هېنداره ده ، چې په هغه کې د خلکو اجتماعي سيکالوژي د دوی انگرېني او برداشتونه ، د هغوی ارمانونه او غوښتنې د دوی ذوق او د پوهې سطحه ، د دوی مبارزې او فعاليتونه او په پای کې د دوی د باطني نړۍ ژورتياوې منعکسوي . سره له دې ، چې په فولکلور کې جادو خرافات او دې ورته نور عقايد او تجربې هم

شاملې دي ، خو که موضوع په ژوره او هراړخيزه توگه وڅېړل شي ، نو د لرغونو انسانانو جادو او خرافات هم ، له حياتي اړتياوو سره نېغې اړيکې درلودې . د ځينو خرافاتي اړخونو په نفې کولو سره له فولکلور څخه د تربيتي مقصدونو او ستيتيکي غوښتنو د پوره کولو لپاره هم استفاده کېږي (۲۴: ۳) .

فولکلور د ولسي- ژوند هېنداره ده . په دې هېنداره کې د خلکو دودونه ، ارزښتونه چال چلند ، انگېرنې ، کړنې او د ژوند هر راز لارې چارې منعکسوي . د فولکلور د څېړنې ساحه ډېره پراخه ده ، خو عمده برخه يې ولسي دودونه ، خرافات ، رواجونه ولسي ادب (متلونه ، سندرې ، کيسې او نور) دي (۷: ۱) .

۲ - متل څه نه وايي ؟

متلونه د يوه ولس د ټولنيزو ، پوهنيزو او رواني ازموښتونو او ليدنو کتنو د محصول په توگه د ولس د پوهې او شعور د کچې ښکارندوی دي . پښتانه ، چې په ټولنيز ژوندانه مين قام دی ، که څه هم د سياسي او اقتصادي ناخوالو په حکم له اکاډميکو او منظمو ښوونيزو مرکزونو لرې پاتې شوي يا پاتې کړای شوي دي ، خو بيا يې هم ټولنيز او سياسي نظام د ژبې (پښتو) ترڅنگ د پښتو او پښتونوالي د نظام په رڼا کې يو بريالی ټولنيز او پوهنيز نظام چلولی دی ، په دغه نظام کې مشران ، مخور او شمله ور د ټولنيز نظام او پر ټولنيزو ستونزو د لاسبرۍ بريالی او اغېزمنې لارې چارې لري چې متل هم د همدغو

مشرانو او مفکرانو د پوهې او تجربې د محصول په توګه د پښتنو د ورځني ژوندانه د ناخوالو او نیمګړتیاوو د درملنې دنده پر غاړه لري (۱:۱۶) .

د پښتو متلونه هم د پښتو د ادب یوه غوره برخه ګڼل کېږي ، دا متلونه له ډیر پخوا څخه موجود او زموږ د سپېڅلو نیکونو غوره ، قیمتي او تللې ویناوې دي ، چې د نقلونو په شان له یو نه بل ته ، له بل نه بل ته ، نقل په نقل راغلي او پاتې شوي دي . د لنډیو په شان د متلونو د ویلو تاریخ هم مالوم نه دی ، مګر په هره زمانه کې ویل کېږي او کوم خاص ویونکي هم نه لري ، بلکې د ټولو پښتنو د خولې مرغلرې دي ، چې خورې ورې د خلکو په ذهنونو کې پرتې دي . د متلونو عبارات خوندور ، لنډ ، مختصر او ډېر مطالب پکې ځای شوي وي . پښتو متلونه که څه هم په نثر کې داخلېږي ، مګر اکثره یې سجع او قافیه هم لري .

متلونه د یو ملت د عاداتو او خویونو د ښکاره کېدو ایینه ده او د هر قوم د پوهې تجربو او طبیعت د صفایې اندازه ترې مالومېږي . متلونه هغه پخې پخې خبرې دي چې له ډېرو تجربو نه وروسته په لاس راځي او د ژوندانه لارښوونکي ګڼل کېږي . متلونه په کلام کې خوږوالی او قوت پیدا کوي ، عبارت پرې خوندور او خوږېږي . دا وجه ده ، چې شاعر او لیکونکي یې په خپلو ویناوو کې راوړي او له دې کبله د بدیع په فن کې دا یو صنعت بلل شوی دی . د متلونو پېژندنه دوه خواوې لري ، یوه دا چې اصل مورد یې سرې ته مالوم شي ، چې دا یې حقیقي مانا ده او بل دا چې د استعمال ځای یې وپېژندل شي ، چې دا یې کنایي مانا ده ... (۸ : ۳۲) .

متلونه هغه لنډې ويناوې دي ، چې د پېښو يا خبرو په وخت د استناد لپاره کارول کېږي . د يوې مخکينۍ ترسره شوې پېښې کيسه په يوه لنډه جمله يا ترکيب کې په ډېره لنډه بڼه وړاندې کېږي او د نورو قياس پرې کېږي .

متلونه د پښتني فولکلور او ژوند يو مهم ژانر دی ، چې اکثره وخت د خبرو پر وخت د ډاډ ، باور او رښتياينې لپاره کارېږي. اکثره پښتانه په عامو خبرو کې هم متلونه کاروي. متلونه خبرې مستدلې کوي ، خوند يې ډېر وي او د اورېدونکي يا لوستونکي ډاډ او باور ډېروي .

ښاغلی رفيع په دې اړه ليکي :

”متلونه د خلکو هغه سپېڅلې ، پاکې ، مانادارې او لويې لويې لنډې جملې دي ، چې د ولس د ثقافت ، فرهنگ علم او پوهې ، کړو وړو ژوندۍ نمونې او د ولسي پوهانو د لوړو افکارو نماينده گان دي (۲۴: ۱۲۲) .“

د پښتو ادب يو مهم توک دغه متلونه دي ، چې په لنډو ويناوو کې حکمتونه او د گټې خبرې ځای شوي دي . په متلو کې د ملتو د روحياتو خورا ښې ښې نکتې پرتې وي او ځينې پوهان وايي ، چې تر شعر لا متلونه د ملتو پر عقليت ښه دلالت کوي . ولې ، چې اشعار د داسې خلکو له کومو راوځي ، چې فکر ، ذهن او عقليت يې تر عوامو لوړ وي . اما متلونه د عوامو له تفکره حکايت کوي او د متلو الفاظ لکه اشعار مصنوعي او پالش شوي نه وي او د عوامو په ژبه وي ، نو متلونه د وگړو برغ گڼلی شو او پر روحياتو يې دلالت تر شعر ټينگ او د ويسا وړ وي . متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او د دوی د عقلي هويت ښکاره کوونکي دي . په مختلفو اوضاعو او کيفياتو کې د تجربو او ازمېښتونو نتيجه په لنډو کليماتو کې ځای شوې دي (۳: ۱۸، ۱۹) .

د هر ولس په شفاهي ادب کې متل (ضرب المثل) مهم ځای لري. د بډايو ژبو يو خصوصيت دادی، چې په متلونو هم بډای وي. متل د خبرو يوه بېخي لنډه جمله ده چې د مانا په لحاظ بشپړه او د مفهوم او مورد په لحاظ عامه وي. د متل بلاغت او فصاحت په دې کې دی، چې د فورم له مخې لنډ او مؤجز، د مانا په لحاظ مستعار او کنایه، د افهام له مخې ساده او عام فهم او د افادې په لحاظ په هدف رسا او سم لگېږي.

ماکسیم گورکي د متل په باب ويل: ”په لفظي ساده گۍ کې يې تر ټولو لويه هونبنياري او حکمت ځای شوی دی، متل او سندرې هميشه مؤجز وي، خو د بشپړ کتاب هومره تفکر او احساس پکې وي.“ ده به ليکوالو ته مشوره ورکوله، چې ليکوالي له متل څخه پيل او زده کړي، چې الفاظ پکې داسې کښېښکل شوي وي، لکه په موتي کې گوتې، متل (چې پښتانه ورته د هونبنيارانو خبره هم وايي) خبره خوندوره کوي او د هغې مفهوم د مضبوطيا او غبرگون غونډې دی.

متل اصلاً د يوه هونبنيار او حکيم عاقلانه (مقوله) وي، چې په قصدي يا اتفاقي ډول يې له خولې وتلې وي، خو بيا د لفظي ښکلا او مناسبت او مانيزې حکيانه افادې او ارزښت په برکت د ولس په ژبه جاري او خوندي ساتل شوی وي. د متل لومړی ويونکی د ولس له نظره لوېدی وي، خو وينا يې د شفاهي ادب يوه ارزښتناکه برخه گرځي.

د متل په مرکز کې د گرامر له مخې يو شخص (غالباً مفرد غايب يا مخاطب) ځای لري، خو د ويونکي او هم د اورېدونکي په فکر کې د هغه مورد بېخي عام وي. متل د ولسي جهانيښی، تفکر او ذهنيت بېل بېل اړخونه ترسيموي،

تاريخي وي ، لکه : (که ته نازو شي ، نو ميرخان به څوک وزېږوي ؟)
 جغرافيو وي (پېريانو ته غزنی څه شی دی ؟) اخلاقي وي (چې بد گرځې ،
 بد به پرځې) مذهبي وي (چې اوبه وي ، تيمم ته حاجت نشته) اقتصادي وي
 (د خپلې برستني سره پښې غځول په کار دي) او نور .

د متل ستر خصوصيت دادی ، چې هميشه کنايي مانا افاده کوي ، که خپله
 اصله او حقيقي مانا افاده کړي ، هغه بيا متل نه دی . مثلاً : (که غر لوړ دی ،
 پر سر يې لار ده) (د غله په زيره خلی وي) (په يوه گل نه پسرلی کېږي) . دلته
 يو متل هم په خپله لومړۍ مانا نه دی او نه د (لوړغر ، په سر يې لاره) ، (غل
 زيره ، خلی) (گل ، پسرلی) ترمنځه ارتباط ملحوظ دی ، چې د متل حقيقي مانا
 ده ، بلکې دلته هر متل خاص کنايي مفهوم لري ، چې هم اورېدونکی پرې
 پوهېږي او هم د ويونکي مطلب وي او هغه د متل کنايي مانا ده ، که کنايي
 مانا افاده نه کړي ، هغه متل بللی نه شو (۷: ۵۲ ، ۵۳) .

پښتانه متل ته ډير اهميت ورکوي . هر متل ورته د کاني کرښه ښکاري او
 هغه يو پوخ او غټ دليل بولي . پښتو متلونه د پښتنو د اجتماعي ژوندون پوره
 نماينده گي کوي .

د پښتو متلونه ډېر او په زياته اندازه دي او لکه لنډۍ په هره خوا کې په بېل
 بېل ډول د خلکو په سينو کې پراته دي . د پښتو متلونه ډېر پخواني او لرغوني
 مالومېږي . ځکه چې د متل جوړېده او شهرت ډېره زمانه غواړي او ډېر ژر د
 متل حيثيت نه شي مومندلای .

دغه شان ښايي ، چې د متلونو په عبارتونو کې هم ډېر توپير نه وي راغلی ،
 ځکه چې د متلونو عبارت او لفظ د يو روايتي متن په توگه په خپل اصلي

رنگ ساتل کېږي او د زمانو بدلونه پکې زیات تغیر نه پیدا کوي . د پښتو هر متل لکه د لنډۍ یو ځانله خپلواک مضمون یا په بله ژبه د یوې پېښې او واقعي لنډیز دی (۲:۱۱) .

متل هغه عام اهنګدار او مؤجز کلام دی ، چې په حکمت بنا وي او د عمومیت اهنګ او ایجاز په ګانه پسروللی وي ، که لنډۍ د پښتنو جمالیاتي ټولنیز شعور تمثیلوي ، نو متلونه عقلاني او فلسفي خوا ښيي . ښاغلی قیام الدین خادم د متل د ویي په باب لیکي: ” د متل د ویي اصله مانا ماته نه ده مالومه ، خو د عربي د مثل او ضرب المثل مانا واضحه ده ، زه نه شم ویلای ، چې متل به له مثل نه جوړ شوی وي ، مگر د مثل په مانا سرې پوهېږي ، چې دا هغه بدپهه حکیمانه جمله ده ، چې د تشبیه ، کنایې او مثال په ډول د کلام د تحکیم لپاره راوړل کېږي “

خادم صاحب د مثال لپاره دا لاندې متل راوړي : ” چې څې څې ، ابازو ته به راځي . “

د مضمون له مخې د پښتو هر متل یوه ګټوره وجیزه ده . د پښتنو روحيات او ټولنیز ژوند پکې په ښه توګه ځلېږي او د ولسي ادب هغه بډایه پانګه ده ، چې د ټولنیز ژوند ټولې خواوې پکې څرګندې شوې دي . د مینې او ښکلا ، وصال او بېلتون ، خوښۍ او خپګان ، اخلاق ، تاریخ او جغرافیه ، مذهب ، اقتصاد ، عدالت ، هېوادپالنې او نورو فکرونو مخزن دی .

په متلونو کې د یوې ټولنې ډېر پټ دننني رازونه پراته دي او پښتنو ته ډېر ارزښت لري ، ځکه دا وینا د ټولنې هغه ګډ او ټولنیز مضمون دی ، چې د ټولو

له خوا د عقل او پوهې له مخې سنجول شوی ، د ټولو له خوا قبول شوی او په سیمه کې یې د کلونو کلونو په تېرېدو رینښې پخې شوې دي .
 د دې لپاره ، چې یوه وینا د متل په نامه یاده شي او بیا د ټولو له خوا د منلو وړ وگرځي ، باید ساده او د ولس په ژبه وي ، ښه اهنګ ولري ، په غوږونو ښه ولگي ، په مغزو کې سملاسي ځای ونیسي- او زړونه یې ومني ، د همدې مقصد لپاره په یوه متل کې تل درې شيان ، خوږوالی ، لنډوالی ، مقصد او مفهوم ضروري بلل شوی (۸:۴) .

متل هغه لنډه جمله یا عبارت دی ، چې د یوې انساني تجربې او مشاهدې بیان پکې په ډېره په زړه پورې ښکلې بڼه او انداز کې شوی وي .
 د متل عبارت ساده او روان وي ، خو ډېره ستره او ژوره مانا او مفهوم پکې پټ وي . دا د انسانانو د مغزونو خبرې دي ، چې د دوی د ټولنیز ژوند له پخو تجربو څخه رازېږېدلې دي .

متلونه د یوې ژبې د ولسي او شفاهي ادبیاتو ستره او ارزښتناکه برخه ده . اصلي جوړونکي او رامنځته کوونکي یې هم نه دي مالوم ، د ټول ولس گډ مال دی . هر متل تر شا په خپل پس منظر کې یوه پېښه ، کیسه او د ژوند پخه تجربه لري ، چې د هغې نتیجه او نچور د پند او عبرت لپاره خوله په خوله له یو نسل څخه بل نسل ته لېږدېدلې او د کاني کرښې گرځېدلې دي ، نو ځکه یې خلک په خبرو اترو کې د خپلې وینا د منطقي او باوري کولو لپاره استعمالوي .

ځینې متلونه په نظم وي ، چې وزن او قافیه لري او ځینې بیا په نثر وي ، چې د وزن او قافیې له قید نه خلاص وي ، خو دواړه ډولونه د پوره فصاحت او

بلاغت نه برخمن وي . د يادونې وړده ، چې زموږ زياترو پخوانيو شاعرانو پخپلو شعرونو کې د شعري قوت د لوړتيا لپاره متلونه راوړي او د ځينو مشهورو شاعرانو د شعرونو ځينې بيتونه او يا نيم بيتي په خلکو کې د متلونو په بڼه استعمالېږي (۵۵:۲۱) .

پښتو متلونه د ولس د خولو څخه راوتلې هغه پخې خبرې دي ، چې د ډېرو تجربو او زمانو په تېرېدو سره هغه په هر ټول باندې پوره او پخې شوي دي (۵:۲۰) .

کله چې انسان د گلونو غونچه وويني او په زړه او ذهن د باغونو او گلستانونو زرگونه رنگونه خواره شي ، همدغسې متل د ژوند د تجربو له ماناوو نه يوه ډکه ډکه داسې مجموعه ده ، چې زړه او ذهن يې واوري ، نو د فکر او تخليق چينې تاندې کړي او خيالونو ته نوې او ناليدلې لارې په گوته کړي . متل د ژوند د کالبوت روح دی چې دغه قرار شي ، نو متل بې قرارې وړبښي او چې بې قراره شي ، نو قرار ورکوي ، چې روغ وي ، بهار يې کړي او چې بهار شي ، نو خپله يې طبيب او په خپله يې دارو شي . متل د انسان د ژوند نه مانا اخيستې ده او متل انسان او د انسان ژوند ژواک ته مانا وربښلې ده (۱۱:۲۳) .

متل لکه اور اورکي يا اوربلک له ځانه رڼا لري . موږ متل ته د څراغ ويلو پر ځای اوربلک په دې وايو ، چې دا لکه يو ژوندى شى په خپلو پښو په ټولنه کې روان وي مزل کوي او په رڼا کې يې خلک د ژوند غوتي پرانيځي . هر ځای ، چې خبره بنده وي متل چې ور برابر شي ، نو داسې يې په اسانه خلاصه کړي ، لکه کيلي چې کولپ (قفل) خلاصوي . د مزل کولو طريقه يې دا وي ،

چې د انساني تجربې پر بنسټ منځته راغلي ډېره زياته دانايي په بېخي لږو تېکو کې په هر متل کې ځای شوې وي او دغه لږ تېکی دومره ساده ، دومره اسانه او ترتيب يې دومره طبيعي وي ، چې نه يې حافظې ته ياد ساتل گران وي او نه يې ژبې ته ادا کول . په دا نو ، چې يو متل پر يوه موقع باندې وويل شي ، هلته هر څومره وگړي ، چې حاضر وي ، هر يوه ته هغه بې له څه کوبښنه ياد شي او دا هر وگړی ، چې بيا چېرته بل ځای پر همدغسې موقع باندې برابرېږي دغه متل يې خولې ته په خپله راځي او هلته موجود نور وگړي ، چې يې اوري ، نو متل د هغو حافظې ته هم ځان رسوي او ورسره منځته ځي . داسې هر متل په ټولنه کې په گرځېدو راگرځېدو وي او چې پر خپله مناسبه موقع يې واوري ، نو پوه به شي چې په دغه وړه کوزه کې څومره ژور سمندر پروت دی (٦:١٦٤) .

متل هغه جمله ده ، چې د مثال په طور بيان شي او په دليلي توگه وجود ومومي . په تېره زمانه کې ډېرې داسې واقعې تېرې شوي دي ، چې هغه يا په کيسه کې بيانې شوي او يا په لنډه جمله کې هغې ته اشاره کوي او هر کله ، چې د کومې پېښې اړوند دغه وړه جمله ، چې په وړو وړو تېکو مشتمله ده ، بيان کړی شي ، نو د اورېدونکو ذهن ته هغه ټوله واقعه راوړاندې شي (٥:٢١) .

په شفاهي ادب کې شايد متل يواځينی صنف وي ، چې د دنيا په ټولو ژبو کې اوچت مقام لري . د متل د دې اهميت او عموميت لويه وجه د هغه په مانيزه غنا پورې اړه لري . په متلونو کې د يوه ولس د اخلاقي ، عقل او پوهې کچه د شفاهي ادب د هر بل صنف په پرتله په زياته اندازه څرگندېږي . د پښتنو د

ټولنيز قانون (پښتونولي) کابو ټول مفاهيم يواځې او يواځې په متلونو کې خوندي دي . پښتو متلونه نه يواځې د پښتو ادب غوره نمونه ده بلکې د پښتون د نفسياتو او کلچر د ادراک لپاره بهترينه وسيله هم ده (۱۲: ۱) .

Oxford Advanced learner's Dictionary د متل په اړه ليکي:

A well-known phrase or sentence that gives advice or says something that generally true. (۱۲۱۵:۲۵)

د متل نورې پېژندنې داسې شوي دي :

- پښتو متلونه ډير لوی مقصد په لڼډو ويناوو کې ښکاره کوي او د ويسا وړ گڼل کېږي او په وينا کې د قالب او شاهد مثال لري .
- متلونه د پوهانو خبرې دي ، چې حق و رښتيا دي . دا د کلونو د تجربې او مشاهدې پايله وي ، چې په کوچنيو کوچنيو جملو کې بيانېږي .
- محاوره د هرې ژبې يو لازمي جز وي ، خو د متل استعمال په اختيار پورې اړه لري .
- متلونه په عمومي توگه د عوامي ذهن امين وي او په شاليد کې يې د صديانو پوهه پرته وي ، دغه وجه ده ، چې متلونه د ژبې ښايست او گانه بلل کېږي . په ليک او وينا کې د ندرت د پيدا کولو لپاره د متلونو استعمال ډېر ښه وي .
- په لفظي ساده گۍ کې يې تر ټولو لويه هونښياري او حکمت ځای شوی دی . متل او سندره هميشه موجز وي ، خو د بشپړ کتاب هومره

تفکر او احساس پکې وي . متلونه که څه هم لنډ او په ساده توگه لیکل شوي دي ، خو مفهوم یې ډېر لوی دی ، چې اصلاً د یوه کتاب بڼه لري .

- متلونه له لفظي او مانيزو ښکلاوو ډک دي . د متل ایجاز ، اختصار او په هغه کې د لوی مفهوم ځایول د هغه بلاغت او فصاحت همیشه د ادب د تیورۍ د محققینو پام ځانته اړولی دی .
- متلونه هغه عام حقایق دي ، چې د خلکو په خبرو اترو کې په ذوق او خوند سره ویل کېږي .
- متلونه هغه لنډې ویناگانې دي ، چې بلاغت او رښتینوالی ولري . دغه ویناوې د ډېرې پخوا زمانې څخه په خلکو کې موجودې او دوی خوښې وي .
- متلونه هغه ورې ، مگر چستې جملې دي ، چې د انساني ژوند تجربې او مشاهدې پکې په ډېره عجیبه اندازه نااشنا طریقه او خوندناک شکل وړاندې شوي وي ، د طنز او مزاح مالگه هم ورسره وي .
- متلونه که څه هم لنډې او ساده جملې دي ، مگر حقیقت دادی ، چې په هر متل کې لوی حکمت پروت وي او دغه مقولې ، چې د تجربو نه وروسته منځته راغلي او په عام ساده او لنډ ډول یې په جامعه کې انتشار موندلی ، د یوې سیمې ، ټولنې او یوې زمانې د خلکو ذهني او فکري سویه ، کردارونه اجتماعي روابط ، هوبنیاري ، د ژوند سطحه ، کولتور او نور په ښه ډول ترې څرگندېږي .

- متلونه په عموماً په عوامي سطحه پيدا کېږي . په دوی کې د عوامي ژوند څرک پروت وي ، بيا يې ښېگړه دا ده ، چې خاص خلک يې هم په خپل استعمال کې راولي ، که څه هم د دوی له چاپېرياله سره اکثره تړون نه لري . دا خبره نه ، خو د متلونو په اړه ده ، بلکې د لفظونو ، تلفظ او محاورو په اړه هم عوام ته خواص مات شوي دي .
- په متل کې د قرونو تجربې ، د انساني ژوند مشاهدې او د پوهانو د احساساتو پانگه پرته وي . په متل کې د لفظونو تقديم او تاخير درست وي خو د محاورې په شان پکې د مصدر د ټولو مشتقاتو استعمال ناجايز وي .
- متل هغه عام آهنگداره او موجز کلام دی ، چې په حکمت بنا وي او د عموميت آهنگ او ايجاز په گانه پسروللی وي . که لنډی د پښتو جالياتي ټولنيز شعور تمثيولي ، نو متلونه عقلاني او فلسفي خوا ښيي .
- متل د يوې تجربې پايله او يوه اخلاقي نقطه وي ، چې په تمثيلي اسلوب کې بيانېږي . لفظونه مختصر وي ، مگر له دوی څخه يوې لويې واقعې ته اشاره وي .
- ورځنۍ ، محاورې او متلونه د لساني گروه د سماجي او لساني روپې او ثقافتي حيثيت غمازي کوي .
- متل يو داسې لنډه اغېزناکه جمله ده ، چې اکثره په استعاري يا تجنيسي فورم کې وي او په سمه توگه د يوې ريښتيني تجربې او مشاهدې څرگندونه ده .

- متل د ولس د متداولې او د ژوند د عملي فلسفې شعر دی .
- په عمومي توګه په متلونو کې پټه کنایې فلسفي مفکوره موجوده وي .
- متلونه او عوامي شاعري داسې څیزونه دي ، چې مور ورتنه خاص طور سره د یو قوم د ژوند ژواک کړه وړه ، دود و دستور ، روغ رنځور ، مړي ژوندي او د عاداتو خصلتونو وغیره وغیره ، چې په مختصرو الفاظو کې به ورته تهذيب ، تمدن ، کلچر او ثقافت ووايو ؛ ایینه دار وي .
- متل ، د مانا او مطلب ډکې وړې وړې خبرې دي ، چې د اوږدې تجربې نه رازېږېدلې وي .
- متلونه زموږ د عوامي ادب په شان ، زموږ شریک قومي میراث دی . دا د خپلو خوندورو ماناوو او برجستګۍ له برکته د زړه د حال د اظهار لپاره ډېره غوره او خوندناکه ذریعه ده او هم د دې په ذریعه په خبرو کې خوند او زور پیدا کېږي (۱۴ : ۲۵) .

۳ - آیا متل له (مَثَل) سره اړخ لکوي ؟

متل زموږ د خلکو ، ولس ، فولکور او کولتور هغه شتمني ده ، چې زموږ د ژوند سره تړلی تاریخ لري . په دې مانا ، له هغه مهاله ، چې موږ د يوې وگړنۍ ډلې او ولس په توگه او زموږ ژبه د پوهونې او راپوهونې د وسيلې په توگه ، د نړۍ پرمخ رامنځته شوي يو ، بېلابېلې ژبنۍ ښکارندې او ژبنې جوړښتونه هم همدا مهال راپنځيدلي او تر ننه دوام لري .

خرنگه ، چې زموږ د وگړو او ژبې تاریخ زرگونه کلونه وړاندې او زوړ دی ، همداسې د متل لرغونتيا هم زرگونه کلونو ته رسېږي . متل د يوه ژبنې واحد په توگه ، زموږ په ژبه کې هغه وخت هم شتون درلود ، چې زموږ سيمې ته عربي ژبه او کولتور راغلي نه ول . د متل له خپرې راته دا خبره ښه جوتېږي ، ځکه په متلونو کې داسې فکرونه شته چې هغه تر اسلام وړاندې دي . زموږ هېواد ته د اسلام راتگ څرگند تاریخ لري ، په داسې حال کې ، چې موږ تر اسلام وړاندې هم ژوند کړی او ژبه مو ژوندۍ وه او په دې توگه متلونه هم کارېدل .

متل که د عربي ژبې (مثل) پښتو شوې بڼه وبلو ، نو دلته دا پوښتنه مخته راځي ، چې ايا متل د يوه ژبنې واحد په توگه له هغې وروسته زېږيدلی ، چې عربي ژبه سيمې ته راغلې يا دا چې دا جوړښت وړاندې شتون درلود ، خو نوم يې اوښتی يا دا چې متل هماغه لرغونی نوم دی ، چې د دې ژبنې جوړښت لپاره کارېدلی دی ؟

د متل په اړه ځينې بحثونه ، چې متل عربي - پښتو بولي ، په موږ کې ډېر نوي دي او که ډېر لرغوني هم وي ، هغه وخت رامنځته شوي ، چې سيمې ته عربي

ژبه رانوتې او زموږ په ژبو يې مستقيم او نامستقيم اغېز كړى دى . دلته دا خبره بيا راغبرگوم ، چې د يوه ژبني جوړښت په توگه د متل تاريخ ، زموږ په سيمه كې تر عربي ژبې لرغونى دى .

زموږ ستونزه داده ، چې په دې برخه كې شواهد او اسناد نه لرو ، چې متل ته يې په لرغونو وختونو كې كوم نوم وركړى وو ، په سيمه كې تر اسلام او عربي ژبې وړاندې اړوند اسناد زموږ په لاس كې نشته ، له دې كبله اړيو مسايل د عربي ژبې تر اغېز لاندې وسپرو . كه متل زموږ د پښتو ژبې او يا نورو اريايي ژبو كلمه وي ، په اړه يې سمه خپرنه شوې نه ده ، خو دا چې دا كلمه د عربي (مثل) پښتو شوې بڼه وپولو بېلابېلې خپرنې شوې دي .

د متل كلمه په همدې شكل (فرهنگ عميد) رااخيستې ده ، چې عربي هم راته نه ښكاري ، خو دغې كلمې باندې چا ډېر بحث كړى نه دى . د (افسانه ، لنډ داستان مثل ، شوخه خبره) ماناوې يې ورته ليكلې دي . په پورتنيو ماناوو كې يو څه ليدل كېږي ، هغه دا چې ډېر متلونه يوه لنډه كيسه ، پېښه او داستان لري ، چې په پورتنيو ماناوو كې شته ، له همدې كبله دغې ژبني جوړښت ته متل ويل شوى دى .

متل ته په عربي كې مثل هم په دې اعتبار وايي ، چې د دويم شي حال د اول سره مشابه كېږي ، يعنې د استعمال ځاى يې په اصل مورد كې قياسېږي (۸) :
 . (۳۲)

په پښتو كې متل عين هغه شي ته وايي ، چې په عربي يې مثل بولي ، ښايي چې متل له عربي څخه مغلغنى شوى وي . ځكه چې كله په تفغين كې (ث) په (ت) بدلېږي ، لكه ميراث چې ميراث شو . د عربي لغت پوهان وايي ، چې

مثل او نظير او دا كليمه له عربي مثل څخه جوړه شوې او پر ټولو حكمتو او لنډو كيسو او اساطيرو اطلاق شوه (۷: ۱۸، ۱۹) .

متل او مثل د مفهوم ، مضمون او مانا له مخې يو دي ، چې په ټولو خلكو او قومونو كې شته ، د هغوی د ځانگړو پوهنو ، ژوند پېښو او تجربو محصول وي ، خو مور له نيكونو نيكونو رانيولې د ژوند ډېر كولتوري پړاوونه درلودلي دي ، چې ټولو مادي او مانيزو شيانو ته مو خپل خپل نومونه لرلي دي . متل او مثل هم همداسې درواخله (۱۰: ۶۱) .

د متل لفظ د عربي د لفظ مَثَل سره تعلق لري . په سامي ژبو كې (ت) په (ث) بدلېږي لكه واخلى (يافت < يافت) خو دا بدلون په عربي ژبه كې عام نه دى ، ما په عربي كې د متل لفظ د (متل) شكل كې چېرته هم نه دى ليدلى . د عرب (م ، ث ، ل) د مادي نه د عربي د قاعدو لاندې گڼ استقامات كولى شي . د دغې مادي لفظ مَثَل هم ځينې وخت د مَثَل مانا وركوي او جمع يې امثال ده . په پښتو كې د متل جمع د عربي قاعدې لاندې امتال نه راځي ، بلکې متلونه راځي (۱۳: ۳۱) .

مَثَل ، مثال يا مَثَل د عربي ژبې لفظ دى . دا لفظ په قران شريف كې څو څو ځايه او څو څو واري راغلى دى . چېرته مثلاً او چېرته د جمعې لپاره امثال ليكل شوى دى . مثل په اصل كې داسې قسم خبرې ته وايي ، چې هغه د بلې خبرې په شان وي يا د هغې خبرې په رنگ ، مانا او مطلب څرگندوي يا يو كار ، كيسه او پېښه د بل كار يا بلې پېښې سره تړي . په ځينې ځايونو كې د مثل بيانولو يا وړاندې كولو لپاره د (ضرب) لفظ استعمالېږي . دا لفظ هم له عربي ژبې او قران شريف نه اخیستل شوى دى ، لكه: ضرب الله مثلاً فمثله صفوان ،

و مثلاً الذین ینفقون (البقره) . داسې نورو ډېرو آیتونو کې دا لفظ بیان شوی دی او هم داسې دا لفظ د عربي نه نورو ژبو نقل کړی ، خپل کړی او اخیستی دی . په اردو ، پارسي او پښتو ژبو کې دا لفظ هم په دې ماناوو او مطلب سره استعمالېږي ، لکه : ضرب الامثال ، مثلاً ، مثال کے طور ، د مثال په توګه او داسې نور .

په پښتو ژبه کې د مثال لفظ هم د دې مطلب لپاره استعمالېږي ، خو جمع یې لکه د عربي د قاعدې لاندې امثال نه راځي ، بلکې مثالونه ویل او لیکل کېږي . د دې سره سره د پښتو ژبې یو بل توری (متل) زمور په ورځني ژوند کې ډېر استعمالېږي . متل هم د مثال مانا او مطلب ورکوي یا څرګندوي ، مالومېږي داسې ، چې متل هم د مثل نه جوړ شوی او اخیستی شوی دی ، په زړه عربي ژبه کې د (ث) لفظ په (ت) ویل کېږي . نن هم د عربو په ډېرو علاقايي ژبو کې (ث) په (ت) ویل کېږي . لکه : د عربي یو نوم (ابن هیثم) دی ، خو په وینا کې (ابن هیتم) ویل کېږي یا د عربي بل لفظ ، چې په لیک کې (الاثین) دی ، خو په وینا کې (الاتین) ویل کېږي ، چې مانا یې (دوه) ده . داسې (الثلاثه) هم په (ث) لیکل کېږي ، خو په وینا کې (الثلاته) ویل کېږي ، چې مانا یې (درې) ده .

دې د عربي لفظونو ته چې پام وکړو ، نو د دې نه دا مالومېږي ، چې پخوانۍ زمانه کې د (مثل) لفظ نه په پښتو کې (متل) جوړ شوی دی ، چې مانا او مطلب یې هوبهو د (متل) لفظ سره تړون خوري ، خو د دې جمعې د (امثال) پرځای (متلونه) جوړ شول .

فرهنگ عمید د (مَثَل) مانا داسې لیکي :

ورته ، صفت ، حدیث ، قصه ، مشهور قول ، ضرب المثل (۱۵ : ۲۱۷۹) .

یاد فرهنگ د (مُثَل) کلمې ته لیکي : جمع مثال (۱۵ : ۲۱۷۹) .

د (مثال) کلمه بیا داسې مانا کوي : اندازه ، مقدار ، مانند ، شبیه [فرمان ، حکم قصاص] (۱۵ : ۲۱۷۸) .

د متل (م ت) د کلمې مانا یاد فرهنگ داسې کوي :

افسانه ، لنډ داستان ، مثل ، هغه خبره چې د شوخی له مخې وویل شي (۱۵ : ۲۱۷۳) .

زاهد پښتو - پښتو سیند لیکي :

متل (م ت) : یو لنډه جمله ، چې ستر کولتوري او علمي ارزښت پکې پروت

وي .

(۹ : ۹۴۲)

همدارنگه د (مَثَل) کلمې ته لیکي : متل ، مشهور قول ، حکایت (۹ : ۹۴۴) .

ضرب المَثَل ته لیکي : مثل وهنه ، متل اړونه ، متل (۹ : ۶۷۸) .

۴ - د متلونو ډولونه :

متلونه د شکل له مخې په دوو برخو ویشل کېږي :

۴ - ۱ - منظوم :

دا هغه متلونه دي ، چې نظمي ځانگړنې لري ، لکه :

په زړه صاف ، په خوله خلاف .

چې غواړې ، پرې واوړې .

ډبره یوه نېکمرغه ، یوه بدمرغه .

- بڼه عمل ، د لارې مل .
 - چې هوس دی ، دومره بس دی .
 - چې نه دې وي له مور ، ورته مه وايه چې وروره .
 - چې مړ شو ، هغه پر شو .
 - چې لوی غاږي ، کوچنی تراږي .
 - چې ژرنده يې گرځي ، بلا يې پرځي .
 - چې سبا شي غم پيدا شي ، چې بېگا شي غم پناه شي .
- ۴ - ۲ - منثور :

- دا هغه متلونه دي ، چې نشري ځانگړنې لري ، لکه :
- چې بڼه وي ، بد دې اور واخلي .
 - په دسترخوان هر مچ زمري دی .
 - په سپي د خاوند زړه بدېږي .
 - په ډېرو ليوڼی خوښ وي .
 - په پټه خوله څه نه کېږي .
 - په بد زوی ، بڼه پلار يادېږي .
 - په خپله ډوډۍ مور ، په کلي نازولی .
 - په پوښتنه سرې مکې ته ځي .
 - پردی ورکړه ، نیمه خوا ده .
 - بد په بلا اخته بڼه دی .
 - برينډ له اوبو نه ډارېږي .
 - پردی غم تر واورو سوړ دی .

ښاغلی ارواښاد دوست شینواري په دې اړه گټور مالومات وړاندې کوي او متلونه په عام ډول په دوو برخو ویشي ، منثور او منظوم .

الف - منظوم متلونه : دا ډول متلونه د یوه بیت حکم لري ، چې هم د قافيي او هم د سیلابونو له مخې تر یوې اندازې مقید او خاص اهنګ او تال لري ، لکه:

بد به دې په زړه لرم

سلام به دې په خوله لرم

xxx

که په کور کې غوړه مومي

لیونی به غرو ته درومي

xxx

سل روپی پورکړه

دا ختر شپه په کورکړه

ب - منثور متلونه : دا هغه متلونه دي ، چې د سیلابونو په شمیر او د قافيي په مراعات مقید نه دي او عروضي اساس نه لري ، بلکې مسجع نثر ورته ویلای شو دا په خپل منځ کې په نحوي لحاظ په دوه ډوله دي :

الف - چې بشپړه جمله وي ، مسند او مسندالیه یعنی فعل او فاعل یا مبتدا او خبر ولري ، دې ته په انګلیسي- کې (Proverb) او په روسي کې (پسلوویخه) ویل کېږي . دا هغه مستعاره بشپړه مقوله ده ، چې کنایي مفهوم افاده کوي او غالباً اهنګ لرونکی (سندریز) فورم لري ، لکه :

که غر لوړ دی - پر سر یې لار ده .

ب - هغه ، چې بشپړه جمله نه وي او په نحوي لحاظ د کلام يو مهم جز ونه لري ، خو نور د متل تر تعريف لاندې راځي ، دې ته په انگليسي- کې (Saying) او په روسي کې (پگه وورگه) ويل کېږي ، لکه :

زه ستا دارو - ته زما دارو .

اوږه دې په اوږه - منت دې په څه .

خپل عمل - د لارې مل .

خپله وطنه - گلنه وطنه .

دغه ډول ته ځينې خلک محاوره وايي ، خو د پښتو او دري د ولسي ادب په کتابونو کې عموماً د متل په نامه ياد شوي او په کوم توپير ورته نه دي کتل شوي . متل کله يوه جمله وي ، لکه : د غله ځای په غره کې هم نه شي .

کله دوه جملې وي :

ړانده ته مه گډېږه - کانه ته ډول مه وهه .

کله چې متل له دوو جملو څخه جوړ وي ، د دواړو جملو تر منځه کله د عطف مانيز ارتباط موجود وي (د عطف ادات حذفېږي) لکه :

کوټک وهه د ورور لپاره - خبره کوه د خدای (ج) لپاره .

يا داسې نور ارتباطونه سره لري ، چې دويمه غالباً د لومړي تابع جمله وي . ډېر لږ متلونه له درېيو جملو هم جوړوي ، لکه :

(د کونډې کره زوی نه وو ، چې زوی يې پيدا شو، مرگو گډه شوه) (۷: ۶۰ - ۶۲)

د ارواښاد شينواري د متلونو په ویشنه کې د منثورو متلونو ، د دویم ډول په اړه ، چې په انگلیسي یې (saying) بللي ، ښاغلی عبدالکریم عامر په خپل اثر (پښتو محاورې) کې د (مقولې) تر سرلیک لاندې داسې لیکي :

مقوله د عربي ژبې له قول څخه ده ، چې لغوي مانا یې خبره او وینا ده . په اصطلاح کې هغه جملې یا فقرې ته ویل کېږي ، چې د یو ښه ناصحانه رنگ له امله خلکو خوښه کړې وي . دغه مقوله د متل لپاره هم استعمالېږي . له دې مقولې څخه په اصطلاح کې (مقاله) هم وتلې ده ، چې د ویلو په مانا ده . د مقولې لفظونه خپله حقیقي مانا څرگندوي او په دې کې د زوروالي شرط هم لازمي نه وي . یو څو بېلگې یې دا دي :

۱ . ته پوه شوې ، ستا ایمان .

۲ . ته پوه شوې ، ستا کار .

که د مقولې جوړښت ته وکتل شي ، نو د متل لور ته ذهن ځي . متل هم په لومړي سر کې یو قول وي ، چې پکې پوهه ، تجربه او مشاهده خپل کار کوي ، وروسته یې استعمال عام شي ، د ضرب المثل رنگ یانې په خبرو کې د مثالونو په رنگ راوړل کېږي .

پورتني مثالونه هم د متلونو ځای ته رسي ، مقوله هغه قول دی ، چې پکې هغه د متل لوازمات خپل کار کوي د خولې وتلې هره خبره مقوله ده ، خو هغه مقولې د عام ذهنونو او خولو برخه گرځي . کومې ، چې څه دانايي ، پوهه ، تجربه او مشاهده ولري . د ژبې دغه څپرل شوي ټول اصطلاحات په بنسټيزه توگه پر لغت ولاړ دي ، له لغته پس دغه ټول اړخونه زېږي . که لغت یانې د یو شي لپاره مخصوص نوم نه وي ، نو دا اړخونه مخته نه راځي . د عام خلکو

د ژبې زور پر خواصو باندې ډېر وي ، ځکه چې استعمال يې ډېر وي ، نو خواص د عوامو ژبه هر کله په خپلو ويناوو کې ځايوي . دغه ذکر شوی رنگ که د عامو يا د خاصو له خوا وي ، خو په ټولنه کې د عام استعمال ځای ولري ، د خپل مفهوم شهرت او لوړوالي له امله محاوره هم د متل رنگ لرلای شي ، نو مقوله هم په لومړي سر کې يو قول وي ، وروسته هغه د متل رنگ واخلي ، که داسې ووايو ، چې د متل بنسټ پر مقوله ولاړ دی ، بې ځايه به نه وي . دلته به يو څو متلونه رانقل کړو :

چې سر وي ، خولۍ ډېرې دي .

خپله لاسه ، گله لاسه .

دغه بېلگې د متلونو دي ، خو په لومړي سر کې د خولۍ ډېرښت او د سر د خوندي پاتې کېدو ليدنې (مشاهدې) او تجربې دغه خبره خولې ته راوړې ده ، چې اوله يې د مقولې رنگ دی ، يانې خولۍ ډېرې دي د سر پاتې کېده ضروري دي يا خولۍ شته د سر سلامتي غواړه يا هغه د متل په رنگ کې هم مقوله وي . دغه د يو قول او خبرې ډېر استعمال د متل رنگ واخلي . د مقولې د خوند ځای دا دی ، چې خپله حقيقي مانا ورکوي ، د جوړښت په اعتبار له دوو تورو څخه وي ، پر مخ يې حد نه دی ټاکل شوی . په پښتو ژبه کې ډېرې مقولې شته ، چې خپل مانيز رنگ له محاورې او نورو اصطلاحاتو څخه بېلوي او خپل ځان ته يو جلا رنگ او مانا لري ، دوه بېلگې يې يادې شوې دي . (۱۴ : ۳۱ ، ۳۲) .

۵ - په متلونو کې د دودونو غبرگون :

ژبه د وگړو ترمنځ د پوهونې او راوپوهونې وسیله ده ، ژبه د انسان د مانویاتو مادي شکل دی . د ژبې بنسټ (غږ) دی ، چې دا خپله یوه فزیکي بنسټکارنده او ماده ده .

ادب په ژبه پورې تړلی او داسې ویل کېږي ، چې ژبه د ادب لپاره وسیله ده ، خو داسې وسیله ده ، چې نشتون یې ادب نشت کولای شي . د ادب د نورو توکو د څرگندونې . برسېرونې او نورو وگړو او ټولنې ته د رسونې گټوره او بنسټیزه وسیله همدا ژبه ده ، چې نالیدونکي ځواکونه خلکو ته رسولای شي .

ښایي د سر په سترگو یې نه گوري ، خو د زړه په سترگو یې لیدای شي .

متلونه د فولکلوریک ، ولسي ، گړني ، ژبني او کلیوال ادب مهم توکي دي ، چې د یوې ټولنې د کولتوري یون لوړې او ژورې بنسټي . د دې لپاره د همدې اثر په بېلابېلو پاڼو کې کې گڼ داسې نظرونه لیدای شئ ، چې متلونه یې د ادب برخه بللي ده .

د متلونو په پېژندنه کې دا خبره ډېره ویل کېږي ، چې متلونه د یوې ټولنې او وگړو د ژوند هېنداره ده . د هغوی رواني او نفسیاتي غوښتنې ، معیارونه او دودونه پکې خوندي شوي دي . همدا د ډېرو فولکلوریکو ادبي ژانرونو ځانگړنه ده .

متلونه د یوې ټولنې او وگړو هغه ژبني پانگه ده ، چې د یوې ټولنې د نورو ډېرو ځانگړنو ترڅنګ یې دودونه هم خوندي کړي دي . دا لړۍ یواځې په متل

کې نه بلکې په نورو ادبي ډولونو کې هم غځول شوي ده او ادب د ارزښتونو او معيارونو د خونديتوب غوره وسيله گرځېدلې ده .

دود تر ډېره عملي او اجرايوي بڼه لري ، په دې مانا ، چې دود يو داسې ارزښت دی چې په عمل کې ترسره کېږي او متلونه بيا د همدې کړو وړو څرگندوي دي . د بېلگې په توگه : ډېر عمره انسان ته سلام اچول زموږ دود او ځواب يې هم زموږ دود دی . په لغمان ولايت کې د کال په ځانگړي وخت کې د ولس له خوا ويالې پاکولو ته (کټېر) وايي ، چې دا يو دود دی ، همدارنگه نور ډېر بېلابېل دودونه ، چې موږ يې په ټولنه کې لرو .

مازيگري دی ښېرې مه کړه

ته به د نار ښېرې کوي رښتيا به شينه

پورتنۍ لنډۍ د پښتو ولسي ادب ډول او شعر دی ، خو گورو ، چې څنگه يې يو دود خوندي کړی . زموږ په ټولنه کې همدا اوس دود دی ، چې ميندې هېڅکله په مازيگر کې خپلو اولادونو ته ښېرا نه کوي ، ځکه ويرېږي ، چې قبولې نه شي ، د خلکو عقیده داده ، چې په دې وخت کې يې د قبلیدو شونتيا ډېره ده . که څوک غواړي ښېرا يې قبولي شي ، نو همدې وخت کې يې کوي . په پورتنۍ لنډۍ کې دود ترڅنگ کرکه هم شته .

همدارنگه :

لاس دې تر زني لاندې مه رده !

ستا به عادت وي ما به ورک کړې له وطنه

په پورتنۍ لنډۍ کې هم د دې ترڅنگ ، چې محاوره يا گړنه او کرکه خوندي ده . زموږ په ټولنه کې يو دود هم شته ، هاغه دا چې که څوک کوم ځای کې لاس

تر زڼې ناست وي ، نو بل يې منع کوي ، چې داسې مه کښېنه ښه پایله نه لري
يا پلار دې مړ کېږي .

د متلونو ويل په خپله هم زمونږ د ټولنې او خلکو دود دی ، چې د وينا او
گډېدلو پر وخت يې کاروي .

د پورتنیو بېلگو په څېر ، د ولسي ادب گڼ شمېر داسې ډولونه شته او حتا په
اوسني شعر کې هم دا لړۍ روانه ده ، چې زمونږ شاعرانو پکې خپل دودونه
خوندي کړي دي . اوس يو څو داسې متلونه هم گورو :

• مشر د کشر پل دی :

کشران له مشرانو زده کړه کوي ، د کوچني يا کشر د ژوند يو پړاو داسې دی ،
چې له مشرانو او نورو اخیستنه يا کاپي کوي . ډېر ځله زوی يا کوچنی هغه
کارونه کوي يا يې تکراروي ، چې پلار يې کړي يا يې د کورنۍ نورو مشرانو
کړي دي . دلته کوم دود خوندي شوی دی ؟

که وگورو ، پښتانه مشران کوم نیمگړی کار يا داسې ، چې بد ورته ښکاري ،
د خپلو کشرانو او کوچنیانو په مخ کې نه کوي او وېره لري ، چې گواکې هغه
به يې هم زده او تکرار کړي او فکر کوي ، چې (مشر د کشر پل دی) چې دا
يو دود دی .

• گټه په تاوان کېږي :

د پورتنیو متل له بېلابېلو کارونو څخه يوه داسې دی ، چې که څوک خانې او
ملکي کوي بايد دېره او ډنډه ولري . د خلکو سره د ستونزې پر وخت منډه
ووهي ، له خپلو گاونډيانو او کلیوالو سره ښه چلند وکړي او ... اوس که
وگورو همدې متل ته په کتو هغوی چې لوړې څوکۍ غواړي . دولت غواړي

او ... نو دايې په ځان منلې وي ، چې تاوان به کوي ، چې گټه ترلاسه کړي . که ځان ولسي جرگې ته کانديدوي ، نو خلکو پسې به منلې وهي ، خپل ملگري به خوښ ساتي ، خلکو ته به ډوډۍ او چايونه ورکوي او نور خدمتونه به يې کوي ، چې دا ټول د شخص لپاره تاوان دی ، چې په پايله کې يې گټه هماغه دده وروستی موخه يا د ولسي جرگې وکالت او استازيتوب دی . اوس دا زمونږ په ټولنه کې دود دی ، چې څوک گټه غواړي ، نو تاوانونو ته غاړه پردي .

• له کلي وڅه ، خو له نرخه مه وڅه :

دا هم يو پښتو متل دی ، هغه وخت کارېږي ، چې څوک غواړي مقابل لوري ، ټولنيزو آرونو ، معيارونو قوانينو او پرنسيپونو ته متوجه کړي . اوس دود پکې څه شی دی ؟

موږ همداسې متلونو او په دې کې پټ ارزښتونو ته په کتو ، له خپل کليوال او گاونډي سره هغه کوو ، چې څه دود او دستور وي او دا زمونږ دود گرځېدلی دی .

• پردی کټ تر نيمو شپو وي :

پورتني متل هم بنيابي خپله فلسفه ولري ، خو موږ يې څه وخت کاروو ؟ کله مو چې له چا يو څه راوړي وي ، نو هر وخت چې د هغه اړتيا شوه ، بېرته يې وړي . دې ته نه گوري ، چې زمونږ کار پرې خرابېږي ، بلکې خپل کار جوړوي او دا يې حق هم دی . دود پکې څه دی ؟

له يوې خوا ، له چا راوړی يا پور شوی څيز ، پر وخت ورکوو او ځان يې پوروی بولو . دا زمونږ دود دی ، چې دغو اشخاصو سره بايد پر وخت عمل

و کړو ، څه وخت چې هغه وغواړي څيز يې ورکوو . بلخوا د دې متل پټ راز په دې کې دی ، چې موږ بايد خپل اړتياوړ توکي او نور ، چې د ژوند په بېلابېلو برخو کې ورته اړمن يو خپله پوره کړو او له بل نه يې ونه غواړو ، ځکه هغه رانه وړي . زموږ دود دادی ، چې تر ډېره هڅه کوو ، خپل اړتياوړ توکي ولرو او بل ته اړ نه شو .

• اخښي چې جيب تړلی وي ، په خوانسې او بنسښې يې قدر خوړلی وي (۱ : ۱۶) :

زموږ په ټولنه کې کوژده او واده د ټولنيز ژوند بېلابېل دودونه او پړاوونه دي . کوژده او واده ، د دوو پرديو انسانانو ، يو ځوان او يوې پېغلې او دوو کورنيو ، کلو او قومونو ترمنځ د نږدېوالي لامل گرځي . په کوژده او واده سره ، يو ځوان او يوه پېغله نوي خپلوان پيدا کوي . اوښی ، خوانسې ، خسر ، بنسښه ... خو د هلک لپاره د دې نويو خپلوانو او نجلی خوښ ساتل او د هغوی رضایت ترلاسه کول زموږ دود دی .

هلک اړ دی د نجلی کورنۍ او د کورنۍ غړي ، په ځانگړې توگه خوانسې ، خسر اوښی او بنسښه له ځانه راضي کړي ، چې د ده راتلونکې ميرمن خوښه شي . دا کار تر واده مخکې ډېر پېښېږي . دا داسې وخت وي ، چې هلک خپلې خسرگنۍ ته ډېر اړ وي ، وېره لري ، چې د واده بار پرې درون نه کړي . له واده وروسته بيا دا فشارونه لږېږي . دا موضوع په هغه وخت کې ، چې هلک غريب وي ، محسوسېږي ، خو د بډای لپاره بيا ياده ستونزه نه وي .

پورتنی متل زموږ د ټولنې او خلکو دا دود خوندي کړی ، چې کله هلک کوژده وکړي بيا تر واده مخکې او حتا تر هغې وروسته په خپله خسرگنۍ ډېر مهربانه

او په هغوی لگښت کوي . هغوی له همدې لارې خوښ ساتي ، چې دا په نامستقیم ډول د ده د راتلونکې میرمنې خوښي ده . زموږ میرمنې هم همداسې دي ، که چېرته یې مېړه د دې پلارگنۍ خوښه وساتي دا پرې خوښېږي . د مېړه لپاره دا مهمه ده ، چې میرمن یې خوښه اوسي . د زوم قدر هغه وخت ډېر وي ، چې د خواښې ، اوښي او ښینې زړه خوښ وساتي ، د خسرگنۍ مهمه برخه ښځینه ده نارینه هم خوښ ساتل په کار دي خو د ښځو ونډه د کوژدې او ودونو په چارو کې ډېره غوښنه ده . که چېرته زوم یا ځوان د پورتنی دود پر وړاندې حرکت وکړ او د خسرگنۍ په ځانگړې توگه ، خواښې اوښي او ښینې زړه یې ونه ساته ، بیا یې قدر او درناوی هم نشته . په پورتنی متل کې همدا دود خوندي دی ، هغه دود ، چې زموږ د ټولني زومان ورسره مخ دي ، هغه دود چې خواښې ، اوښي او ښینه یې له زومانو سره پالي .

• اختر چې تېر شي ، نکريزې په ديوال وتپه !

موږ د اسلامي بنسټونو له مخې دوه اخترونه لمانځو ، کوچنی او لوی . اخترونه دوه سترې کلنۍ خوښۍ دي چې ډله ییز او عمومي رنگ لري ، ټول مسلمانان په دې کې گډون لري .

اختر سره د یو دود په توگه ، نور دودونه تړلي دي یا دا دود جلا جلا برخې لري . یوه برخه یې داده ، چې ښځې او نجونې په اختر کې نکريزې وهي ، لاسونه او پښې سرې کوي . دا زموږ د ټولني دود دی . د اختر ترڅنگ په نورو خوښیو ، لکه : کوژده او واده کې هم دا کار کېږي .

لکه څرنگه ، چې د خوراک اړتیا د ولگې پر وخت وي او په مور ځان څوک څه نه خوري ، دغسې د نکريزو وخت هم اختر او نورې خوښۍ دي ، له دې پرته بې اړتیا څوک نکريزې نه وهي ، بې وخته نکريزې په ديوال تپي .

• بنيادم يو نور ، جامه يې دوه نوره (۱۶: ۱۱) :

بنيادم ، الله ج او قرانکریم مکرم بللی دی ، بنيادم د الله ج خلقت او نور دی . ټول بنيادمان ، چې په هره جغرافيه کې اوسېږي ، له يادو ځانگړنو برخمن دي . بنيادمان ټول يو ډول نړۍ ته راځي ، په جوړښت کې يې توپير نه وي ، خو ځينې څيزونه له بېلابېلو ټولنو اخلي ، چې يوه يې جامه يا کالي دي .

په پورتنې متل کې که د (جامه) له کلمې د کاليو او لباس مانا اخلو ، هغه چې مور يې اغوندو او د ځان پټولو لپاره يې کاروو ، دا د بنيادم لپاره دوه نوره دي . جامې اغوستل زموږ دود دی .

که له (جامه) نه د اخلاقو مانا اخلو او د پورتنې متل موخه دا گڼو ، چې اخلاق تر بنيادميت وروسته مهم او دوه نوره دي ، نو بياهم زموږ د خلکو دا دود دی ، چې نېک او غوره اخلاق خوښوي او هر سړی هلته درون او قدرمن وي ، چې نېک اخلاق ولري . دا زموږ دود دی ، چې په خپله هم نېک اخلاق کوو او له نورو يې هم غواړو .

• بې سته څوک جنت ته نه ځي :

ست کول زموږ په ټولنه کې دود دی . ست څه ته وايي ؟ له کندهاره يو راغلي شخص ته په کابل کې د هغه يو ملگری وايي ، چې راځه ! نن شپه له ماسره لاړ شه . دغسې غوښتنې ته ست وايو .

په دسترخوان ناست میلمه ته کوربه وايي ، ډوډۍ وخوره ! ست مه کوه . دا په داسې حال يا هغه وخت کې چې کوربه فکر کوي ، مېلمه مور شوی نه دی . ست يوه جدي غوښتنه نه ده ، خو غیر واقعي يا دروغ هم نه ده . مور چې کله چانه غوښتنه کوو ، چې راخته ! له ما سره لاړ شه يا له ماسره شپه وکړه ، هغه پرې خوښېږي او وايي ، چې پلاني ماته ست وکړ .

• پرهېز له سلو درملو ښه دی :

کله چې څوک ناروغ شي ، بيا درمل خوري ، خو د ناروغۍ د مخنيوي او شاتگ لپاره ښه لاره پرهېز او د هغو خيزونو نه خوړل دي ، چې ناروغي ډېروي .

د ناروغيو د درملنې لپاره درمل خوړل زموږ دود دی ، خو پورتنی متل پرهېز تر درمل خوړلو نه سل ځله غوره بولي . پرهېز کول هم زموږ د ټولني بل دود دی .

• په ډېرو وهلی ښه دی ، په يوه ملامت نه :

په پورتنی متل کې کوم دود پروت دی ؟

په وهلو کې د انسان بدن ضربه وينی ، ټپي کېږي او تر دې ، چې د زیان کېدو گواښ هم پکې شته او بيا چې دا وهل د ډېرو خلکو په وسيله وي . څرگنده ده ، چې ځاني او روغتيايي زیان يې هم ډېر وي . زموږ خلک دا هرڅه مني ، خو گرمتيا يا ملامتي ورته تر دې درنه او سخته ښکاري .

دا اوس زموږ دود دی ، چې په يو کار کې هر څومره زیان گورو ، راته سپک ښکاري خو ملامتي راته درنه ښکاري او ځان د خلکو له ملامتی ساتو .

• پر مې کره ، مې مې کره :

د گرمتیا او پرتیا په اړه وړاندې هم وغږېدو . زموږ خلک هر ډول سزا منلو ته هغه وخت چمتو کېږي ، چې پر یا گرم شي . له هغې پرته هېڅ ډول زیان منلو ته چمتو نه وي .

موږ د بېلابېلو ټولنیزو پېښو پر وخت دا دود پالو ، چې که چا زموږ پر وړاندې یو ناوړه عمل وکړ ، نو هغه د یوې جرگې یا په انفرادي توګه گرم او پر کړو ، هغه ته د بېلابېلو دلیلونو په وسیله قناعت ورکوو ، چې ګواکې پر دی . پر یا گرم وګرې هم دا دود پالي چې که په یوه موضوع کې گرم شي ، بیا هر زیان ته چمتو وي ، که هغه مرګ هم وي .

• په اوږي یې ګټه ، په ژمي یې خټه :

زموږ د هېواد په ډېرو سیمو کې اوږی د کرلو او رېپلو وخت وي . په همدې وخت کې بېلابېل فصلونه کرل کېږي او کرګر خپل حاصلات لاسته راوړي . په ژمي کې عام فصلونه نه کېږي . په دې وخت کې هغه حاصلات لګول کېږي ، چې په اوږي لاسته راغلي دي . زموږ په خلکو کې دا اوس دود دی ، چې په اوږي کار کوي ځمکې کړي او د ژمي لګښتونه برابروي .

• په خواری څوک بد نه ایسي ، په بې کارۍ بد ایسي (۱۶ : ۲۰) :

په پورتنی متل کوم دود پروت دی ؟

زموږ خلک کار خوښوي ، هغه انسان خوښوي ، چې په کار بوخت وي ، که څه هم ګټه یې ځان ته وي ، داهم یو دود دی . د دې ترڅنګ له بې کارۍ کرکه

کوي ، بې کاري ورته د سلو بلاوو مور ښکاري او هغه خلکو ته بد گوري ، چې بې کاره وي داهم دود دی .

• په ژرنده کې دې شپه شه ، زوم کره دې مه شه :

په ژرنده کې شپه تېرول ، اسانه کار نه دی . هلته شپه په دې مانا ده ، چې شپه په وینښه تېره شي ، نه په خوب. په ژرنده کې د ژرندي د ماشينونو غبرونه وي ، د خلکو شور ما شور وي . د غنمو او جوارو بوری وي ، د اوږو گردونه او دوږې وي ، خو يوې خواښې ، خسر ... ته د زوم تر کوره ښه ده .

زموږ خلک د يوه دود په توگه دا پالي او په زوم باندې ډېر حساب نه کوي . دا خبره او دود تر ډېره عام دی ځينې زومان کېداسې نه وي .

• څو کوچنی ونه ژاړي ، مور تی نه ورکوي :

کوچنی خبرې کولای نه شي . که څه غواړي ، نو د بېلابېلو غبرونو او ژړا په وسيله يې غواړي . هر کله ، چې کوچنی وژاړي ، مور يې پوهیږي ، چې کوچنی څه غواړي يا څه ستونزه لري .

که څه هم پورتنی متل د کارونې بېلابېل ځايونه لري ، خو په پورتنی شکل کې يې څو دودونه خوندي کړي دي . يو دا چې کله زموږ د ټولني کوچنی ارام پروت وي او نه ژاړي ، نو مور تی هم نه ورکوي . بل دا چې کله کوچنی وژاړي او مور وپوهوي ، چې وگي يم ، نو مور تی ورکوي ، چې دواړه دودونه شته .

• څه وهلی ، څه پورې وهلی :

وهل يو داسې عمل دی ، چې په هغې کې انسان ډېر کړاو او رنځ ويني ، بدني او روحي زیان ويني ، خو پورې وهل ، تېله کول يا دیکه کول ، بیا داسې عمل

دی ، چې د وهلو په پرتله سپک او ډېر زیان پر سړي نه راځي ، خو زموږ خلکو ته وهل او پورې وهل یوه مانا لري . دا د دود په توگه پالي ، که څوک د بل په وسیله پورې وهل شي هم د وهلو په توگه ورته گوري .

• حاجي په مکه کې لټوه ، چرسي په تکیه کې :

حج کول او بیا مکې ته تلل زموږ دود دی ، چې اسلامي سرچینه لري . د دې ترڅنګ بل دود هم د چرسو څښل دي . تکیه په ننگرهار کې یوه سیمه ده ، چې چرس پکې ډېر کرل کېږي او چرسیان همالته چرس څښي .

د دې متل موخه داده ، چې د هر سړي کار و روزگار ته په کتو ، دهغه ځای هم موندلای شو ؛ پوه او عالم به چېرته په پوهنتون او بنسټونو کې وي او جاهل به چېرته په جواړي ، غلا او وژلو بوخت وي .

• حیا دار حیا کوله ، بې حیا ویل له ما څخه ویرېږي (۱۶: ۳۴) :

حیا کول او شرم کول زموږ د ټولني عام دود دی ، چې د اسلامي بنسټ ترڅنګ افغاني او پښتني هم لري . زموږ بنځینه او نارینه ټول د حیا او شرم دود پالي . حیا د گټني بېلابېل ځایونه لري .

• حیوان چې بېکاره شي ، هم خوړل کېږي هم خرڅېږي (۱۶: ۳۴) :

حیوان که غوا وي که غویی یا بل څه ، تر هغې ساتل کېږي او لگښت پرې کېږي چې کار کوي ، یا شودې کوي یا یوی او کولبه ، خو که دانه کوي ، زموږ دود دا دی چې یا یې حالوو او خوړو یې او یا یې پلورو ، چې په دې وسیله ځان له یو بېکاره او بې گټني حیوان خلاص کړو .

• چته چې ځوان وويني ، صورت حيران وويني :

پورتنی متل هم هغه څه بیانوي ، چې زموږ په ټولنه کې دود دی . دا دود داسې دی چې کله هم یوه پېغله یو ځوان وويني ، نو هیجانې کېږي . د مینې او عشق سیندونه یې څپڅپانده کېږي . له ځوان سره د یوځای کېدو هیلې یې را ژوندۍ کېږي . ځوان هم همداسې دی . دی هم د پېغلو په لیدو هغه حالت ته ځي ، چې پېغله ځي .

• چې غوښه وسوځي ، هم له پیتو نه ښه ده :

دا متل زموږ دا دود بیانوي ، چې زموږ خلک غوښه ډېره خوښوي او ډېره یې خوري . که غوښه سوځېدلې هم وي ، خو تر پیتو یې ورته ارزښت ډېر وي . یاد متل بیا په کنایوي مانا په بېلابېلو ځایونو کې کارېږي .

• چې ډب نه وي ، هلته ادب نه وي :

د مشرانو درناوی ، ښه گرځېدل او ښه کول ، له ناوړه اخلاقو ځان ساتل ، ښې خبرې زموږ له نظره ادب دی ، خو دا څنگه راتلای شي ؟ څنگه کولای شو یوه با اخلاقه ټولنه ولرو ؟

زموږ وگړي په دې بارو دي او دا یې دود دی ، چې د ډب او کوتک په وسیله اخلاق او ادب راوړي . که چېرته کوم کوچنی ناوړه کار وکړي ، نو وهي یې ، چې بیا هغه کار ونه کړي . په ښوونځیو کې هم دا کار کېده خو اوس یې تر یو ځایه مخه نیول شوې ده .

• چې سروڼه وي ، خولۍ ډېرې دي :

په پورتنی متل کې خولۍ یاده شوې ، لومړی خو دا زموږ دود دی ، چې خولۍ جوړوو بل دود مو دا دی ، چې خولۍ په سروو . خولۍ بیا د هېواد په بېلابېلو

سیمو کې جلا جوړښت او رنگ لري ، خو خولۍ هلته په کار راځي ، چې سر وي که سر نه وي ، نو خولۍ هم بې گټې ده .

- چې سود کوي ، سودا به مومي (۱۶ : ۴۳) :

زموږ د ټولني له بدمرغه دودونو څخه يو سود دی ، چې د اسلام مبارک دين ډېر بد او حرام گڼلی دی . هغوی چې سود کوي ، گټه نه ، بلکې زیان کوي ، خو نه پوهېږي .

- چې شپه تیاره شي ، بدن تېره شي :

شپه د ټولو انسانانو لپاره پرده ده ، دا د هغوی لپاره هم پرده ده ، چې ناوړه اعمال ترسره کوي . که څوک غلا کوي ، زنا کوي ، قیيار وهي ... ټولو ته شپه غوره وخت دی . دا يو دود دی ، چې غله د شپې غلا کوي ، زاني زنا کوي ... د دې پر وړاندې د خلکو دود دا دی ، چې د شپې ډېر نه گرځي ، د کورونو وروڼه تړلي ساتي او ښځينه له کورونو نه وځي . د شپې له خوا څوک پیسې او زیورات هم چېرته نه وړي .

- چې له ځایه مست نه وي ، په بنگو نه مستېږي :

زموږ په سیمه او هېواد کې گڼ شمېر نشه یي توکي کارېږي ، سگریټ ، نسوار ، چرس هیرویین ... چې یو یې بنگ دی . له بنگو نه د نشې په موخه گټه اخیستنه زموږ په ټولنه کې یو دود دی او اوس هم ژوندی دی .

- چې هلک دې ملک شو ، کلی دې ورک شو :

زموږ د ټولني دا دود دی ، چې د مشرۍ او ملکۍ لپاره پاڅه او بوډاگان ټاکي . هغوی په دې فکر دي ، چې هلکان د بوډاگانو او پخو سړیو په پرتله بې

تجربې او خام وي نه چې كليوالي چارې گډې وډې كړي . داهم يو دود دی ، چې مشري او ملكي ځوانانو او هلكانو ته نه پرېږدي .

• چېرې كلاله گوره ، خو خپله سياله گوره :

زموږ خلکو كې دا دود دی ، چې كله يوه كورنۍ له بلې كورنۍ سره خپلوي كوي يا هلک ته كوژده كوي ، نو خپله سياله كوي ؛ داسې څوك ، چې له دوی سره د ژوند په بېلابېلو چارو كې انډول وي . ياد متل د ژوند په نورو برخو كې هم په پام كې نيول كېږي .

• چېرې چې ډنگ شي ، د ابې گوډی ترڅنگ شي :

زموږ ټولنه د خوښيو په وختونو او نورو حالاتو ، لكه : چاته خبر ورکول يا اعلان پر وخت ډولونه ډنگوي . د پورتنی متل موخه له (ډنگ) څخه هماغه د خوښيو ، كوژدې واده ، سنت گري او نورو وختونو كې ډنگ او ډونگ ، تنگ ټكور او سيل كول دي چې داهم يو دود دی . داسې محفلونو او وليمو ته د بنځو (ابې) ورتگ هم زموږ دود دی ، چې په دوی كې يې ځينې بيا د دې خوښيو او ودونو ډېرې ليواله وي .

• خپل به دې وژروي ، پردی به دې وځندوي :

دا زموږ د ټولني او خلکو دود دی ، هغه څوك چې له چا سره د زړه له تله مينه او ملگرتيا لري ، هغه ته رښتيا او حق وينا كوي . داسې ويناوې ورته كوي ، چې كېدای شي هغه پرې خپه شي ، ځكه د هغه نيمگړتياوې ورته څرگندوي . بلخوا داهم دود دی چې پردي خلک چاته رښتيا نه وايي ، د چا په سپكوالي نه

خپه کېږي ، بلکې يو شخص ته داسې خبرې کوي ، چې هغه پرې سمدستي خوښ شي ، که څه هم شخص له گناهونو او تيرونو ډک وي .

• خیرې په اوبو پاکېږي او وینې په وینو (۱۶ : ۵۲) :

په پورتني متل کې کوم دود پروت دی ؟

يو خوا دا معمول دی او دود دی ، چې ټولې عامې خیرې او چټلۍ په اوبو پاکوي . ځينې يې کېدای شي په اوبو پاکې نه شي ، خو بياهم وروستی پاکوونکی يې اوبه دي لکه : ودانيز رنگونه ، چې ودانۍ پرې رنگوي ، اوبه يې پاکولای نه شي . لومړی بايد د پاکولو لپاره ځانگړي مواد يا د خاورو تېل وکاروو او بيا اوبه .

وينه په وينو پاکېږي . له دې څخه موخه څه ده ؟

خدای ج مه کره ، که يو څوک بل ووژني ، نو زموږ دود دا دی ، چې بېرته بايد پکې قاتل ياد قاتل د کورنۍ بل غړی ووژل شي ، له دې پرته بل بدیل نه مني . که څه هم شونې ده ، په بله لاره دا موضوع حل شي . ځينې يې په بدو هم حلوي .

• ځينې په خونې ، سودا په رضا :

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې کله له چا سره خپلوي کوي ، يا خپل زوی ته د چا لور غواړي يا خپله لور د چا زوی ته ورکوي ، دغه دود په خونې سره کېږي ؛ نه په بدۍ او شخړه . همدارنگه که څوک له چا څه پيري او يا يې په چا پلوري هم په خونې سره کېږي ، نه په خپگان سره .

• د خوار ملا مساله څوک نه اوري :

له بده مرغه شته او مال کله ناکله داسې بد دودونه په ټولنه کې دودوي ، چې ټولنه بدمرغه کوي . د يوه ناپوه او جاهل ، خو بډای شخص خبره خلکو ته سمه ښکاري او د يوه پوه ، عاقل ، خو غريب انسان خبره خلکو ته ناسمه ښکاري . دا زموږ د ټولني دود دی ، چې که يو ملا ، مولوي او ښوونکی ، خوار او غريب وي ، نو څوک يې خبره هاغسې نه اوري ، لکه د يوه بډای او شتمن شخص يا ملا او مولوي چې اوري . که شخص شتمن وي ، نو خبره يې هم خلک ښه مني او که غريب وي ، خبره يې څوک نه مني ، که څه هم ډېره پوهه او عقل ولري .

• د خطا يا ناغه وي يا توبه :

دا متل کوم دود بيانوي ؟

زموږ په ټولنه او خلکو کې دود دی ، چې که کوم سړی خطا يا تېروتنه وکړي ، د دې لپاره ، چې له خطا څخه زيانمن شوي شخص ته ځان پاک کړي ، اړ دی يا ناغه ورکړي يا توبه وباسي . خطا يا تېروتنه يو قصدي کار نه دی ، بلکې په ناپوهۍ سره له يوه شخص کېږي . ناغه کېدای شي نقدې روپۍ وي يا بل څه . توبه د شخص ژمنه او اقرار دی ، چې دا تېروتنه يا خطا يې کړې او وايي ، چې بد ترې شوي ، بيا به يې نه کوي .

• دروغجن سړی ، هر چا ته بد ښکاري :

دروغجن انسان هغه څوک دی ، چې تل دروغ وايي او رښتيا نه وايي . داسې شخص د دروغو ويلو له امله د هيچا نه خوښېږي او ټول ورته بد گوري او دا زموږ دود دی .

- له واده نه وروسته ، سندرې څه په کار :

واده د يو ځوان او يوې پېغلې د يوځای کېدو او دوو کورنيو د خپلوۍ لپاره يو دود دی. د واده په بهير کې د خوښۍ سندرې ويل هم يو دود دی ، خو له واده وروسته سندرې ويل دود نه دی او په دې وخت کې سندرې نه ويل دود دی .

- ډېره چې پر ځای پرته وي ، درنه وي :

کله چې څوک په يوه دنده کار کوي ، هماغه ځای کې خپل درنښت او عزت گوري او بل ځای يا دندې ته زړه نه ښه کوي . دا کار زموږ د ټولني او خلکو دود دی .

- ډمه گډېدلې نه شوه ، ويل يې ځمکه کره ده :

په پورتنۍ متل کې د ډمې گډېدلو يا نڅېدلو موضوع ياده شوې ده . کله چې زموږ خلک او ټولنه د خوښۍ مراسم ولري لکه : کوژده ، ودونه ... نو په داسې وختونو کې د کور او خپلوانو د ښځو ترڅنگ کليوالې ډمې هم گډېږي او دا زموږ دود دی .

- راتگ په اراده ، بېرته تگ په اجازه :

زموږ په خلکو کې دا دود دی ، چې کله يو څوک چېرته ځي ، څرگنده ده ، چې په خپله خوښه او اراده ځي چې داهم دود دی او کله ، چې له هغه ځايه يا کوره وځي يا رخصت اخلي ، نو له کوربه څخه اجازه اخلي او پرته له اجازې نه ځي ، چې دا هم دود دی .

- رنگ يې د ملا ، عمل يې د بلا :

زموږ په ټولنه کې داسې خلک شته او داسې دود دی ، چې یو شمېر انسانان په ښکاره یو ډول او عمل یې بل ډول وي ، یعنې په ظاهره او وینا کې ډېر ښک او ښه ، خو په عمل کې بد او بلا وي .

• زور شو ، خو سوږ نه شو :

زموږ په ټولنه کې تر ډېره ځوانان مست او گرم وي او دا یو دود دی ، خو ځینې زاړه یا سپین زيری هم داسې وي ، چې د ځوانانو کانې کوي ، چې دا کار د یو شمېر زړو او بوډاگانو دود دی .

په پورتني متل کې زموږ د خلکو دا دود پروت دی ، چې زموږ وگړي که د ځوانۍ په پړاو کې کوم داسې کار کوي ، چې ټولنې ته د منلو وړ نه وي یا یې بد بولي ، خو د بوډاتوب او زړښت په پړاو کې بیا ډېر درون او داسې کارونه کوي ، چې د ټولنې له غوښتنو او ارزښتونو سره په ټکر کې نه وي . همدا زموږ دود او زموږ د ټولنې بوډاگان او زاړه ، ځان داسې سمبالوي ، چې کومه دیني او ټولنیزه نیمگرتیا ونه لري .

• زرگر د مور له نټکۍ نه هم غلا کوي (۱۶ : ۵۷) :

پورتني متل هم زموږ د ټولنې یو اړخ او دود روښانه کوي . زرگران زموږ د ټولنې یوه برخه ده . د دوی کار دا دی ، چې له زرو نه بېلابېل توکي جوړوي ، په ځانگړې توگه د ښځو د سینگار وسیلې ، خو د دوی نیمگرتیا داده چې تل په بېلابېلو رنگونو له خپلو پېرېدونکو او خلکو غلا کوي ، د لږ ارزښت زر په لوړ ارزښت خلکو ته پېژني او په لوړ قیمت یې پلوري . همداسې نورې بېلابېلې غلاوې او چلوټې کوي .

• زور ته پوله نشته :

له بده مرغه ، زموږ په ټولنه کې داهم يو دود دی ، چې زورور هره ناروا کوي او هېڅ برید نه مني . هغوی چې زور لري خلک وژني ، د خلکو ځمکې نیسي- ، د خلکو لوڼې په زور واده کوي او نور بېلابېل تېري کوي .

• ژرنده او جومات نه پېژني :

ژرنده زموږ په ټولنه کې جلا او جومات جلا دريځ لري . زموږ دود دا دی ، چې په ژرنده کې اوږه کوو، خبرې کوو ، مرکې او کیسې کوو ، ژرنده کې په لوړ غږ غږېږو خو جومات کې بیا یواځې عبادت او دیني چارې ترسره کوو .

• ژبه لنډه لښته ده :

زموږ په ټولنه او خلکو کې یو شمېر خلک داسې دي او دا دود دی ، چې په خپله ژمنه او ژبه ټینګ نه ودرېږي . هره گړۍ ژبه اړوي او د خپل ځان په گټه خبره بدلوي . د یو شخص پر وړاندې یوه خبره او د بل پر وړاندې بله خبره کوي .

• ږغ د ملا ، امین د کلي :

زموږ په ټولنه کې ملا او مولوي ستر مانيز دريځ لري او دا دود دی ، چې ملا ورته هر څه ووايي ، هاغسې کوي . که ملا خلک له کوم کار راوگرځول ؛ بیا یې نه کوي او که د کوم کار د کولو یې ورته وویل ؛ بیا هغه کوي .

• ږیره زما ، واک یې د ملا :

زموږ په ټولنه کې داهم دود ده ، چې د ملا واک او اختیار په ټولنه او خلکو کې ډېر دی . هر وگړی مکلف دی هاغسې وکړي ، چې ملا یې غواړي او غوښتنه یې کوي خو ځینې خلک بیا د ملا دومره واک نه مني .

• سپي چې غاږي ، څه ویني :

سپيان د شپې له خوا د نامالومو د لايلو له امله غاږي . مور هېڅ نه وينو او هېڅ مو په سترگو نه ښکاري ، چې فکر وکړو سپی هغو ته غاږي . ځينې وگړي وايي ، چې سپيان پېريان او ملايکې ليدای شي . پېريان او ملايکې بيا مور ليدای نه شو . کله چې سپی د شپې له خوا پېريان او ملايکې گوري ، نو ورته غاږي .

• سپينوالی د زړه ښه دی ، نه د وينتو (۱۶ : ۷۹) :

زموږ خلکو کې دا دود دی ، چې سپين زړي او مخلص انسانان خونبوي او هغوی ښه گڼي . ورسره بيا داهم دود دی ، چې سپين وينستان يې نه خونبوي ، سپين وينستان خلکو ته د زړښت ښه ښکاري او هر سړی غواړي ځوان اوسي .

• سپين وښسته ، د عزت ښه ده :

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې ځوانان او ټول خلک د بوډا او سپين زيري ډېر درناوی کوي . د هغه خدمت کوي او خبرې ته يې غوږ ږدي .

• سپی مې کړې ، کشر مې نه کړې (۱۶ : ۸۱) :

په هر کور کې مشر او کشر وي . زموږ په ټولنه کې د هر کور کشر- او مشر- خپلې دندې او مسووليتونه لري . مشر ستر کارونه کوي او کشر- کوچني ، کشر په کور کې د مشر تر امر لاندې وي . د دود له مخې د کور کوچني کارونه ډېر په کشر وي .

• شلوميې او ښوروا د بې خونده سړي لږ بېري :

شلوميې له مستو او چکې څخه لاسته راځي . په دې ډول ، چې مستې او چکه نری کړي او اوبه ورواچوي . دا د ټولني او خلکو دود دی .

ښوروا هم همداسې ده ، لکه شلومبې ؛ غوښه پخه کړي او ډېرې اوبه ورواچوي ، چې په دې ډول شلومبې او ښوروا د ډېرو خلکو لپاره کار ورکوي .

• شف شف مه کوه ، شفتالو ووايه :

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې خلک گونگې او ژوولې خبرې نه مني . که يو څوک په کنایو او اشارو کې غږېږي او مطلب مستقیم نه وايي ؛ دا نه خوښوي ، بلکې غواړي يو څوک ورته خبره سپينه او روښانه وکړي .

• ښځه په کور ښه ايسي ، ژرنده په شور :

په هره ټولنه کې د ښځو لپاره جلا فکرونه او دودونه شته . په مور کې دا دود دی ، چې ښځې ډېرې لږې او د سختې اړتيا پر وخت له کوره وځي ، نور تل په کور کې وي او د کور کارونه سمبالوي .

• ښځه يا پر کور يا په گور :

د تېر ياد شوي او د دې متل کيسه نږدې ورته ده . د يو دود ښکارندويي کوي . زموږ په ټولنه کې کور بشپړ ارزښت لري او زموږ د چاپېريال د شونتياوو او اسانتياوو په رڼا کې کورته د يو شخص اړتيا وي ، چې هغه سمبال کړي . دغه شخص ښځه بلل شوې ځکه ښځه د کور په چارو ښه پوهېږي او مينه هم ورسره لري . له بلې خوا ، دا هم زموږ دود دی ، چې ښځه بايد له خلکو پټه وي ، پردي وگړي يې بايد ونه گوري . له همدې امله ښځې پر کور او پرده کې ساتل کېږي او ټولنيزو چارو او کارونو لپاره لکه نارينه بهر نه وځي ، يواځې د سختې اړتيا پر وخت ، لکه : واده ، ناروغتيا او ... کې له کوره وځي .

• ښځه مې دې نجل وي ، زامن مې دې سل وي :

زموږ په خلکو کې دا هم یو دود دی ، چې ځان هم ځوان غواړي او ښځه هم ، خو دا هم دود دی ، چې د بېلابېلو لاملونو له مخې ، اولادونه او زامن هم ډېر خوښوي .

• ښځه شریکه ښه ده ، نه تجارت :

سوداګري او تجارت زموږ د ټولنیزو چارو یو اړخ دی ، خو په سوداګری کې د دوو یا ډېرو وګړو ګډون بیا زموږ خلکو ته ډېر د منلو نه دی او دا نه خوښوي . دا یې دود دی چې خپلواکه سوداګري وکړي . ښځه شریکول زموږ ټولنه کې ناشونی کار دی ، له دې کار خلک ډېر بد وړي ، دا دود په موږ کې نشته ، خو دا ورته تر ګډې سوداګری غوره ښکاري .

• طلاقي د پردو ښځو هم بد ایسي :

طلاق یا د ښځې پرېښوول یو داسې عمل دی ، چې زموږ خلک ترې بد وړي . دلته له ښځې سره تر مرګه ژوند کول دود دی ، خو طلاق دود نه دی ، که وي هم ، دومره دی چې حساب پرې نه کېږي . دا هم دود دی چې له طلاقي شخص نه ښځې کرکه کوي ځکه هغه ښځې جنس ته بد کتلي دي او طلاق یې ورکړی دی .

• غل چې غلا ته ځي ، قسم پر شا ګرځوي :

غلا بد عمل دی ، خو زموږ په ټولنه کې شته . د غلو دا دود وي ، چې کله رسوا کېږي او یا ونيول شي ، نو د ځان د ژغورنې لپاره قسمونه خوري . د دوی لپاره ځان ژغورنه مهمه وي ، د قسمونو خوړل ورته کومه درنه موضوع

نه ښکاري د قسم خوړلو ارزښت ورته دا دی ، چې ځان پرې وژغوري ، هغه هم د غله په توگه .

- غلو به قافلې وهلې ، نو نه چې يې کوتې وهلې :

د پخوانيو غلو دا دود وو ، چې په خپل کلي او کور کې به يې غلانه کوله ، کاروانونه او قافلې به يې وهلې . اوسنيو غلو بيا دا دود بدل کړ ، کاروانونه هم وهي ، کورونه او کوتې هم .

- غوښې د هر چا خوښې دي ، خو پيشو ايمان پرې راوړی دی :

غوښه خوړل په موږ کې ډېره دود ده . داسې لږ وگړي به وي ، چې غوښه يې نه خوښېږي . د دې ترڅنگ چې غوښه خوړل زموږ د انسانانو يو دود دی ، ځناور (پيشو) بيا له انسانانو تېر دي . د هغوی له انسانانو هم غوښه ډېره خوښېږي .

- غل په ترمی کې خوشحاله وي :

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې غله تل د شپې له تاریکۍ نه په گټنه غلا کوي ځکه څوک يې ليدای نه شي . که د ورځې غلا وکړي ، بيا يې خلک گوري او نيول کېږي .

- قربان له خپله کوره ، چې خبرې شي په زوره (۱۶: ۹۴) :

زموږ په ټولنه او خلکو کې دا دود دی ، چې څه ډول په خپل کور او کلي کې ژوند کوي ، هاغسې يې د بل په کلي او کور کې کولای نه شي . په خپل کور کې د خپلواکۍ او ازادۍ احساس کوي . هغه چې د بل په کور کې نه وي .

- قرض ورکول يو هنر ، اخیستل يې بل هنر :

پور ورکول او اخیستل زموږ په ټولنه کې دود دی . دېر ځله داسې کېږي ، چې د پور ورکولو پر وخت ، پور ورکوونکی خپه او پور اخیستونکی خوښ وي . خو کله چې پور ورکوونکی له پوروږي ، پور غواړي ، بیا دواړه خپه وي ، که څه هم پور ورکوونکی زړه کې گورې ماتوي ، چې پور به مې راووخې ، خو پوروږی ، اخوادېخوا کوي ، چې پور ورنه کړي . پور ورکوونکی اړ دی ، د دې لپاره ، چې نه سپڅل و سوځي نه کباب ، له چل او هنر نه کار واخلي ، چې خپلې پیسې ترلاسه کړي .

• کارغه د زرکې مزل کاوه ، خپل یې هېر شو :

زموږ په ټولنه کې داسې دود دی ، چې ځینې خلک د نورو پېښې کوي یا خپل طبیعي عادات پرېږدي او د نورو عادات کوي ، لکه : خپله غریب دی ، خو د خانانو غوندې ځان ښکاره کوي یا د هغوی په څېر لگښتونه کوي . له دې کبله دویم حالت (خاني) هم خپله نه کړي او له لومړي حالت (غریبي) هم ووځي ، بیخي بل حالت ته لاړ شي .

• کار چې په سلا شي ، بې بلا شي :

کله کله یو وگړی ، د داسې کار کولو هیله لري ، چې په سمه توگه یې پایلې سنجولای نه شي . په داسې وخت کې زموږ د خلکو دود دا دی ، له هغوی سره ، چې په اړونده برخه کې پوهه او تجربه لري سلا مشوره کوي . د سلا او مشورې گټه دا وي ، چې د کار پایلې گټورې وي .

• کړې خولې په سوک سمېږي :

که څه هم دا ښه او غوره ده ، چې د ټولني هر کار او ستونزه په سوله او منطق حل شي او همدا زموږ د خلکو دود هم دی ، خو کله نا کله بیا ځینو خلکو ته

کوتک په کارېري ، چې سم شي ، ځکه هغوی همداسې روږدي وي . خلک په زور او کوتک سمول هم زموږ دود دی .

- کونډه چې سترگې تورې کړي ، مېړه به وکړي :

کونډه هغې ښځې ته وايي ، چې مېړه يې مړ شوی وي . زموږ په ټولنه کې دا دود دی چې کونډې ، د ډېرو کړاوونو او غمونو زغملو له کبله رنځورې ، مړاوې ، خپه او نهيلې وي . که ډېره ځوانه هم وي ، سينگار نه کوي په خپله يې هم زړه نه غواړي او خلک هم دا نه خوښوي او دا دود هم دی . که کونډه غواړي ، مېړه وکړي ، نو بيا دود دا دی ، چې ځان سينگاروي ، چې د چا خوښه شي او واده يې کړي .

- کونډه د لېوره په تمه ، له مېړه ووته :

زموږ په خلکو او ټولنه کې دا دود دی ، چې کله يې په کورنۍ کې يو زوی مړ شي ، نو بيا د خپل زوی کونډه بل زوی ته کوي . دا نه خوښوي ، چې کونډه بل ځای مېړه وکړي . په يوه کور کې کونډه شوې ښځه هم همدا خوښوي ، چې په همدې کور کې پاتې او واده شي . دا دود هم شته ، چې کېدای شي ، کونډه له کوره بهر واده وکړي خو دا ډېر عام نه دی . ځينې پښتنو کې دا دود دی ، چې کونډه داسې ښځه بولي چې واک يې له دوی سره دی ، خو ځينې بيا د کونډې په خپلواکۍ باور لري .

- که باران وي که رلی ، ميلمه غواړي ښه مړۍ :

ميلمه زموږ په خلکو او ولس کې خپل ځای او ارزښت لري . په موږ کې داسې دود دی ، چې د ميلمه ډېر قدر او درناوی کوو . هغه سره خوږې خوږې خبرې کوو ، د کوتې په بر ځای يا له وره يې لرې کښېنوو ، د خوب پر وخت

ورته ځانگړی ځای ټاکو د کور له عادي خوړو نه د ده خواړه ښه چمتو کوو .
هر سړی د خپل ځواک سره سم د مېلمه پالنه کوي . په هر ډول حالاتو کې د
مېلمه خوراک و څښاک زموږ له ورځنیو خوړو ښه وي .

• لاس چې مات شي ، خپلې غاړې ته لوېږي :

پورتنی متل کوم دود رانغاړي ؟

زموږ په ټولنه کې دا دود دی ، چې کله د چا ورور ، پلار ، خور ، مېړه ، میرمن ،
تره ترور ... کوم زیان وويني یا داسې شي ، چې د ژوند په چارو کې مرستې
ته اړ وي ، نو دی اړ دی مرسته یې وکړي . ټولنه او خلک له دې شخص همدا
هیله او تمه لري .

٦ - متلونه او د خلکو اندونه :

د متلونو په تېرو بحثونو کې دا خبره روښانه شوه ، چې ملتونه د ولسي ادب د
یوه توک په توگه ، هغه ژبنی واحد دی ، چې د یوې ټولنې د وگړو د ژوند
چاپېریال ، کره وړه اړتیاوې او غوښتنې منعکسوي . متلونه د یوې ژبې د
ویونکو لپاره د ژوند د لارښود ښه او مانا لري ، متلونه دي ، چې په ویلو او
اورېدلو یې ستر بشري کرکيچونه او رېرې حلیزې . متلونه یو لارورکي انسان
ته لار وړښايي او پوند ته د امسا کار ورکوي .

متلونه چې د هرې ژبې اړوند وي ، په باوري توگه د هغه خلکو د افکارو
څرگندوی او د ژوند روښانه هېنداره ده . که چېرته متلونه وڅېړل شي ، نو د

يوې ټولنې د ژوند ټول اړخونه ، که هغه مادي دي که مانيز ، ترې څرگندېدای شي .

د پورتنی سرلیک د روښانتیا لپاره ، لاندیني متلونه گورو :

• کار مې د بل خوښ ، خوراک مې خپل (۱۱:۱۰۶) :

زموږ په ټولنه کې يو شمېر وگړي داسې دي ، چې د بل په خدمت او يا بېگار کې عدالت نه کوي . په دې مانا چې خپل کارونه يې پرېښي وي ، ځان او کورنۍ يې در په در ، خو دی ټوله ورځ ، د خلکو په کارونو پسې گرځي . له دې سره سره ، کړاو او زيان يې خپل کور ته رسېږي . ټوله ورځ د بل په کار پسې ورک وي ، چې غرمه شي ډوډۍ کور ته راوړي ، جامې د خلکو په کار کې ناولې کړي ، خو وينځلو ته يې کور ته راوړي . که همدا متل سياست ته راوباسو نو گورو ، چې گڼ شمېر سياستوال داسې دي ، چې گټه يې يو بل ملت او هېواد ته رسېږي ، خو زيان يې خپل ملت ته . په دې توگه دا متل زموږ د ټولنې د افرادو د اندونو د يو اړخ څرگندوی دی . په همدې توگه :

• د مېړه لوز گوره ، د ښځې ښايست (۲۰:۲۰۸) :

که دې متل ته وگورو ، نو موږ ته ځينې معيارونه په گوته کوي . هغه دا چې دلته د مېړانې لپاره معيار ژبه ، ژمنه او ټينگښت دی . مېړه هغه څوک کېدای شي ، چې په خپله ژبه او خبره ولاړ وي ، مېړه داسې ژمنه نه کوي چې بيا ترې په شا شي .

بلخوا ، ياد متل داهم رابښي ، چې مېړانه د ښځو کار نه دی ، ځکه دلته (ښځه) د (مېړه) پر وړاندې راغلې او دا زموږ د ټولنې يو واقعيت هم دی . موږ په يوه داسې ټولنه کې اوسو ، چې هلته نرواكي ده او له ښځو هغه تمه نه

کېږي ، چې له سرو کېږي. په دې متل کې ، په ټولنه کې د نارینه او ښځینه دريځ هم روښانه شوی دی . د دې ترڅنگ دوه بېلابېلې پدېدې (لوز او ښايست) د دوو بېلابېلو جنسونو (نر او ښځه) لپاره مناسب گڼل شوي دي . دلته دا هم روښانه شوې ، چې زموږ په ټولنه کې د ښځې ښايست څومره ارزښت لري ؟ هاغسې چې يوه مېړه ته (لوز) مهم معيار دی ، همداسې ښځې ته (ښايست) . ښايي څوک ووايي ، چې د ښځې ښايست نه به موخه ، د ظاهري ښکلا ترڅنگ باطني او اخلاقي ښکلا هم وي ، خو زه فکر کوم ، زموږ په ټولنه کې د ښځو لپاره تر ډېره ظاهري ښکلا د پام وړ ده ، نه اخلاقي او باطني . دلته داهم يادول په کار دي ، چې زموږ ښځينه طبقه نږدې په ورته او ښه اخلاقي ښکلا سمبالې دي ځکه نو هغې ته اړتيا هم نشته . له دې حقيقت نه هېڅوک سترگې نه شي پټولای ، چې زموږ د ټولني هر نارينه ښايسته او ښکلې ښځه غواړي او ښځې ښايسته مېړه ، خو معيارونه ، د نارينه لپاره (لوز او ژبه) او د ښځې لپاره (ښايست) دی او دا معيارونه د دواړو (نر او ښځې) لپاره دي . په دې مانا ، چې د ښځو هم هماغه نارينه خوښېږي چې په خپل (لوز او ژبه) ټينگ ولاړ وي او خپله ژمنه نه ماتوي ، نارينه بيا هغه ښځه چې ښايست ولري .

د متلونو ستره ځانگړنه همدا ده ، چې پراخې ماناوې او مفاهيم په خپله غږېږه کې رانغاړي ، دومره رنگين او ښکلي شالونه پرې خپاره وي ، چې يو له بله ښکلي وي او هر څومره خبرې ، چې پرې وشي ، پای نه لري . که د پورتنی متل بل اړخ راوسپړو ، نو هاغه دا دی چې :

انحضرت (ص) د منافق له نښو څخه يوه دا بللې ده ، چې هغه څوک منافق دی ، چې (لوز او ژمنه يا ژبه) ماتوي او په مقابل کې يې هغه څوک له منافقته خلاص دی ، چې پر (لوز ، ژبه او ژمنه) ولاړ وي . دلته دا خبره هم زياتېږي ، چې زموږ متلونه څومره اسلامي رنگ لري او څومره له اسلام او شريعت سره اړخ لگوي .

که د پورتنی متل بل اړخ سپړو ، نو هغه به دا وي ، چې هره پدیده ، الله (ج) په خپلو اوصافو او ځانگړنو سره پيدا کړې ده . منډه خپلې ځانگړنې لري او ناک خپلې همداسې منډتې ، هندواڼه ، ډبره ، لرگی ... انسان ته په کار ده دا ومنډي او پديدې هم له خپلو ځانگړنو سره ومنډي ، ځکه (هر سړی پيدا دی خپل خپل کار لره که نه).

يوه بله بېلگه :

• د اولاد بد چاته نه ښکاري :

پورتنی متل هم زموږ د خلکو ترمنځ دود دی او په ورځنيو چارو کې يې کاروي . له دې متل هم بېلابېلې ماناوې اخیستلای شو ، خو ماته يې ډېره نږدې دا ښکاري :

زموږ په ټولنه کې دود دی ، چې يو څوک ، هغه مينه ، چې خپل اولاد سره لري ، د بل سره يې نه لري . د خپل زوی په ډېرو بدو ځان ناگار اچوي ، خو د بل لږ بد هم ډېر لوی گڼي . که د ډېرو کورنيو حال وگورو ، نو ورورنه د اولادونو په سر خپلو منځو کې سره وران او تر دې ، چې په جگړو او بنستي ، د يو شمېر کورنيو د بېلتون لامل هم همدا اولادونه دي . دلته زموږ پام بل اړخ ته هم اوږي او هغه دا چې په پلرونو باندې خپل اولادونه دومره گران دي ، چې بد يې

هېڅ ليدای نه شي . په دې ځای کې زموږ د ټولنې د وگړو او پلرونو د ژوند يو بل اړخ څرگندېږي ، هغه چې کېدای شي د نړۍ په يو بل گوټ کې داسې نه وي . د دې ترڅنگ دا پوښتنه هم راولاړېږي ، چې د اولادونو فکر بيا د پلار په مقابل کې څنگه وي ؟ په دې توگه پورتنی متل موږ ته د لا څېړنو لار اواروي ، چې د خپلې ټولنې په اړه يې وکړو .

پورتنی متل هم زموږ د ټولنې د وگړو د اندونو احوال راکوي ، لږ تر لږه زموږ په ټولنه کې د (پلار او اولاد) ترمنځ اړيکي څرگندوي .

• ژرنده که د پلار ده ، هم په وار ده :

پورتنی متل موږ کله کاروو ؟ هغه وخت ، چې يو څوک غواړي په يو کار کې له نورو خلکو مخکې شي او نوبت يا وار مرعات نه کړي . دا متل د دې څرگندوی دی ، چې زموږ په ټولنه کې بېلابېل توپيرونه نه منل کېږي . دا شونې نه ده ، چې يو خان دې راشي او د غريب وار دې ونيسي- او يا يو قومندان دې راشي د يو سرتيري يا عادي وگړي وار دې ونيسي . دلته ټولو ته يو معيار دی او هغه دا چې هر څوک مخکې راغلی ، له وروستيو مخکې دی .

ياد متل دا هم رابښي ، چې زموږ ټولنه په ټولنيز نظم او نظام باور لري ، د گډوډۍ او بې نظمۍ پلوي نه ده خو دا هم په گوته کوي ، چې شونې ده د خپلوۍ اړيکي لامل شي ، چې حق حقدار ته ونه رسېږي او ټولنيز معيارونه تر پښو لاندې شي ، لکه : دا اوس يې ځينې بېلگې گورو ، اوس قومندان ،

خان يا د زور او زر خاوند ټولنيز معيارونه ماتوي د بې واکه ، بې وسه او بې
 ځواکه شخص حق خوري ، خو هر څه چې وي له معيارونو سرغړونه ده ،
 معيار هماغه پورته متل دی ، چې د حق پلوي کوي او دا زموږ د خلکو او
 ټولني فکر دی .

که د متل بل اړخ سپړو ، نو دلته د (ژرندې) کلمه راغلې ، چې دا پخپل ځای د
 څېړنو جلا جلا زبگانلونه راکوي :
 ژرنده ، زموږ د کولتوري يون يوه برخه ده ، له دې څخه زموږ د ژوند د
 پرمختيايي پړاو يو گوت څرگندېږي .

دلته د (ژرندې) کلمه د فرهنگي تاريخ لپاره ډېره مهمه ده ، چې دې متل
 خوندي کړې ده . نن زموږ په چاپېريال او ټولنه کې داسې وگړي شته ، چې
 هغوی ژرنده په هغه لومړني شکل (د اوبو ژرنده) ليدلې نه ده . بنسايي
 راتلونکې کې هغه نسل ټول له منځه لاړ شي ، چې ژرنده يې په خپلو سترگو
 ليدلې ، نو بيا همدا متلونه او نوره ژبنۍ پانگه ده ، چې زموږ د ژوند رښتيني
 تصوير ساتي ، کله چې ژرنده يادوو ، له هغې سره موږ څو کلي ، ولس او
 فولکلور ته . له ژرندې سره ، د ژرندې ابتدايي ماشينونه ، د ژرندې ودانۍ او
 جوړښت ، د ژرندې موقعيت ، د گرځېدو وخت ، په ژرنده پورې تړلې افسانې
 او کيسې ، شيشکه ، اوبه ، شنيلی او ... له دې لنډو جملو څخه څرگندېږي
 چې متل څنگه زموږ ژوند په خپله غېږه کې رانغاړي . متل د ولس ژبه او د
 ولس د اندونو خوندي کوونکی دی . دلته دا خبره بايد ياده کړو ، چې متل د
 زرگونو کلونو وړاندې وينا او تجربه ده ، خو اوس هم ژوندی او لا به ژوندی
 وي . موږ اوس هم له هغو پېښو سره مخېږو ، چې زرگونه کلونه وړاندې

انسانان ورسره مخ ول او بیا د متل مانيز پراخوالی ، هغه تل ژوندی ساتي ، د هغه ارزښت په ټاکلي وخت پورې تړلی نه دی .

یو بل متل دی ، چې په لغمان ولایت کې ما اورېدلی دی :

• له دې ځای تر کامې ، چا کړي یارانې :

لغمان د هېواد په ختیځ کې پروت یو ولایت دی او کامه د ننگرهار ولایت یوه ولسوالي ده . کامې ته یې یو وخت وړه امریکا ویله ، ځکه ډېر کرنیز حاصلات یې لرل ، له همدې امله د لغمان خلک ډېر دې ولسوالۍ ته د کار لپاره راتلل . زه هغه وخت یادوم چې بنسایي موټر او نور لېږدوونکي وسایل لا لغمان ته راغلي نه ول ، خلکو د سفرونو لپاره له ژویو یا خپلو پښو نه کار اخیست . که څوک به له لغمان نه کامې ته لاړ هم ، نو میاشتې او کلونه وروسته به بېرته لغمان ته راته او یا به د تل لپاره هلته پاتې کېده . له دې امله ، چې واټن ډېر وو او چا نه شو کولای دې دوو ځمکو ته لاړ شي راشي . په پورتنی متل کې له (یارانې) نه موخه د اړیکو پالل او تگ راتگ دی .

که په تاریخي لحاظ دې متل ته وگورو ، نو بېلابېل اړخونه مو مخې ته ودرېږي ، چې باید روښانه شي . دا د یو داسې وخت متل دی ، چې که نن یو لغماني ځوان ته ووايي نو هغه به افسانه ښکاره شي ، چې گواکې داسې وخت هم وو ، چې له لغمانه تر کامې چا د تگ راتگ او اړیکو پاللو ځواک نه درلود ، په داسې حال کې چې نن په یوه یا دوو ساعتونو کې ورسېږي .

• غر که لوړ دی ، په سر یې لاره ده :

زموږ ټولنې د خپلو تجربو په لړ کې ثابتې کړې ، چې د هرې ستونزې حل شته . هر سخت انسان يوه کمزوري لري ، يوې جگې ، بندې ، بې وره او بې گودره کلا ته د ننوتلو لار پيدا کېږي . هره سخته غوټه د پرانيستنې لار لري ، هر زورور د کمزوري کېدو لار لري ، هر نه تسليمېدونکی انسان د تسليمېدو لار لري ، په هره تياره کې تگ شونى دى يا له تيارې وروسته ربا شته . لسيزې وړاندې چا نه منله ، چې گواکې انسان دې وکولای شي سپورمى او فضا ته لاړ شي ، دا هم چا نه منله ، چې د نړۍ له يوه گوټه ، بل گوټ کې يو انسان بل انسان په ژوندۍ بڼه وگوري ، خو نن داسې بلا پرمختگونه وشول او روان دي .

زموږ ټولنې او وگړو ، زرگونه کلونه وړاندې دا فکر درلود ، چې د نړۍ ټولې نېمگړتياوې او اړتياوې به سوکه سوکه بشپړېږي ، که يو وخت سپورمى ته ختل (غر او لوړ) ول ، خو دوى ورته ختل شوني بلل (په سر يې لار شته) . پورتنى متل انسان ته د زغم او صبر لارښوونه کوي ، هېلې يې نه مري او د ژوند د پايښت هڅه او هاند کوي باوري کېږي ، چې د ټولو هغو کړکيچونو سره چې مخ دى حل لري او برى يې په برخه دى .

متل د ولسي افکارو بېلابېل رنگونه نښي . متل د ولس د هغه وگړو تجربې او مشاهدې دي ، چې افکار يې د علم او ساينس له کتابونو اخيستي نه دي ، بلکې له خپل چاپېريال او ژونده يې اخيستنه کړې ده . ولس د پوهانو او فلسوفانو ژوند او نظرونه لوستي نه دي ، خو داسې متلونه يې رامنځته کړي ، چې پوهان او فلسوفان ترې اخيستنې کوي .

څرنگه چې د ولس ژوند ساده او طبیعي دی ، په متلونو کې هم ساده او طبیعي مسایل بیان شوي ، خو دا چې په فکري او مانيز اړخ کې څومره پیاوړي دي ، له دې څرگندېږي ، چې تر ننه یې ژوند اوږد شوی او د هر زمان او مکان سره اړخ لگوي . د متلونو په شالیدونو کې پرتې تجربې کومې لاهراتواري تجربې نه دي ، بلکې دا داسې تجربې دي ، چې په ټولنه او وگړو کې ازمايل شوي او پایله یې وړاندې شوې ده .

که څه هم متل په یوې ځانگړې وخت او ځای پورې اړه لري ، خو د مانا عمومیت یې دا له دې دريځه وباسي او د گڼو مسایلو د بیان وړتیا پیدا کوي . متل د یوې داسې پېښې پایله ده ، چې زرگونه کلونه وړاندې پېښه شوې ، خو دا چې په بشري ټولنه کې پېښې تکرارېږي او یا داچې د پېښو ترمخ مانيز تړون او شکلي بدلون د دې لامل گرځي ، چې متل تل ژوندی پاتې شي او هر وخت او ځای سره اړخ ولگوي .

• بې کاري لنگېږي ، خواري ترې زېږېږي (۱۶:۱۲) :

زموږ په کلیوالي او ښاري ژوند دواړو کې ، بې کاري لویه بلا ده . بې کاره انسان هغه ماشین ته ورته دی ، چې گرځي ، برېښنا لگوي ، نور لگښتونه لري ، خو بېرته تولید نه کوي یا د هغه کار لپاره ، چې چمتو شوی ، هغه نه کوي . که یو پلار او د کورنۍ مشر بې کاره وو ، نو زامن او کورنۍ به یې خواره وي ، د ټولنې او وگړو اړمنه به وي نالوستې او د نورو ستونزو سره به مخ وي . کار ، نه یواځې دا چې انسان ته روغتيايي گټې لري ، گڼې نورې ټولنيزې او شرعي گټې هم لري . که پلار کار وکړي او یوه اندازه پیسې لاسته راوړي ، میرمن او کورنۍ به یې سوکاله شي ، د هغوی اړتیاوې به یوه اندازه پوره کړي

، ژمی به یې گرم او اوړی به یې سوړ شي . په کلي او گاوند کې به سرلوړی او ډاډمن ژوند ولري او که نه بدمرغه او خوار به وي .

زموږ ولس فکر کوي ، چې بې کاري د خواریو ، ذلالت او بدمرغیو مور ده . انسان چې بې کاره شو او بوختیا یې نه لرله ، له دې امله یې ، له بې کاره خلکو ، غلو او نشه یانو سره مخه شي .

که فکر وکړو ، غله څوک دي او څوک غلا کوي ؟ ځواب به یې دا وي ، هغه انسانان چې زیار گاللی نه شي او غواړي د زیارکښو زیار په خپله گېډه کې واچوي . کارکول او زیار گالل ، د دې لامل گرځي ، چې انسان خوښ ، سوکاله او ډاډمن ژوند ولري .

د پورتنی متل څخه څرگندېږي ، چې زموږ په ولسي نړۍ لید کې بې کاري ته په کوم فکر کتل کېږي . د بې کاري پر وړاندې ولسي غبرگون او دريځ څه ډول دی ؟

په یاد متل کې د کاني داسې کرښې ایستل شوي ، چې تر ننه تازه او خپل رنگ او کیفیت لري . د اوسني نړۍ د انسانانو فکري تگلوری کټ مټ د پورتنی متل سره جوخت ځي ، چا چې پورتنی متل منلی پرمختگ یې کړی او چا چې نه دی منلی خوار او بدمرغه دی .

• د بل زوی ، نه زوی :

د زوی په اړه زموږ ولس خپل تعریف او معیار لري . زوی هغه چاته وايي ، چې د شخص له وینې او نطفې څخه وي . له همدغې زوی نه بیا پلار لویې هبلې لري همدغسې زوی ته په درنه گوري او همدغسې زوی لپاره هره قرباني ورکوي . خو داهم باید هېره نه کړو ، چې زموږ په ټولنه او ولس کې داسې

پېښې هم کېږي ، چې دوه بېلابېل وگړي د څه مجبوریتونو له کبله خپلوان شي . د بېلگې په توگه ، د چا زوی نه کېږي ، نو د بل چا زوی او ماشوم د خپل زوی په توگه مني او هغه لویوي یا داسې چې یو شخص هغې کونډې سره واده وکړي ، چې بچیان لري ، په دې حالت کې یو شخص د داسې زوی او لور سره مخ شي ، چې د ده نه دي .

د پورتنیو حالاتو پر وړاندې زموږ د ولس او ټولني پرېکړه همدا ده د (بل زوی نه زوی یا پردی زوی نه خپلېږي) . دا فکر د پام وړ دی ، ځکه موږ په خپله ټولنه کې گورو چې حتا په اوسني ښاري ژوند کې هم د (بل زوی) په (نه زوی) حساب دی ، ډېرې لږې پېښې به داسې ولرو ، چې د (بل زوی) خپل زوی) ثابت شوی اوسي . که خبره لنډه کړو او پورتنی متل د طب او ارواپوهنې له نظره وڅېړل شي ، نو کټ مټ یو فورمول دی چې تر اوسني پرمختللي ژونده او مهاله هم ثابت او روغ دی او انسان یواځې هغه انسان خپل زوی بولي او ځانگړي اړیکي ورسره پالي ، چې له خپلې وینې او نطفې یې وي . له دې پرته ، که یو کوچنی ، چې نړۍ ته له راتگ سره سم ، یو داسې چا ته ورکړل شي ، چې پردی او پلار یې نه وي ، له لسيزو ژوند تېرولو وروسته به هم هاغه ځای ونه نیسي ، چې اصلي زوی یې لري . دا متل یواځې د نارینه او پلار لپاره نه دی ، بلکې ښځه او مور هم همداسې حالت لري ، ښځه او مور هم وايي ، چې (د بل زوی نه وزی) .

په پورتنی متل کې پروت ولسي فکر ، همدا نن هم زموږ د ولس ، وگړو او ټولني ژوندی فکر دی . نن هم هاغه وگړي ، چې زامن نه لري او یا یې زامن نه کېږي ، د دې هڅه نه کوي ، چې د بل چا زوی په زویتوب ونیسي- ، همداسې

بې زويه پاتې کېږي ، خو دا کار نه کوي ، ډېر لږ شونې ده ، چې څوک دې کار ته زړه ښه کړي .

• تر بې عقلې ناوې ، هونښياره کونډه ښه ده (۱۱: ۲۶) :

په دې متل کې څومره لويه فلسفه او منطق پروت دی ، څومره لوی ازمون او تجربه او څومره ژور ولسي فکر ؟

په پورتنی متل کې متضادې کلمې او اړخونه راغلي (بې عقلی) له (هونښیاري) سره او (ناوې) د (کونډې) پر وړاندې راغلې کلمې دي . خو زموږ ولسي فکر کوم ته درنښت او ارزښت ورکوي ؟

(ناوې) هغه پېغله نجلۍ ده ، چې د لومړي ځل لپاره له يوه نارينه سره يوځای کېږي خپلې جلا رواني او فزيکي ځانگړنې لري ، دا معمولاً د (کونډې) په پرتله ځوانه او ښايسته وي ، ځکه د (کونډې) په څېر ناخوالو خپلې نه ده . (ناوې) د (کونډو) په پرتله لږې غوښتنې لري ، په لږ شي قناعت کوي او نور بلا غوره صفتونه لري ، چې له همدې امله زموږ ټولنه ورته ځانگړی ارزښت ورکوي . په نشت حساب ځوانان به چمتو وي ، چې (کونډې) سره واده وکړي ، خو پېغلې (ناوې) ته هر يو حاضر وي .

کونډه ، خو بيا د هنديانو له نظره ډېره بدمرغه ښځه ده او دا فکر زموږ په ولسي نړۍ ليد کې هم لږو ډېر شته له نيکه مرغه ډېر نه دی . کونډه هم ، يواځې له دې کبله ، چې وړاندې واده شوې او بل مېړه يې درلود ، د يوه ځوان لپاره کم ارزښته وي ، که نه هغه هم بيا په خپل وار ، غوره صفتونه لري ، د ژوند تجربه لري ، په عقل پخه او د کور د سمبالښت ښه پوهه .

د (ناوې) د ټولو ښو او د (کونډې) د بدو صفتونو پر وړاندې زموږ د ولس لپاره تر ټولو لوړ او غوره معيار د (بې عقلۍ او هوښيارۍ) توپير دی. زموږ د خلکو او ولس لپاره هغه څوک غوره او ښه دی، چې (هوښيار) وي که څه هم (کونډه) وي. زموږ ولسي فکر (بې عقلۍ، ناپوهۍ او جاهليت) ته ارزښت نه ورکوي، که څه هم د يوې (ناوې) په وجود کې وي.

له پورتنی متل څخه زموږ په ولس کې د (عقل، پوهې، عاقل، عالم، هوښيار، ناپوه او جاهل) دريځ روښانه کېږي او پوهېږو، چې ولسي فکر له اوسني فکر سره کوم توپيرونه او يورنگي لري. ولسي-فکر د اوسني فکر لپاره، داسې بنسټونه ايښي، چې تر قيامته به ونه رژېږي.

• سړي غرونه دي، ښځې اړمونه :

زموږ او هره ټولنه له جنسي پلوه په دوو بازوگانو ولاړه ده، يو يې (سړي) او بل يې (ښځې) دي. پورتنی متل په ټولنه کې د دواړو د دريځ او ځای يو اړخ څرگندوي، دا متل ښيي، چې زموږ په ټولنه کې سړي په ځواک لوړتيا او نورو اړخونو کې تر ښځو ښه دي، خو همدې ځواکمن او پياوړي سړي (غر) ته بيا ښځه (اړم) دی دلته له (اړمه) څو بېلابېلې ماناوې اخيستلی شو. يو دا، چې د سړي عزت، درنښت، لوړتيا او پرمختگ په ښځې پورې تړلی، که ښځه د سړي مرسته ونه کړي، نو راولېږي او سپکېږي، د ژوند په چارو کې له کړاوونو سره مخېږي، شرمېږي او ژوند يې خنډنی او ځنډنی کېږي. سړي که هر څومره پياوړی دی، خو د ښځې مرستې ته اړ دی، ځکه دا يې (اړم) دی، که دا ترې لرې شوه، نو (غر) راولېږي. ښځه مور ده، که مور مور سره نه

واى ، نو څه به مو كړي واى ؟ بنځه ميرمن ده كه ميرمن مو راسره د ژوند په چارو كې مرستيا له نه شي نو څه به وشي ؟
 مور ټوله ورځ په كارونو بوخت يو ، د غرمې يا شپې ډوډۍ كور ته يوسو ، هلته راته بنځې (مور ، خور يا ميرمن) ډوډۍ تياره كړي وي او مور يې خورو ، جامې مو ناولې شي ، هغوى يې راته وينځي ، ناروغان شو خدمت مو كوي او ... دا څومره مرسته ده ؟

د دې ترڅنگ ، له دې حقيقته هم سترگې پټولای نه شو ، چې زموږ د ټولني ډېر سړي او حتا ټول د بنځو له خبرې نه تېرېږي . په يوه موضوع كې سخت دريځ نيسي ، د كلي ، كليوالو ، پلار و مور او ورور خبره نه مني ، خو د بنځې مني . په دې مانا چې كه بنځه ، سړي ته اړم شوه ، بيا يې اړولى شي ، كه څه هم هغه (غر) دى . همداسې په بېلابېلو مواردو كې د بنځو (اړمتوب) ليدای شو . كه پورتنى متل ته ځير شو ، نو دواړو (نر او بنځې) ته يو ډول ارزښت وركوي . بنځه او نر دواړه د ټولني مهم بنسټونه بولي او چاته يې لوروالى او برتري وركړې نه ده . همدا زموږ د ولس فكر دى او همدا هغه معيار دى ، چې په ولس او ټولنه كې پرې د (نر او بنځې) ارزښت ټاكل كېږي . دا معيار زموږ يو داسې ولسي معيار دى ، چې د نړۍ هېڅ ولس يې د ماتولو ځواك نه لري . پرمختللي نړۍ او وگړي د همدغې معيار لاندې ژوند تېروي .

• چې واک يې د مور وي ، كاني يې پر كور وي :

پورتنى متل زموږ د ولس او ټولني د ژوند يو بل اړخ روښانه كوي . زموږ ټولنه يوه نرواكې ټولنه ده ، دلته پر ډېرو ټولنيزو چارو نر واكمن دى . تر دې ، چې د بنځو ډېرې پرېكړې هم دوى كوي . له دې كبله دا يو عيب او نېمگړتيا

ده ، چې څوک دې د پلار پرځای د مور تر واک لاندې وي . زموږ ټولنه په ټولنيز ژوند کې هغه واک بنځې ته نه ورکوي ، چې نارینه ته يې ورکوي ، ځکه نو هاغه کورنۍ او وگړي بدمرغه او له ناخوالو سره مخ بولي ، چې د بنځو (مور) تر واک لاندې ژوند تېروي ، دوی فکر کوي ، چې پر کور او کورنۍ يواځينی واکمن شخص پلار (نر) دی .

• د کور گټه ، د لاهور گټه :

پورتنی متل هم زموږ په ټولنه او وگړو کې يو ژوندی او عام متل دی او زموږ د ولسي فکر يو اړخ روښانه کوي . انسان په هغه ځای کې د خوښۍ احساس کوي او په رواني لحاظ سوکاله وي ، چې کوم ځای کې يې کلي ، کور ، مور و پلار ، ورور و خور ، ميرمن او بچي وي . له همدغې ځايه يې بېلتون او لرېوالی ځوروي ، تل غواړي له خپل کور او کورنۍ سره يو ځای ژوند وکړي ، دا زموږ د ټولني د انسانانو فکر دی .

زموږ د ولس او وگړو فکر همدا دی ، چې که چېرته له خپلې کورنۍ او کلي لرې ډېره گټه لاسته راوړي ، خو په کلي او کور کې لږه ، د کلي او کور لږه گټه ورته د لرې ځای او مسافرۍ له گټې غوره ښکاري .

که سړی د ياد متل په نورو اړخونو بحث کوي ، نو ويلاى شو ، چې دلته د (لاهور گټه) د خبرو لپاره نور وروڼه پرانيځي . په دې مانا ، چې زموږ خلک له ډېر پخوا له (لاهور ، هند - پاکستان) سره اړيکي لري او دا ښار يو وخت د گټې وټې ښار وو . کور و کلي ته ارزښت ورکول ، زموږ د ولس فکر دی ، ښايي دا فکر په نورو ولسونو کې بل ډول وي . له دې خبرې زموږ د ژوند او ولسي فکر بل اړخ څرگنديږي . بله دا چې په ياد متل کې دا هم گورو ، چې

زموږ ولس او وگړي له خپل ولس ، کور و کلي او کورنۍ سره خومره مينه لري ؟ دا مينه دومره ده ، چې (لاهور) ورته پرېږدي ، خو خپل کلی کور غوره گڼي .

متل د يوې پېښې ، کيسې ، ازمون او تجربې نچوړ او لنډيز دی ، متل داسې يوه جمله ده ، چې د ويولو او اورېدلو پر وخت يې انسان قناعت تر لاسه کوي . د متل په اورېدو سره ، انسان هغه پرېکړه کوي ، چې د متل خوښه وي يا د متل د منځپانگې سره سم داسې پرېکړه کوي ، چې يوه ستونزه له منځه يوسي . متل د ژوند په ټولو برخو کې يو فعال کارېدونکی توکی دی ، که هغه فردي معاملي دي ، که ډله ييزې يا ټولنيزې.

جرگې او مرکې د پښتني او افغاني ټولني دود دی . جرگه د ټولني د افرادو ترمنځ اړيکي تنظيموي . جرگه او مرکه نه پرېږدي ، چې بشري او ټولنيز ژوند کړکيچن خنډنی او خنډنی شي ، جرگه د ټولنيزو ستونزو کړکيچونو او رېږو د حل لپاره غوره او کارنده سيستم دی .

د جرگې جوړېدل د دې لپاره کېږي ، چې د دوو مخالفو لوريو ترمنځ ربه او شخړه يا بل کړکيچ حل کړای شي . دلته خبرې کېږي ، داسې خبرې ، چې د دواړو لوريو د قناعت لامل شي او جرگه يوې پايلې ته ورسېږي . جرگه د خبرو ، منطق او استدلال ځای دی ، جرگه مار ، که غواړي جرگه يو لوري او پايلې ته ورسوي ، نو د دې لپاره بايد داسې دلايل ووايي ، چې د ربه او شخړې دوه يا يو لوري يې ومني .

جرگه زموږ د ولس دود دی ، زموږ ولسي خلک پکې ناست وي ، هغه ولسي-خلک چې نه يې قرانکریم تفسير کړی او نه يې احاديث لوستي ، نه ارستو

پېژني نه اپلاتون نه د مصر له تمدنه خبر دي ، نه له بين النهرين او نه يونان .
دوی کمونيزم ، سوسياليزم کپېتاليزم او امپرياليزم هم نه پېژني او د فلسفې او
علم له اوسنيو کړکيچونو هم خبر نه دي .

دوی په خپلو خبرو کې پورتنی یاد مسایل نه بيانوي ، بلکې هغه څه وايي ،
چې د دوی خپل او له ژوند سره اړخ لگوي او دا منطقي هم ده ، که مور يو
شپون ته د ژوند مسایل د ارستو ، اپلاتون ، مارکس او ... له نظره بيانوو ، نه
پرې پوهېږي او نه يې زغملای شي ، خو که يو متل ، لنډی ، حکايت او نکل
ورته ووايو ، نو پدغو ادبي ډولونو کې پروت منطق ژر مني ، ځکه دا ساده او
له ژوند سره يې اړخ لگوي ، خپل مال يې دی . له همدې کبله دی ، چې جرگه
مار او د جرگې نور گډونوال د شخړې او ربړې يو يا دواړه لوريو ته د قناعت
لپاره او د خپلو خبرو د پياوړتيا لپاره ، له متل لنډی ، حکايت ، نکل او ...
څخه کار اخلي ، چې مقابل لوري ته قناعت ورکړي .

څرنگه ، چې زموږ په فردي ژوند کې متل ، زموږ د فکر او نظر د بدلون لامل
گرځي همداسې په جرگه کې هم دی . هر کله چې د جرگې په بهير کې د ربړې
او شخړې يو يا دواړو لوريو ته د قناعت لپاره متل وکارول شي نو د هغه فکر
او نظر اوږي او هغه څه کوي ، چې د متل غوښتنه ده . له همدې کبله د جرگو
او مرکو په بهير کې د متلونو کارونه ډېره او کارنده ده ، ځکه د کړکيچونو او
ربړو په حل کې ستره ونډه لري .

د جرگو او مرکو په بهير کې د متلونو کارونه ، موضوع او وخت ته په پام سره
ترسره کېږي . د متل کارونکی گوري ، چې د مقابل لوري د قناعت ، باور او د
فکر او نظر د بدلون لپاره کوم متل پرځای او وړ دی ، هماغه متل کاروي .

له پورتنیو څو بېلگو څخه مو موخه دا وه ، چې وښیو ، متل په کومه کچه زمور د ژوند او وگړو له اندونو سره تړاو لري . دا یې یوه کوچنۍ بېلگه وه او دا چې په زرگونو متلونه لرو ، نو څرگنده ده ، چې زمور د ژوند زرگونه اړخونه انځوروي او د خلکو له ژوند و اند سرچینه اخلي .

۷ - متلونه او کولتوري يون :

کولتور ، د وگړنۍ او بشري ټولنې مادې او مانيز شتمني ده . هر هغه څه ، چې د ژوند له پيل څخه تر ننه لرو ، ټول کولتور دی .

د پورتنې پېژند پر بنسټ ، زمور د څېړنې موضوع ، ستر او کوچني موضوعات او سرليکونه کولتور دی ، فولکلور کولتور دی او متل هم کولتور دی .

د متل مانيز اړخ او فکر کولتور دی ، د دې تر څنگ په متل کې داسې بشري لاسته راوړنې يادې شوي دي ، چې موږ يې کولتور بولو ، لکه : ژرنده ، وياله ، اتن ، بنوروا ادب او نور . موږ دلته موضوع يو څه راټولوو او په لاندې توگه پورتنې ياد شوي مواد څېړو :

- اتن وهه شيرداده ، نن بيا د چرگ بنوروا ده :

په پورتنې متل کې لومړی د ټول متل موضوع او فکر کولتور دی . بيا دلته اتن او د چرگ بنوروا ، هغه ښکارندې دي ، چې زمور د ټولنې او بشر- په وسيله رامنځته شوي دي ، له دې کبله يې کولتور بولو . دا چې مادې جوړښت لري ، نو مادې کولتور دی .

- اختر پټ مېړه نه دی :

په پورتنی متل کې هم لومړی د دې متل فکر د کولتوري یون یو گام دی او بیا اختر او مېړه زموږ د ټولنې او بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو .

• ادب له بې ادبه زده کېږي :

ادب او اخلاق د کولتور او کولتوري یون یو گام دی . اخلاق او ادب د بشر- او زموږ د ټولنې او ولس لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . دا چې د مانیزاتو برخه ده ، نو د کولتور مانیز اړخ دی .

• اسان یې نالول ، چونگښو هم پښې پورته کېږي :

د پورتنی متل فکري او تجربی اړخ بیا هم د کولتور مانیز اړخ دی . بلخوا ، په (آس سپرېدل) بل کولتوري گام دی ، چې زموږ د خلکو ، ولس او بشر- لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

• اسیاوان ، چې تسبې اړوي ، ژرندگړی خطا کوي :

په پورتنی متل کې پروت فکر د کولتوري یون یو گام دی . ورسره اسیاوان ، تسبې او ژرندگړی ، هغه ښکارندې دي ، چې د وگړو او بشر- په وسیله رامنځته شوي دي ، ځکه یې کولتور بولو .

• اوږه دې په اوږه ، منت دې په څه ؟

د پورتنی متل فکر او تجربه هم د کولتوري یون یو گام دی . ورسره ، اوږه او منت زموږ او بشر هغه لاسته راوړنه ده چې د ژوند په بهیر کې یې رامنځته کېږي ده او کولتور دی .

• اوسپنه ، په اوسپنه ماتېږي (۱۱:۹) :

په پورتنی متل کې پرته تجربه او موضوع هم کولتور دی . اوسپنه هم د نړۍ د بشر لاسته راوړنه ده او د کولتوري يون يو گام دی .

• اوښ په غلبېل نه درنېږي :

د یاد متل فکر او تجربه زموږ کولتور او غلبېل هم د کولتور او کولتوري يون يو پړاو او گام دی . غلبېل د بشر او خلکو لاسته راوړنه ده ، ځکه یې مادي کولتور بولو .

• اوگره ، چې سرېږي ، بلا پرې لگېږي :

اوگره ، يو ډول خوراک دی ، چې له وريجو چمتو کېږي . دا د بشر او خلکو په وسيله رامنځته شوی دی ځکه د کولتوري يون يو گام دی . د متل فکر او تجربه هم زموږ د کولتور مانيز اړخ دی .

• اول همیانی گوره ، بیا نوسی رانیسه :

د پورتنی متل نصیحت او فکر هم زموږ د خلکو کولتور دی . همدارنگه همیانی هغه وسيله ده ، چې زموږ ولس رامنځته کړې او د بشر لاسته راوړنه ده ، له دې امله ورته کولتور وايو .

• باغ د باغوان دی ، ژرنده د ژرندگړي :

باغ ، باغوان ، ژرنده او ژرندگړي زموږ او په ټوله کې د بشر لاسته راوړنه او د وگړو په وسيله رامنځته شوي دي ، ځکه یې د کولتوري يون يو گام بولو . بیا هم د متل فکر او تجربه د کولتوري يون مانيز گام دی .

• بده ماینه ، تنگه موچنه ده (۱۰:۱۳) :

د پورتنی متل تجربه او فکر هم زموږ د کولتور مانيز اړخ دی . د دې ترڅنگ ماینه او موچینه زموږ د وگړو او بشر- لاسته راوړنه او د دوی په وسیله رامنځته شوي ، نو ځکه یې کولتور او د کولتوري یون یو گام بولو .

- برمه ، د بدی- بانه ده :

برمه او بدی زموږ د ټولنې او خلکو دودونه دي ، چې په کولتور کې هم راځي . سربېره پردې د یاد متل فکر او تجربه هم د کولتور مانيز اړخ دی .

- بلا وه که بلاگی ، ابا یې مړکه په چورکۍ :

په پورتنی متل کې لومړی د دې متل تجربه او فکر د کولتور یو گام دی . بیا د بلا بلاگی ، ابا او چورکۍ زموږ د ټولنې او بشر- لاسته راوړنه او د کولتوري یون یو گام دی .

- پاروگر د مار له لاسه مري :

پاروگر هغه چاته وایي ، چې ماران ساتي . دا کار د ولس او بشر کار او لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . بلخوا د متل موضوع او تجربه زموږ د کولتوري یون یو گام را په گوته کوي .

- پښ موږ شو ، چې پاته یې کور شو :

په پورتنی متل کې نغښتی فکر او تجربه بیا هم د کولتوري یون یو گام نښي . د دې ترڅنگ پښ او کور د خلکو او بشر- لاسته راوړنه ده ، چې د کولتور برخه یې بولو .

- په نیمڅي کې هم وینسته لټوي (۱۱ : ۲۴) :

نیمڅی ، هغه فرش او د کښېناستلو وسیله ده ، چې له وینستانو جوړیږي . دا زموږ د خلکو او بشر په وسیله رامنځته شوی او په لاس راغلی دی . ځکه یې

د کولتوري يون يو گام بولو . د دې ترڅنگ د متل مانيز اړخ ، فکر او موضوع هم د کولتور برخه ده .

- په يوه ټيکي کې ، دوه تورې نه ځايېږي :

ټيکي د تورې پوښ يا هغه څيز دی ، چې توره پکې ساتل کېږي . همدارنگه توره د جگړې او دفاع يوه ستره چاره ده . دا دواړه ټيکي او توره زموږ د خلکو او بشر په وسيله رامنځته شوي دي . ځکه يې د کولتوري يون يو گام بولو . په متل کې پرته تجربه او فکر هم د کولتور مانيز اړخ دی .

- تاته يې لور پخوي ، موږ ته يې تنور پخوي (۱۱ : ۲۶) :

د متل په زړه کې پرته مانا ، فکر او تجربه د کولتور مانيز اړخ دی . همدارنگه لور او تنور د انسانانو او بشر په وسيله منځته راغلي دي . ځکه ورته کولتور وايو .

- تاته يې ابې پخوي ، ماته يې تبي پخوي (۱۱ : ۲۶) .

په پورتنی متل کې ابې او تبي د انسانانو او وگړو لاسته راوړنه ده او د دوی په وسيله رامنځته شوي دي . دې ډول لاسته راوړنو ته کولتور وايو . د تېر په څېر د متل موضوع ، فکر او تجربه هم کولتور دی هغه هم د کولتور مانيز اړخ .

- تر بور ، د تربومي موږی دی :

په پورتنی متل کې پرته مانا ، موضوع ، فکر او تجربه کولتور دی . سربېره پر دې تربور او موږی د انسانانو او بشر په وسيله رامنځته شوي دي ، چې د کولتوري يون يو گام دی .

- تر پردی مصری تورې ، لور پر غاړه بڼه دی :

په پورتنی متل کې مصری توره او لور زموږ او د بشر د کولتوري يون يو گام ، د وگړو او انسانانو رامنځته شوي توکي دي . په متل کې نغښتی فکر او تجربه هم د کولتور مانيز اړخ دی .

- تر مزد يې شکرانه ډېره ده :

مزد او شکرانه زموږ او د بشر د ژوند په بهير او پړاوونو کې رامنځته شوې ښکارندې او د کولتوري يون يو گام دی . ورسره د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

- تر وېش يې په چور خوشحاله دی :

په یاد متل کې پروت فکر ، تجربه او د یاد متل موضوع زموږ کولتور دی . همدارنگه وېش او چور زموږ د ژوند د بهير او کولتوري يون يو گام رانښيي .

- تور نیمڅی په سابون نه سپینېږي :

تور نیمڅی او سابون زموږ او د بشر په وسیله رامنځته شوي دي . زموږ د ژوند د بهير پړاوونه او د کولتوري يون يو گام دی . همدارنگه د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

- څنگه جومات ، هسې بروزې :

جومات ، هغه ځای ته ویل کېږي ، چې مسلمانان پکې لمونځ او عبادت کوي . بروزې بیا یو ډول واښه دي ، چې پخوا به یې د جومات په ځمکه اچول او د فرش کار یې ترې اخیست . جومات او بروزې ، دواړه زموږ د کولتور برخه ده ، ځکه زموږ او د بشر په وسیله رامنځته شوي دي . د دې ترڅنگ ، په متل کې پروت فکر او تجربه د کولتور مانيز اړخ دی .

- څو یې ونه شاربې ، کوچ نه ورکوي (۱۱ : ۳۳) :

د پورتنی متل فکر او تجربه کولتور دی . بلخوا شاربل او کوچ هغه ښکارندې دي

چې زموږ د ولس او بشر په مټ رامنځته شوي او د دوی لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو .

• ځنگل ، چې اور واخلي ، وچ او لاندې ټول سوخي :

د پورتنی متل مانيز پانگه ، فکر ، موضوع او تجربه کولتور او د کولتور مانيز اړخ دی . ځنگل له يوې خوا طبيعي پيدايښت دی ، بلخوا بشري لاسته راوړنه هم ده . داسې ډېر ځنگلونه شته ، چې انسانانو رامنځته کړي دي . همدارنگه اور هغه ښکارنده ده ، چې يوخوا طبيعي او بلخوا بشري ځانگړنه لري ، ځکه نو د ځنگل او اور مصنوعي بڼه د کولتوري يون گامونه دي .

• حال منصور وايه ، چې سر يې په دار شو :

په پورتنی متل کې پرته پېښه او تجربه ، فکر او موضوع د کولتور برخه ده . همدارنگه دار هغه پرې او وسيله ده ، چې انسانان پرې وژل کېږي ، د بشر- او وگړو لاسته راوړنه ده ، چې په دې توگه کولتور گرځي .

• حساب په مثقال ، بخشش په خروار :

حساب يا شمېرل ، هغه عمل دی ، چې بشر د ژوند په بهير کې رامنځته کړی دی . همدارنگه ، مثقال او خروار د وزن واحدونه او بخشش ټولې بشري لاسته راوړنې او کولتور دی . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتور مانيز اړخ دی .

• چاره ، چې د سرو زرو شي ، څوک يې په نس نه منډي :

د پورتنی متل موضوع ، فکر او تجربه کولتور او مانیز اړخ دی . همدارنگه چاره او سره زر هغه ښکارندې دي ، چې زموږ او د بشر له خوا رامنځته شوي او د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې د کولتوري یون یو گام بولو .

• چې خاوند یې لیتی خوري ، د سپو به یې څه حال وي (۱۱:۴۱) :

لیتی یو ډول خوراک دی ، چې زموږ وگړي یې خوري . دا خوراک زموږ د ولس لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . په متل کې پروت فکر او تجربه د کولتور مانیزه برخه ده .

• چې سروی ، خولی ډېرې دي :

په پورتنی متل کې پروت فکر او تجربه کولتور دی . ورسره ، خولی هغه وسیله ده ، چې زموږ ولس یې په سروی او خپله لاسته راوړنه یې ده . ځکه یې د کولتوري یون یو گام گڼو .

• چې مالگه وخورې ، لوبښی مه ماتوه :

په پورتنی متل کې پروت فکر او تجربه زموږ د ولس د ژوند د بهیر او کولتور برخه ده . بلخوا مالگه او لوبښی هغه ښکارندې دي ، چې زموږ ولس او بشر- رامنځته کړي ، ځکه یې د کولتوري یون یو گام بولو .

• د بې عقلې ښځې ، تل کمیس سوځي :

د تېر په څېر بیا هم ، د متل فکر ، موضوع او تجربه زموږ د خلکو ده او کولتور دی . د دې ترڅنگ کمیس هغه بشري لاسته راوړنه ده ، چې موږ یې د ځان پټولو لپاره کاروو او اغوندو . داهم کولتور دی .

• د تبر خوله نیمڅي نیولې ده :

په پورتني متل کې پروت فکر او تجربه د کولتور مانيز اړخ دی . همدارنگه تبر او نیمڅی هغه وسیلې دي ، چې بشر رامنځته کړي او د کولتوري يون يو گام دی .

• د پيشو نظر به کولپۍ وي (۱۱ : ۶۱) :

کولپۍ ، چې په دري ژبه کې يې (خميردان) بولي ، زموږ او د بشر- لاسته راوړنه ده او کولتور دی . همدارنگه د متل فکر او تجربه د کولتور مانيز اړخ دی .

• د تش ټوپکه ، دوه کسه ويرپري :

ټوپک هغه وسیله ده ، چې گولۍ پکې کارپري او تر لرې واټن موخه ويشتلې شي . دا د انسان او بشر په وسیله رامنځته شوی دی ، ځکه يې کولتور بولو . د دې ترڅنگ د متل مانا ، فکر او تجربه د کولتور مانيز برخه ده .

• د خوربي خاوره ، د ماما له نغري څخه ده :

خوری د خور زوی ته وايي او نغری هغه ځای دی ، چې اور پکې بلپري . خوراک و څښاک پرې پخپري خوری او نغری دواړه د کولتوري يون گامونه دي . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتور مانيز اړخ دی .

• د خطا يا ناغه وي ، يا توبه :

ناغه زموږ د ولس دود او په ټوله کې کولتور دی . همدارنگه توبه هم زموږ د بشر او خلکو لاسته راوړنه او کولتور دی . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتور مانيز اړخ رانښيي .

- د دوبي کور د اختر په ورځ گوره :

د پورتنی متل موضوع ، فکر او تجربه د کولتور مانيز اړخ دی . همدارنگه دوبي ، کور او اختر هم کولتور او د بشر لاسته راوړنه ده .

- د دېوال عمر ، له اخږه پوښته :

دیوال د خټو ، سیمنتو او یا نورو موادو څخه جوړ هغه پدیده ده ، چې بشر- د خپل ژوندانه په بهیر کې لاسته راوړې او کولتور دی . همدارنگه اخږ هم همداسې بشري لاسته راوړنه ده او کولتور یې بولو . د متل فکر او تجربه هم د کولتور مانيز اړخ رغوي .

- د دې کلي خورزه ده ، په دې کلي واده ده :

په پورتنی متل کې کلی ، خورزه او واده بشري لاسته راوړنه او کولتوري گام دی . د دې ترڅنگ ، د متل مانا، فکر او تجربه هم کولتور دی .

- د ډول آواز ، له لرې ښه خوند کوي :

ډول هغه وسیله ده ، چې موسیقي تولیدوي او دا د بشر- لاسته راوړنه او کولتور دی . همدارنگه د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

- د ډېرو امسا ، د یوه گېډۍ :

امسا او گېډۍ په پورتنی متل کې راغلي ، چې دا د بشر- لاسته راوړنه او کولتور دی . د دې ترڅنگ ، د متل تجربه او فکر هم کولتور دی .

- د سورناچي څه دي ، يو پو دی :
په پورتنی متل کې پرته مانا ، فکر او تجربه د کولتور مانيز اړخ دی . ورسره سورناچي هغه چاته وايي ، چې سورنا يا سورنی غبروي . دا د خلکو او بشر-لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولو .
- دښمن دې ، چې په شاتو مري ، په زهرو يې مه وژنه :
په پورتنی متل کې دښمن ، شات او وژل د انسانانو او بشر لاسته راوړنه او د کولتوري يون يو گام دی . همدارنگه د متل فکر او تجربه يې هم د کولتور برخه ده .
- د کږې تورې ، کور چرتون وي :
فکر ، موضوع او تجربه بياهم په پورتنی متل کې د کولتور مانيز اړخ دی . همداسې توره او چرتون ، چې د بشر- او خلکو لاسته راوړنه ده ، د کولتور مادي اړخ بولو .
- د کبر کاسه نسکوره ده :
کبر او کاسه د خلکو او بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولو . د متل فکر او تجربه بياهم کولتور او د کولتور مانيز اړخ دی .
- د لوی منگي اوبه خوږې وي :
په پورتنی متل کې پروت فکر او تجربه زموږ د خلکو او بشر اړوند ده . دا يوه بشري لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولو . همدارنگه منگي هغه وسيله ده ، چې اوبه پکې ساتل کېږي ، داهم بشري لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

• د نشت نه موزي بڼه دی ، کټ پرې ډک وي :

کټ هغه وسیله ده ، چې موږ یې د کښېناستلو او خوب لپاره کاروو . دا وسیله په گرمو سیمو کې ډېره کارېږي . کټ د خلکو او بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو ، په متل کې نغښتی فکر او تجربه هم کولتور دی .

• د ننگرهار له ټوپۍ نه سپری سرتور بڼه دی :

اوسنی ننگرهار ولایت ، چې د هېواد په ختیځ کې پروت دی ، د بشر- لاسته راوړنه ده . ورسره ، ټوپۍ هم همداسې درواخله ، داهم بشر- جوړه کړې ده . د متل فکر او کولتور بیا هم د کولتور مانیز اړخ دی .

• له واده نه وروسته ، سندري څه په کار :

واده ، زموږ او د بشر دود او په ټوله کې کولتور دی . سندري هم د بشر- په وسیله رامنځته شوي او کولتور یې گڼو . په متل کې پروت فکر او تجربه هم د کولتوري یون یو گام دی .

• دوست ته تشه پیاله ، دښمن ته ډکه (۷۸ : ۱۱) :

فکر او تجربه بیا هم په پورتنی متل کې د کولتور مانیز اړخ دی . دوست ، پیاله او دښمن ، زموږ او د بشر لاسته راوړنه ده ، چې داهم کولتور دی .

• دوه لوڅ ، په حمام کې سره بڼه ایسي :

حمام ، هغه ځای ته وایي ، چې په ژمې کې گرمې اوبه او په اوږي کې هم مناسبې اوبه لري او خلک یې د ځان وینځلو لپاره کاروي . دا انسانانو جوړ

کړی ، د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

• ډال چې گرځوي ، ځان به ساتي :

ډال هغه وسیله ده ، چې په جگړه کې د تورې او نورو وسلو پر وړاندې د ځان ساتنې او دفاع لپاره کارېږي. دا د بشر او انسانانو په وسیله رامنځته شوی او کولتور دی . ورسره ، د متل فکر او تجربه هم کولتور دی .

• ډمه گډېدلی نه شوه ، ویل یې ځمکه کړه ده :

ډمه هغه ښځینه نڅاگره ده ، چې د خلکو په ودونو ، کوژدو او نورو خوبښو کې نخېږي. دا چې یو انسان دې کار ته اوبه ورکړې ، پخپله د بشر- او انسانانو لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . همداسې گډېدل هم هغه عمل دی ، چې بشر او خلکو رامنځته کړي او کولتور دی . د متل فکر او تجربه بیا هم د کولتور مانيز اړخ دی.

• روپی که کوچنی ده ، کارونه غټ کوي :

روپی د بشري او انساني ژوند په بهیر او پړاوونو کې رامنځته شوې ده . پخوا به مال په مال تبادله کېده . کله چې پولې واحد او روپی منځته راغله ، اوس د روپیو او مال تبادله کېږي . روپی د بشر- او انسانانو لاسته راوړنه او کولتور دی . د متل فکر او تجربه بیا هم کولتور او مانيز اړخ دی .

• زامن خواږه دي ، غشي یې کاره دي :

غشی ، هغه وسیله ده ، چې په جگړو کې کارېږي او دښمن پرې ویشتل کېږي . په نورو کارونو کې هم کارېدای شي . دا انسان او بشر- رامنځته کړی او کولتور دی . همدارنگه د متل فکر او تجربه هم د کولتور مانيز اړخ رانښيي .

• زما غوړي ، ستا په کورتو لوږې :

غوړي او کورت ، زموږ او د بشر په وسیله رامنځته شوي دي ، دواړه د خوړلو توکي دي . دا چې بشري لاسته راوړنه ده ، کولتور یې بولو . د دې ترڅنگ ، د متل فکر او تجربه بیا هم د کولتور مانیز اړخ دی .

• ژاولې پخونیا شوې ، نه د ستا شوې نه زما شوې :

ژاولې ، هغه ښکارنده ده ، چې ژول کېږي . تر ډېره یې کوچنیان او ښځې کاروي . یو ډول خواږه او نور توکي لري . دا چې ژاولې د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې د کولتوري یون یو گام بولو . د متل فکر او تجربه بیا هم د کولتور مانیز اړخ دی .

• سخوندر ، د مورې په زور غورځي :

مورې ، هغه وسیله ده ، چې له لرگي یا اوسپنې جوړېږي او کورني ژوي ، لکه : غوا خوسې او پسونه ور پورې تړل کېږي . دا د بشر په وسیله رامنځته شوی او کولتور دی . د متل فکر او تجربه بیا هم کولتور او مانیز اړخ دی .

• سر چې د شال وړ وي ، له کشمیره ورته راځي :

شال ، یو ډول ستره لوپته یا پڼونۍ دی ، چې ښځې یې د ځان او سر پټولو لپاره کاروي . دا د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د دې ترڅنگ ، د متل فکر او تجربه هم د کولتور مانیز اړخ دی .

• سل د زرگر ، یو د گگر (۱۱ : ۹۳) :

گگر ، چې دري کې یې (اهنگر) بولي ، هغه شخص دی ، چې له اوسپنې نه بېلابېلې کرگري او نورې وسیلې جوړوي . زرگر ، هغه شخص دی ، چې له

زرو بېلابېل سينگاري وسيلې جوړوي . سل ، چې يو عدد دی ، د بشر- لاسته راوړنه ده . زرگر گگر او سل ټول د بشري ژوند لاسته راوړنې او کولتور دی . د متل فکر او تجربه بياهم د کولتور مانيز اړخ دی .

• سلواغه ، هره ورځ په څا کې نه لويږي :

سلواغه هغه وسيله ده ، چې موږ پرې له څا اوبه راوباسو ، تر ډېره له رېر نه جوړېږي . همدارنگه څا په ځمکه کې کنل شوي هغه سوري ته وايو ، چې اوبه ترې اخلو . سلواغه او څا ، دواړه بشر او انسانانو رامنځته کړي او د کولتور مادي اړخ دی . د متل مانيز ، فکري اړخ او تجربه د کولتور مانيزه برخه ده .

• سود په لاس ، پيسې تر کاله :

د پورتنی متل فکر او تجربه بياهم د کولتور مانيزه برخه ده . سود گټې ته وايي او دا هغه ښکارنده ده ، چې څوک پيسې چاته ورکړي ، پيسې يې ثابتې او په خپل ځای وي او گټه ترې اخلي . دا د بشر- لاسته راوړنه ، دود او په ټوله کې کولتور دی . همدارنگه پيسې يا روپۍ ، چې وړاندې مو پرې رڼا واچوله ، د بشر او انسانانو لاسته راوړنه او کولتور دی . د کولتور مادي برخه ورته وايو .

• غلبېل ولاړ شو ، کوزې ته يې ويل ، په تا کې دوه سوري دي :

د پورتنی متل مانيز اړخ ، فکر او تجربه د کولتور مانيزه برخه ده . غلبېل هغه وسيله ده ، چې زموږ بشر رامنځته کړی ، په دې وسيله باندې غلې دانې پاکوي ، بې گټې دانې له گټورو جلا کوي . دا د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولو ، هغه هم مادي اړخ يا برخه . د دې ترڅنگ ، کوزه هم هغه وسيله ، چې د اوبو د ساتنې او لېږدونې لپاره کارېږي ، پخوا له خټې او اوس

له پلاستيک او نورو توکو جوړېږي . داهم د بشر- لاسته راوړنه ده او د کولتور مادي اړخ دی .

• غله څه غواړي ، د ځان مله غواړي :

غل ، هغه شخص ته وايي ، چې بې زياره او بې کړاوه گټه په وړيا توگه لاسته راوړي . که څه هم غلا خپله يو کړاو دی ، خو غل هغه څوک دی ، چې د بل انسان گټه ترې پټوي . غلا او غل د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د غله ملتيا هم د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی . د دې ترڅنگ ، د متل فکر او تجربه د کولتور مانيزه برخه ده .

• غوايي حلال نه دی ، بنانک په سر گرځوي :

غوايي حلالول ، هغه عمل دی ، چې زموږ په ولس کې تاريخي او اسلامي ريښه لري . دا عمل د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی . بنانک هم يوه وسيله او لوبښی دی چې د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی . د متل فکر او تجربه هم د کولتور مانيز اړخ دی .

• کېږدی ، پخپلو مراندو ولاړه ده :

د پورتنی متل مانا ، موضوع او فکر کولتور او مانيز اړخ دی . کېږدی ، هغه وسيله ده چې خلک ترې د کوټې او ژوند تېرولو لپاره کار اخلي . تر ډېره يې کوچيان کاروي ځکه هغوی تل په سفر او لېږد کې وي . کېږدی د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

• که کټوه خوټېږي ، خپلې شونډې څټي (۱۱ : ۱۱۲) :

کټوه يو لوبښی دی ، چې له خټو جوړېږي . په دې کې خوراکي اومه توکي پخېږي او ساتل کېږي . دا څيز زموږ د بشر- لاسته راوړنه ده ، ځکه يې

کولتور او د هغې مادې برخه گڼو. د متل فکري او تجربې اړخ بياهم د کولتور مانيز اړخ دی.

• لیونی ، په ژمي فالوده غواړي :

فالوده ، هغه سوړ خوراک دی ، چې د اوړي او گرمۍ پروخت يې خلک خوري . بېلابېل خواړه توکي او نور ورسره گډ وي . دا خيز يا خواړه د انسان او بشر لاسته راوړنه او ماده ده ، ځکه يې د کولتور مادې برخه بولو . د متل فکر او تجربه بياهم د کولتور مانيز اړخ دی .

• مردار څړوکی اور نه اخلي :

د پورتنې متل فکري او تجربې اړخ د کولتور مانيزه برخه ده . څړوکی ، چې د لوپټې او پڼوڼي يو ډول دی ، هغه څادر دی ، چې بنسټ يې د سر پټوڼې لپاره کاروي . څرنگه چې له ټوکر څخه جوړ دا څيز د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه يې د کولتور مادې برخه بولو .

• مرگ د ټوپک بڼه دی ، نه د تلټک :

ټوپک باندي وړاندي وغږېدو ، داهم د کولتور مادې برخه ده . تلټک هم د بشر او انسانانو لاسته راوړنه ده او مادې کولتور دی . همدارنگه د متل فکري او مانيز اړخ د کولتور مانيزه برخه ده .

• ناوې هی هی لري ، خو په زړه کې گوړې ماتوي :

د پورتنې متل مانيز اړخ ، فکر او تجربه زموږ د ژوند او کولتور مانيز اړخ دی . ناوې هغه پېغله ده ، چې يو نارينه ته ودېږي . د واده په لومړيو کې ورته

ناوې وايي . داهم د کولتوري يون يو گام دی . گوره هغه خوږه ماده ده ، چې د گني له اوبو څخه لاسته راځي . گوره هم زموږ او د بشر- لاسته راوړنه ده ، ځکه يې کولتور بولو .

- مينځه ، چې توده شي ، هلته بیده شي :

مينځه يا وينځه ، هغه بنځه ده ، چې په يو کور يا دربار کې خدمت کوي . مينځه بشري لاسته راوړنه ده او کولتور دی . د متل فکري او مانيز اړخ د کولتور مانيز اړخ دی .

- نه گندم چوتې ، بېزاره يم له گتې (۱۱: ۱۳۴) :

گندل يو داسې عمل دی ، چې زموږ او د بشر د ژوند په بهير کې د اړتيا پر بنسټ رامنځته شوی او کولتور دی . چوتې يا څپلې هم د بشر- يا انسانانو لاسته راوړنه ده ځکه يې کولتور بولو . د متل مانيز او فکري اړخ د کولتور مانيز اړخ دی .

- وگي د ملغرو هميانۍ پيدا کړه ، د نينو گمان يې پرې وکړ :

ملغلرې يو کاني او طبيعي بنکارنده ده ، چې بشر او انسان د خپلې گتې لپاره تر کار لاندې راوستی . هميانۍ هغه وسيله ده ، چې پخوانيو به پکې پيسې او نور ارزښناک څيزونه ساتل . نينې هم د بشر- لاسته راوړنه ده . دا يو ډول خوراکي توکی دی ، چې د جوارو دانې په شگه يا مالگه کې سرې يا پخېږي او خوړل کېږي . ټول ياد شوي څيزونه د کولتور مادي اړخ دی . همدارنگه د متل مانيز اړخ او فکر د کولتور مانيز اړخ دی .

- هوښياره مرغۍ ، په دوو لومو کې نښلي :

لومه ، له بېلابېلو توکو جوړه هغه وسیله ده ، چې مرغۍ پرې نیول کېږي . دا وسیله ښکاریان د ښکار لپاره کاروي . دا د بشر او خلکو لاسته راوړنه ده ، چې د ژوند په بهیر کې یې رامنځته کړې او کولتور دی . د متل فکر او تجربه هم د کولتور مانیز اړخ دی .

• یا به تخت وي یا تابوت :

د پورتنی متل فکري اړخ د کولتور مانیز برخه ده . تخت ، هغه وسیله ده ، چې له لرگي او نورو توکو جوړېږي او د خوب او استراحت لپاره کارېږي . تابوت هم له لرگیو او نورو توکو جوړېږي . په تابوت کې مړی ږدي او خاورو ته یې سپاري . تخت او تابوت دواړه بشري لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

• یا به یې کولاله کړې ، یا به یې مالداره کړې :

کولال ، هغه شخص دی ، چې له خټو بېلابېل خټین لوبښي او وسایل جوړوي . د دوی کار پخوا ډېر وو او د صنعت له پرمختګ سره لږ شوی ، کولال او کولالي د بشر لاسته راوړنه ده ، ځکه یې کولتور بولو . د متل فکري اړخ بیا هم کولتور او مانیزه برخه ده .

• یا د چلم سر ، یا د پلاو بېخ :

د پورتنی متل فکري او تجربی اړخ د کولتور مانیز اړخ دی . چلم هغه وسیله ده ، چې چرس ، بنگ او نور نشه یي توکي پکې څښل کېږي . پلاو یو ډول خوراک دی ، چې له وریجو چمتو کېږي . چلم او پلاو دواړه د بشر- لاسته راوړنه ده او کولتور دی .

• یارانہ ډوبه جاله ده :

يارانه ، د دوو انسانانو ترمنځ اړيکو ته وايي ، کېدای شي د بېلابېلو موخو لپاره وي . دا د بشر لاسته راوړنه ده او کولتور دی . جاله هم د بشر- لاسته راوړنه او کولتور دی جاله هغه وسيله ده ، چې خلک پرې له سيندونو او اوبو اوږي ، د لېږد رالېږد لپاره کارېږي . داهم د خلکو په وسيله جوړه شوې ، ځکه يې کولتور او د کولتور مادي اړخ بولو. د متل فکري اړخ د کولتور مانيز اړخ دی .

• يوه ډډه اور نه کا ، دوه بڼې کور :

په پورتنی متل کې فکر او تجربه زموږ د ژوند د بهير يو رنگ او کولتور دی . ډډه ، د لرگي يوه برخه ده او بڼه هغه بڼڅه ده ، چې مېړه يې بله بڼڅه لري ، يوه بڼڅه د بلې بڼه کېږي . ډډه او بڼه د بشر لاسته راوړنه او کولتور دی .

۸ - د متلونو ژبني او ادبي ارزښتونه :

متلونه له لفظي او مانيزو ښکلاوو ډک دي . د متل ايجاز ، اختصار او په هغه کې د لوی مفهوم ځايول ، د هغه بلاغت او فصاحت هميشه د ادب د تيورۍ د محقيقينو پام ځانته اړولی دی .

د مانيزو ښکلاوو ، استعارو ، تشبېهاتو او نورو ادبي خصوصياتو په څنگ کې متلونه داسې ژبني خصوصيات هم لري ، چې د ژبپوهانو او لهجه پېژندونکو خاصه لېوالتيا ورسره پيدا شوې ده .

متلونه د ژبې د ډېرو لهجو ساتندوی دي ، نو د لهجو د څېړونکو لپاره په زړه پورې موضوع ده .

د ژبپوهانو او د ژبنيو خواوو د خپرونکو او محققينو له خوا په هغو کې د ژبو لرغوني فورمونه او ژبني خواوې خپرل کېږي (۷: ۵۷) .

۸ - ۱ - متل د بېلابېلو گړدودونو ساتندوی :

پښتو متلونه د پښتني ټولني او وگړو زېږنده ده ، دا چې پښتانه په بېلابېلو سيمو او ځمکو کې ميشت دي او په بېلابېلو لهجو خبرې کوي ، نو متلونو کې هم دغه لهجې ساتل شوي دي . کله داسې هم کېږي ، چې يو متل په يو ځای کې په يوه لهجه او بل ځای کې په بله لهجه موجود دی ، لکه :

الف . د لوديز گړدود متلونه :

- اسمون چې څومره کېږي ، دومره نه ورېږي .
- اوبو وړی ، خلیو ته لوس چوي .
- ابا مه کسه ، خورجين يې کسه
- ووره د ميچني ، زوی د خچني .
- څرې يې گټم ، دارې يې خټم (۲۲ : ۴۳ - ۴۵) .

ب . د ختيز گړدود متلونه :

- چې ډېر شي ، نو گنډېر شي .
- چې څه کړې ، هغه به ريبي .
- پردی کټ ، تر نيمو شپو وي .
- اختر څه پټ مېړه نه دی .
- د گور شپه په کور کېږي نه .

ج . د سويلي گړدود متلونه :

- سپمولی ، سپو خورلی .
- رغ د ملا ، امين د كلي .
- سپی چې خومره غاږي ، هومره نه تراږي (۱۱ : ۹۰) .

۸ - ۲ - متل د ژبنی وپيپانگې ساتندوی :

متلونه د نورو ادبي ارزښتونو ترڅنگ ، داسې ويل شوي ، چې د ژبې د بېلابېلو سيمو قومونو او گړدودونو کلمې او لغتونه يې خوندي کړي دي . مور په قاموس ليکنه او نورو گرامري څېړنو کې له دوی پراخه گټه اخيستلای شو . په دې برخه کې ټول متلونه د پام وړ دي . لکه : په (زه چې ستا په منگ وم ، ونه د لونگ وم) متل کې د (منگ او لونگ) کلمې يې يوه بېلگه بللی شو .

۸ - ۳ - د متل بېلابېلې بڼې يا ځيولونه :

يوه بله د پام وړ موضوع د متلونو بېلابېل شکلونه او بڼې دي ، چې په بېلابېلو ځايونو کې يې رنگ جلا دی او له يو بل سره څه ناڅه توپير لري ، لکه :

پښې سترې بڼې دي ، نه زړه سترې / لاسونه سترې بڼه دي ، نه زړه سترې .
پور چې ځنډنی شي ، خنډنی شي / پور چې ځنډنی شي ، جنګنی شي .

۸ - ۴ - د متل سندريزه ځانگړنه :

متلونه زموږ د ولسي يا فولکلوريک ادب برخه ده ، که هغه منشور دي او که منظوم ټول د بلا ادبي ارزښتونو څخه ډک دي . گڼ شمېر متلونه وزن او

قافیه لري ، چې دغه ډول توکي د وينا د ښکلا او اغېز ډېروني لامل گرځي او دا بيا د ادب لپاره يو ارزښت دی .

متلونه د دې ترڅنگ ، چې پياوړی مانيز اړخ لري ، په شکلي اړخ کې هم غوره جوړښت او ځانگړی سبک لري . جملې يې داسې دي ، چې ساده ، خو شاعرانه او هنري رنگ لري ، په جملو کې يې تر ډېره ښکلا ته پام شوی ، نه گرامري قانون ته . په دې مانا ، چې د دې کيسه کې نه دي ، چې مبتدا دې چېرته راشي او خبر دې چېرته يا فعل ، ضمير چېرته او قيد چېرته .

د (خوار په هندوستان هم خوار دی) متل که وگورو ، يوه بشپړه جمله ده ، خو ځانگړتيا يې په څه کې ده ؟

دلته د (خوار) کلمې تکرار دې منشورې جملې ته نږدې د نظم بڼه ورکړې ده او يو ډول قافيې ته ورته ځانگړتيا وربښي که دا جمله داسې راغلي وای ، چې (خوار په هندوستان هم هماغه شان دی / خوار په هندوستان هم هماغه ډول دی / خوار په هندوستان هم هماغه خوار دی / د دې ځای خوار او هندوستان يو دي / دلته خوار او هندوستان کې خوار يو شان دي) او داسې نورې بڼې ، چې د پورتنی متل مانا خوندي کوي ، خو دا وروستنی يو هم هاغه خوند او رنگ نه لري ، چې لومړنی يا اصلي متل يې لري . ياد متل ښايي په ډېرو کتابونو کې د (منشور و متلونو) تر سرليک لاندې راغلي وي ، خو دا منشور متل يو ډول نظمې ، هنري او شعري ځانگړنه او جوړښت لري . د منظومو متلونو خبره ، خو بيا روښانه ده ، چې قافیه او سجع لري .

د متل ستر کمال او هنریت په همدې کې دی ، چې نه یواځې دا چې مانیز اړخ یې ډېر بنسټیز او ژور دی ، بلکې دا ژوره مانا بیا په داسې شکل کې وړاندې شوې ، چې هغه بیا جلا بڼکلا او ځانگړی جوړښت لري . همداسې بل متل دی:

• خوار په خپله خواري ، نه شرمېږي :

په پورتنی متل هم د منثور متل گمان کېږي ، خو داسې نه ده . دلته گورو ، چې د (خوار) کلمه له (خواري) سره یو ډول هماهنگي رامنځته کړې ، سندریز او نظمي بڼه خپلوي . د متل او جملې لومړۍ برخه (خوار په خپله خواري) د همدغو دوو کلمو له کبله ، ځانگړې بڼکلا لري . بیا د متل دویمه برخه (نه شرمېږي) کې د (شرمېږي) کلمې وروستۍ څرگنده (ي) د (خواري) د کلمې له وروستۍ څرگندې (ي) سره بله هماهنگي جوړوي ، چې په دې توگه (خوار) له (خواري) او بیا (خواري) له (شرمېږي) سره د هماهنگۍ او موسیقیت په زنځیر تړل کېږي .

د هر متل ژبه که وکتل شي ، یو ځانگړی هنریت لري . د متل جملې د ژبې عادي جملې نه دي ، د کلمو ترمنځ یې ځانگړی تناسب او تړاو شته ، کلمې یې داسې کارېدلي ، چې د یو او بلې ترمنځ غوره هماهنگي راشي .

• گټې تر گټو لاندې دي (۱۱: ۱۱۴) :

پورتنی متل وگورئ! دوه کلمې (گټې ، گټو) چې اصلي بڼه یې (گټه) ده او دلته په جلا ماناوو (فايده او ډېره) راغلي ، په متل کې یې داسې هماهنگي او موسیقیت رامنځته کړی ، چې ځانگړې بڼکلا وربښي . که دلته د (گټو) پرځای (ډېره ، کانی او تېږه) راغلی وای ، مانا به یې بیا هم بدلون نه وای کړی ، خو بیا به یې بڼکلا نه وه . د دې ترڅنگ د دوو ماناوو یو ځای کېدل په

(گټه) کلمه کې هم داسې گونگتیا ده ، چې سړی شک کې اچوي او ژر په مانا پوهېدلای نه شي .

- د لښکر په اخر څه ، د ماتې په سر (۱۶ : ۲۷۹) :

پورتنی متل هم د هر اړخیزې مانا ترڅنګ ، ښکلی شکل او ځانګړتیا لري . د متل لومړۍ برخه (د لښکر په اخر څه) له دویمې برخې (د ماتې په سر) سره د (اخر) او (سر) په کلمه کې هم‌هنگی جوړوي او متل ته ادبي او هنري رنگ ورکوي . په یاد متل کې (اخر او سر) د قافیې کلمې او (څه) ردیف دی ، چې له دویمې برخې لویدلی دی . بلخوا ، که هغه متلونه تر کتنې لاندې نيسو ، چې واضح منظوم دي ، هم بلا ادبي ارزښتونه لري لکه :

- سل روپۍ پور کړه ، د اختر شپه په کور کړه (۷ : ۶۰) :

پورتنی متل د یو بیت په بڼه راغلی ، د لومړي او دویم نیم بيتي هم‌هنگه برخه یا د قافیې کلمې (پور او کور) دي ، چې (کړه) ورپسې د ردیف په بڼه راغلی دی او د یو نظم ځانګړتیاوې لري . همدارنگه ، بل متل دی :

- دروغ وایه ، په شرع یې روغ وایه :

پورتنی متل هم ، چې د نثر گمان پرې کېدای شي ، نظمي ځانګړتیا لري . د متل لومړۍ برخه (دروغ وایه) له دویمې برخې (په شرع یې روغ وایه) سره د (دروغ او روغ) په کلمو کې هم‌هنگی جوړوي او (وايه) یې ردیف دی . بل متل دی :

- غل هم وایي خدایه ، مل هم وایي خدایه :

په پورتنی متل کې ځانګړې موسیقیت ، هم‌هنگی او د قافیې کلمې موجودې دي . د متل لومړۍ (غل هم وایي خدایه) او دویمه برخه (مل هم وایي خدایه)

کې (غل او مل) د قافيې کلمې دي او (هم وايي خدايه) په دواړو کې ردیف دی .

بل متل دی :

• د کاله کشر مه شې ، د کاروان مشر (۷۱:۱۱) :

پورتنی متل هم په لومړۍ او دویمه برخه کې هماهنگي او نظمي ځانگړتیا لري . د لومړۍ (د کاله کشر مه شې) او دویمې برخې (د کاروان مشر) د (کشر- او مشر) کلمې د قافيې کلمې دي او (مه شې) ردیف دی ، خو له دویمې برخې غورځېدلی دی .

• ځونه چې خرگی ، هغونه یې بارگی :

د پورتنی متل لومړۍ (ځونه چې خرگی) او دویمه برخه (هغونه یې بارگی) له یو بل سره د (خرگی او بارگی) په کلمو کې هماهنگي جوړوي او دا دواړه کلمې یې قافيې دي .

۸- ۵- د متلونو کنایي ځانگړنې :

د متل ستر خصوصیت دادی ، چې همیشه کنایي مانا افاده کوي ، که خپله اصله او حقیقي مانا افاده کړي هغه بیا متل نه دی ، لکه : (که غر لوړ دی ، پر سر یې لار ده) (د غله په زېره خلی وي) ، (په یو گل نه پسرلی کېږي) . دلته یو متل هم په خپله لومړۍ مانا نه دی او نه د (لوړ غر ، په سر یې لاره) ، (غل ، زېره خلی) ، (گل پسرلی) تر منځه ارتباط ملحوظ دی ، چې د متل حقیقي مانا ده ، بلکې دلته هر متل خاص کنایي مفهوم لري چې هم اورېدونکی پرې پوهېږي او هم د ویونکي مطلب وي او هغه د متل کنایي مانا ده او که کنایي مانا افاده نه کړي ، هغه متل نه شو بللی (۷: ۵۳) .

متل په عامه توگه د استعارې او کنایې په ژبه خبرې کوي ، کله چې یو څوک دا وایي چې (باز که هر څو خوار شي ، چنگښې نه خوري) نو هر څو که دغه خبره په لغوي مانا هم سمه ده ، خو نه د دغه متل کاروونکی دلته د (باز او چنگښې) ټکی د هغو د لغوي مانا لپاره کاروي او نه اورېدونکی دغه مانا ترې اخلي ، په دې متل کې د پښتونولۍ یو زرین اصل نغښتی دی . دلته له باز څخه مراد هغه مثالي انسان دی ، چې د هر پښتانه زړه غواړي ، چې هغسې جوړ شي . دغسې انسان که هر څو پاتې راشي له داسې یوه شي څخه بیا هم گټه نه پورته کوي ، چې د ده له شانه سره نه ښایي . همدغه راز که مور ووايو (د بل سپی د ډوډۍ په زور خپلېږي) نو دلته هم (سپي او ډوډۍ) دوه داسې ټکي دي ، چې مجازي مانا ترې مراد ده او هر څوک ، چې یې واورې ، نو همدغه مجازي مانا ترې اخلي (۶: ۱۶۵) .

کله چې مور په خپل ولس کې ، د متلونو کارونې ته گورو ، نو د کنایې څرکونه پکې له ورايه روښانه دي . د بېلگې په توگه ، یو شخص ظلم کوي ، تیری کوي ، مور د دې لپاره ، چې هغه د دې کار له بدو پایلو خبر کړو ، ورته وایو (مه کوه پر چا ، چې وبه شي پرتا) په دې مانا ، چې نن که ته له خلکو سره ظلم کوې ، سبا به پر تا کېږي . څرگنده ده ، چې پورتنی متل په یو خاص مورد کې کارول شوی ، شالید کې یې کیسه ازمون او پېښه پرته ده . که ډله ییزه نه وي ، نو فردي او ذهني خو ده ، خو په نورو بېلابېلو مواردو کې یې کارونه کنایه ده .

یو بل متل دی :

- د خره مینه لغته ده :

پورتنی متل هم خپل شالید ، کیسه او پېښه لري . چا پورتنی حالت لیدلی یا یې ذهن کې مجسم شوی او بیا یې ویلی ، خو موږ په بېلابېلو وختونو کې یاد متل کاروو :

کله ، چې یوه ناپوه او کم عقل انسان غواړي له یو بل شخص سره خپله مینه څرگنده کړي ، نو خولې نه یې داسې کم عقله خبره ووځي ، د دې پر ځای ، چې هغه شخص سره خپله مینه څرگنده کړي او هغه ته گټه ورسوي هغه ته زیان ور اړوي او هغه خپه کوي ، په دغه حالت کې متل کنایه کېږي .

بل متل دی :

• رانده ته شپه او ورځ یوه ده :

پورتنی متل هم د تخلیق خپله ځانگړې پروسه لري ، خو موږ یې په بېلابېلو ځایونو او پېښو کې داسې کاروو:

یو شخص ته دوه بېلابېل څیزونه ، چې جلا ارزښت او قیمت لري ، ورنښو ، خو هغه د دې دواړو څیزونو په بېلابېلو ځانگړنو او توپيرونو نه پوهېږي ، دواړو ته ښه وایي او دواړه خونښوي . په داسې حال کې ، چې یو یې ښه او بل یې لږ ښه یا بد دی ، په دغسې حالت کې دا کنایه ده .

متل دی :

• د زرو قدر له زرگر سره وي :

د پورتنی متل نږدې او له کلماتو راوتلې مانا داده ، چې د زرو په ارزښت او درنښت باندې زرگر پوهېږي ، څرگنده ده ، چې قدر یې هم له هغه سره وي او هغه څوک ، چې د زرو په ارزښت او قیمت نه پوهېږي ، قدر یې هم ورسره نشته ، خو موږ پورتنی متل په خپله ټولنه کې په بېلابېلو ځایونو کې کاروو :

يو څوک غوښه نه خوري ، تل له ترڪاريو او سبزيجاتو گټه اخلي ، خو بل انسان ، چې د ترڪارۍ خوړلو سره مينه نه لري دا كار يې نه خوښېږي ، په داسې حالت يا هغه شخص ته د قناعت لپاره وايو ، چې (د زرو قدر له زرگر سره وي) . په دې مانا ، هغه څوك ، چې ترڪاري خوري ، په گټه يې پوه دى . په دې حالت كې دا متل كڼايه گرځي د هغې مانا لپاره چې موږ په يو ځانگړي او جلا حالت كې ترې واخيستله .

• مار خوړلى ، له پرې هم وېرېږي :

د دې متل نږدې او له كلماتو راوتلې مانا همدا ده ، چې څوك مار خوړلى يا چيچلى وي ، بيا له پرې هم وېرېږي ، هغه چې مار نه دى ، خو مار ته ورته شكل او جوړښت لري . د ياد متل د كارونې بل ځاى داسې دى:

يو سوداگر ، چې د كچالو په پېر او پلور كې يې زيان ليدلى ، كله چې ورته وايو ، دا ځل پياز واخله ، هغه د كچالو زيان ته په پام ، د پيازو له پېرلو هم ډډه كوي ، چې په دې كې به هم زيان وكړم ، په دغسې وخت كې موږ دا متل كاروو .

دلته د متل د كارونې د لومړني او دويم حالت ترمنځ ، مهالنۍ واټن شته ، چاپېريال هم توپير لري ، خو مانيز تړاو لري . ويونكى ياد متل په دويم حالت كې كاروي . دلته دويمه مانا ، موږ د خپل اړتيا پر بنسټ ترې اخلو ، چې په دې حالت كې متل كڼايه كېږي .

• سپيان غېږېږي ، كاروان تېرېږي :

پخوا به سوداگري ، پوځي او حكومتي انتقالات په كاروانونو كې كېدل . اوبڼان ، پيلان او نور ژوي به د موادو د انتقال لپاره كارېدل ، كله به چې د

کوم کلي او کور خواته تېرېدل ، نو سپيو به ورپسې غپل ، خو د سپيو غپل د کاروان پر وړاندې کوم خنډ جوړولی نه شو او نه يې هغه ودرولی شو . دا متل په لاندې کارونې سره کنایه کېږي :

يو څوک د ژوند په چارو کې ډېر بريالی او سوکاله دی ، ښه يې گټي او ښه يې څټي . خو د کلي او گاونډ بدنيته وگړي د دې شخص په دې حالت خوښ نه دي . ده ته ستونزې جوړوي او دا شخص دې حالت ته ځورېږي . د ده يو خواخوږی ده ته په دې متل سره قناعت ورکوي .

د پورتي متل لومړنی حالت د متل له کلمو څرگندېږي . په دويم ځل استعمال سره ، چې د ټولني بېلابېل وگړي يې په بېلابېلو حالتونو کې استعمالوي ، کنایه کېږي ، چې په هر حالت کې يې استعمالوي د يوه مانيز تړاو له کبله کېږي .

• بې مېوې ونه څوک په ډېره نه ولي :

د دې متل څرگنده موخه دا ده ، هغه ونه چې مېوه نه نيسي- ، نو د مېوې د راغورځولو او شکلولو لپاره يې څوک په ډېره هم نه ولي . خو موږ يې کله کنایه کوو :

کله ، چې د يو چا خیر ټولني ته نه رسېږي او خلکو سره ښېگڼه نه کوي ، نو د چا تر نیوکې لاندې هم نه راځي . يا داسې چې يو څوک د خلکو خدمت کوي ، هغوی سره ښېگڼه کوي او بيا ځينې ور پورې بدې خبرې کوي يا پرې نیوکه کوي هغه نا کراره کېږي ، د قناعت لپاره يې پورته متل کارېږي .

• جنگ سوړ شو ، میری تود شو :

دا متل هم خپله کیسه او شالید لري ، په یوې پېښې پورې تړلې تجربه ده ، چې د شخص نوم (میری) هم پکې راغلی دی ، خو موږ یې څه وخت کاروو او څه وخت دا متل کنایه کېږي ؟

کله ، چې په یوه غونډه یا مجلس کې د خبرو یا غونډې گډونوال په جوش او خروش او احساساتو کې خبرې وکړي ، خبرې خلاصې شي او مجلس سوږ شي ، د ښې ارامتیا او پایلې ته تر رسېدو وروسته یو څوک راجگ شي او بیا احساساتي او گرمې خبرې وکړي ، نو خلک دا متل کاروي ، په دغسې استعمال سره وایو ، چې دلته پورتنی متل کنایه شوی دی .

۸ - ۶ - په متلونو کې تشبیه :

د متلونو له بېلابېلو ښکاروو څخه یو هم د تشبیه ادبي صنعت دی ، چې په ځینو متلونو کې لیدل کېږي ، لکه :

• بده ماینه ، تنگه موچنه ده (۱۱:۱۳) .

په پورتنی متل کې بده ماینه له تنگې موچنې سره تشبیه شوې ده . تنگه موچنه یې مشبه به او بده ماینه یې مشبه ده . د مشبه او مشبه به ترمنځ ورتوالی یې (بدي او رنځول) دي .

• تربور ، د ترزومی موری دی :

په پورتنی متل کې تربور له د ترزومی موزې سره تشبیه شوی دی . تربور مشبه او د ترزومی موزې مشبه به دی . د دواړو ترمنځ ورتوالی په (زیان) کې دی .

• د بل ډوډۍ یا پور ده یا پېغور :

په یاد متل کې د بل ډوډۍ له پور او پېغور سره تشبیه شوې ده . د بل ډوډۍ مشبه پور او پېغور مشبه به دي . د دواړو یا ټولو ورتوالی په (بدوالي) کې دی .

• ښځه د تن جامه ده :

په پورتنی متل کې ښځه له تن جامې سره تشبیه شوې ده . ښځه مشبه او د تن جامه مشبه به دی . د دواړو ورتوالی په (درنښت او پرده) کې دی .

۹ - د متلونو شالید :

متلونه ، دیوې پېښې ، کیسې او تجربې لندیز ، پایله او نچور دی . متلونه ، عادي ، ساده او ورځنۍ جملې نه دي ، لکه : که ووايو (مور ډوډۍ خورو) دا یوه عادي او ساده جمله ده مانا یې هم سیده او روښانه او د کارونې یواځې یو ځای او مورد لري . هغه وخت یې کاروو ، کله چې ډوډۍ خورو .

متل بیا داسې نه دی ، د متل مانا دومره سیده او څرگنده نه ده . د کارونې ځای یې کېدای شي ، په لومړني ځل کارونه کې جوت وي ، خو له هغې وروسته یې عاموالی موندلی او نورو بېلابېلو ځایونو کې کارېږي . کله چې ځینې متلونه اورو ، نو سمدستي مویو اوږد بهیر فکر ته راځي .

متلونه شالید لري ، یا یې په شالید کې یوه کیسه او پېښه پرته ده یا تجربه . دا تر ډېره ډله بیزه بڼه لري ، ډېر وگړي پکې گډون لري ، خو کله ناکله کېدای شي ، د یو وگړي او شخص تجربه وي . په دې مانا ، چې یو شخص خپله تجربه په یوه لنډه وینا کې رانغښتې وي او هغې د متل ځای خپل کړی وي . د ځینو پوهانو ویناوې چې متلونه شوي دي ، د همدې بېلگه کېدای شي . په متلونو کې هماغه یې ملي ، عام او ولسي رنگ او دریځ لري ، چې ډله بیز وي ، په دې مانا چې په شالید کې یې داسې تجربه او ازمون پروت وي ، چې ولس پکې گډون ولري ، همدا ډول متلونه خواره او پاخه هم دي .

د متلونو شالیدونه بېلابېل رنگونه لري . ځینو کې د قرانکریم د ایتونو او ځینو کې د احادیثو مانا نغښتې ده . ځینې یې د پوهانو ویناوې او نور یې زموږ د ټولنې او خلکو کیسې او تجربې دي . هغه متلونه ، چې په بېلابېلو ژبو کې گډ دي هم کیسې او تجربې لري ، خو د لومړنۍ سرچینې یا لومړنۍ ژبې ، چې دا متل پکې ویل شوی مالومول په کار وي ، چې دا یو گران کار هم دی . د ځینو متلونو سره کېدای شي ، کیسې او تجربې هم یو بل ته لېږدېدلې وي او ځینو ته کېدای شي په هره ژبه کې جلا شالیدونه شتون ولري .

گڼ شمېر متلونه ، چې زموږ په ژبه او ولس کې شته ، کیسې او پېښې یې هم خلکو ته مالومې دي . دا ډول شالیدونه گڼو لیکوالو لیکلي او خوندي کړي

يې دي ، خو يو شمېر متلونه داسې دي ، چې پېښې او کيسې يې نه چا ليکلي او نه خلکو کې شته . د دې لامل دا کېدای شي ، چې متل ، خو يوه عامه ، خوږه او لنډه جمله ده ذهن يې هم ښه خوندي کولای شي ، خو د متل کيسه ، پېښه او تجربه بيا اوږده او دومره خوږه نه وي ، ځکه له خلکو هيرې شوې دي . بلخوا د متلونو عاموالی ، د دې اړتيا نه پېښوي چې د متل هر ويونکی دې اورېدونکي ته د متل کيسه او پېښه هم بيان کړي . همدارنگه دا چې اوس متل ، په داسې ځايونو او مواردو کې کارېږي ، چې د متل له اصلي او لومړنۍ کارونې سره شکلي بدلون لري ، له دې کبله هم د شاليد ژوندي ساتل او خوندي کېدل گران وي .

د متلونو شاليدونه ، د هغوی مانا ته په کتو ، په بېلابېلو ډولونو ویشل شوي دي ، چې په راتلونکو سرليکونو کې يې لولو .

۱۰ - د متل د شاليد ديني اړخ :

د متلونو په منځ کې يو شمېر يې داسې دي ، چې تر شا يې د قرانکریم د يو آيت يا د حضرت محمد (ص) د ويناوو او حديثونو مانا پرته ده . دا ډول متلونه هم په پښتو ژبه کې شته ، چې موږ يې دلته خو بېلگې گورو :

- ښه چې دې ياد کړه ، نو دې برباد کړه .

د پورتنی متل شاليد په لاندې ديني او شرعي بنسټ ولاړ دی .

لا تبتلو صدقتکم بالمن و الاذا (القران) .

ژباړه : خپلې نيکۍ په منت او احسان سره مه باطلوئ .

افه الاحسان المن (الحديث) .

ژباړه : د نيکۍ آفت ، منت دی .

- د خدای بې حکمه یوه پاڼه لا نه خوري .
- د پورتنی متل شالید هم په لاندې دیني لاسوندونو ولاړ دی :
وما تسْقُطُ مِنْ وَرْقَةٍ اِلَّا يَعْمَلُهَا (القران) .
ژباړه : داسې پاڼه نشته ، چې هغه راايله شي او خدای (ج) دې نه وي پرې خبر .
- لا تَتَّحَرَّكَ وَرْقَةً اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ (الحدیث) .
ژباړه : د الله ج له ارادې پرته یوه پاڼه خوځېدلای نه شي .
- خپلوان لړمان دي .
- د پورتنی متل بنسټ لاندې حدیث شریف دی :
الاقاربُ كالعقاربُ .
همدارنگه :
- حسد داسې نیکی خوري ، لکه بل اور چې لږگې خوري .
د پورتنی متل شالید کې لاندې حدیث شریف پروت دی .
الحسدُ ياكلُ الحسنات كما ياكلُ النارُ الحطبُ .
ژباړه : حسد ، نیکی داسې خوري ، لکه اور چې لږگي خوري .
بل متل دی :
- حب د دنیا ، سر د خطا .
د پورتنی متل په شالید کې لاندې حدیث شریف پروت دی .
حُبُّ الدنیا راسِ كلِ خطیةٍ .
ژباړه : له دنیا سره مینه ، د ټولو خطاوو سر دی .
بل متل دی :

- چې په ځان کې یې ویني ، هغه یې په جهان کې ویني .
د پورتنی متل شالید کې لاندې حدیث شریف پروت دی :
من رای فی نفسه فقد رای فی غیره .
ژباړه : څوک چې څه په ځان کې ویني ، په نورو کې یې ویني .
بل متل دی :
- شرم د ایمان پوښ دی .
پورتنی متل هم په لاندې بنسټ ولاړ دی :
حیاء المرءِ سترة .
همدارنگه :
- حیا نیم ایمان دی .
متل په لاندې حدیث شریف ولاړ دی .
الحياءُ نصفُ الايمان . حیا نیم ایمان دی .
په همدې ډول لاندې متلونوڼه :
- سپین وینبته د مرگ استازی دی .
رسول الموت الشيب . الحدیث
- مرگ د عالم ، مرگ د عالم .
موت العالم موت العالم . الحدیث
- شر د عالم ، شر د عالم .
شر العالم ، شر العالم . الحدیث
- د مسلمان زړه دخدای (ج) کور دی .
قلب المؤمن عرش الله . الحدیث (۱۳ : ۴۳ ، ۴۴) .

۱۱ - د متل د شاليد تاريخي اړخ :

په پښتو متلونو کې يو شمېر يې داسې شاليدونه لري ، چې تاريخي او واقعي کيسې او پيښې دي . په دې ډول متلونو کې د ځينو پاچاهانو ، اشخاصو او ځايونو نومونه راغلي چې واقعيت ته يې نږدې کوي .

د دې ډول شاليدونو څو بېلگې دا دي :

- انصاف له حيوان سره هم په کار دی :

ويل کېږي د اوسني هلمند ولايت د بست کلا کې د نوشيروان عادل د پاچاهۍ مرکز يا پلازمېنه وه . نوشيروان عادل يو ډېر عدالت خوښوونکی انسان وو ، له هر چا سره به يې انصاف کاوو او د چا حق به يې نه په خپله خوړ او نه يې بل چاته اجازه ورکوله چې د چا حق وځوري يا ظلم پرې وکړي .

نوشيروان عادل د دې لپاره ، چې خلک وکولای شي ، په اسانۍ سره د ده دربار ته راشي او خپلې غوښتنې وړاندې کړي د بست کلا په باندې برخه کې پر يوه دېوال زنگ نصب کړی وو . هر چا به چې غوښتل نوشيروان وگوري او خپل عرض ورته وکړي ، دا زنگ به يې واوه ، بيا به د پاچا عسکر ورتلل او دا سړی به يې د پاچا دربار ته راووست او نوشيروان به يې عرض ته رسېده .

وايي يوه ورځ يو خر د کلا له څنگه تېرېده ، په زنگ پورې لگېدلی ، پاچا چې زنگ اورېدلی خپلو کسانو ته يې امر کړی ، چې عارض د ده حضور ته راوړي . د پاچا کسانو ولېدل ، چې انسان نشته او خر په زنگ پورې لگېدلی دی . پاچا ته يې دا خبره وکړه ، پاچا ورته وويل ، رايې وله . حتماً څه خبره شته ،

عسکرو خر د پاچا حضور ته راوست ، پاچا وليدل ، چې خر ډېر ډنگر دی ، سمدلاسه يې امر وکړ ، چې د خره څښتن حاضر کړي. پاچا د خره څښتن ته مناسبه سزا ورکړه او توصيه يې ورته وکړه چې انصاف له هر چا سره په کار دی ، وروسته له هغه دا متل عام شو (۱۲: ۲۱: ۱۳) .

• احمد د خسو د اوږو ، ککو د مرکو :

وايي د پروان په ولايت کې دوه ورونه ول ، يو احمدخان نومېده او بل يې ککو نومېده . احمدخان به خواري مزدوري کوله او په خپله کرونده کې به يې کار کاوه او د کور خرڅ به يې برابر وه ، ککو په ځوانۍ کې د نسوارو جوړولو په کارځی کې کار کاوو ، له همدې کبله يې سترگې د وخت په تېرېدو سره رنډې شوې وې . ده به کاروبار نه کاوو يواځې به په کور ناست وو ، مېلمانه به چې راتلل ، ککو به ورسره ناست وو ، مجلس به يې ورسره کاوه او د کلي کور ټولې خبرې او مرکې به ککو ترسره کولې . مور به يې ويل ، چې شکر دوه زامن لرم احمد د خسو او د غلو ، ککو د مرکو ، يعنې احمدخان کور ته لرگي ، غله او نور خرڅ برابر وي او ککو مرکې خلاصوي . وروسته بيا دا خبره متل شوه (۱۲: ۱۴) .

• اوبه چې شي تر غاړې ، زوی او لور شي تر پښو لاندې :

روايتونه وايي د نوح (ع) د توپان په وخت کې يو سپرې له توپان څخه د خلاصون لپاره له خپل زوی او لور سره د يوه لوړ غره سر ته وختل ، خو هلته هم اوبه ور ورسېدې . سپرې لور او زوی راواخيستل او د يوې بلې جگې

څوکې سرته وختل ، خو هلته هم اوبه ورورسېدې ، نو د ځان د خلاصون په خاطر يې زوی هم تر خپلو پښو لاندې واچاوه ، خو اوبه نورې هم ډېرې شوې او بيا د سړي تر غاړې ورسېدې . سړي د ځان د ژغورلو لپاره خپله گرانه لور هم تر خپلو پښو لاندې واچوله ، خو د توپان اوبه نورې هم ډېرې شوې او سړی له اولادونو سره يوځای غرق شو (۱۲: ۱۵) .

۱۲ - د متل د شاليد افسانوي اړخ :

د متلونو په شاليد کې يو شمېر پېښې ، تجربې او کيسې افسانوي رنگ لري ، چې لاندې يې څو بېلگې لولو:

- په گيدرې پورې خپل پوست اور دی :

يو وخت يوه گيدره د کلي يوه کور ته ورغله ، چې چرگان و خوري ، خو د کور خاوند پرې خبر شو . د هغه په نارو نور کليوال هم خبر شول ، ټول کليوال په گيدرې پسې راووتل . گيدره مخکې کليوال ورسې ول ، نږدې وو ، چې گيدره ونيسې ، خو گيدرې يو دم چيغې کړې :

اور دی ، اور دی !

د کلي خلکو فکر وکړ ، چې په کلي کې اور لگيدلی ، بېرته وگرځېدل او د کلي په لوري يې منډه کړه . گيدره په روغو پښو ترې خلاصه شوه ، کليوال ، چې کلي ته راوړسېدل ، اور نه وو لگېدلی . له گيدرې څخه چا پوښتنه وکړه ، چې ته خو تل وايي چې زه دروغ نه وايم ، ولې دې دروغ وويل ، چې په

کلي کې اور لگيدلی؟ گيدړې ورته وويل: ما هېڅکله دروغ نه دي ويلې، رښتيا هم اور وو. ورته يې وويل، چې تا دروغ ويلې، هيچا هم اور ونه ليد، کليوال چې بېرته کلي ته ورغلل اور نه وو لگيدلي تا هسې چينغې وهلې. گېدړې ورته وويل: ما دروغ نه دي ويلې، ما هېڅکله دا نه دي ويلې، چې په کلي کې اور بل دی. ما ويلې چې اور دی او هغه اور زما په پوست دی په ما پسې مې خپل پوست اور دی، کليوالو زما د پوست لپاره په ما پسې منډې وهلې چې ما ونيسي او له پوست څخه مې گټه واخلي. نو، ماته خپل پوست اور دی. له دغې پېښې وروسته، دا متل وشو، چې په گيدړې پورې خپل پوست اور دی.

(۱۲: ۲۲) .

(۲۳)

• نيکي سين هم نه وړي :

هسې وايي، چې د يوې کوترې څاله ديو داسې کمر په غاړه وه، چې په بيخ کې يې سين بهيده. کوترې به تمامه ورځ د خپلو بچونو لپاره دانې مانې راټولولې. بچونې يې په گېډه ښه ماړه او د دنيا له هره غمه بېغمه وو. د کوترې بچونو، چې لږ څه سترگې خلاصې شوې او شاوخوا ته يې ليمې وغړولې، نو د مور دې عادت ته حيران شول چې هغې د دوی له خوړو څنې څو دانې هره ورځ سين ته اچولې. يوه ورځ يې بچونو ورڅخه د دې کار وجه وپوښتله، هغې ورته وويل: بچو! يواځې ځان ساتل او مړول ضرور نه دي، بلکې نيکي کول هم ضرور دي. بچو يې په تعجب سره پوښتنه څنې وکړه، چې له اوبو سره نيکي کول څه مانا لري؟ مور يې ورته وويل: نيکي له هر چا او له هر څه سره ښه ده.

له دې خبرو څو ورځې وروسته يوه ورځ ، چې کوتره په ځاله کې نه وه ، يو مار د دوی ځالې ته راپورته شو بچونو يې د الوتلو کونښن وکړ ، خو يو هم د الوتلو قابل نه ول ټول په سين کې ولوېدل ، په سين کې کبانو وپېژندل ، چې دوی د هغې مور بچونې دي چې هره ورځ به يې سين ته دانې رااچولې . کبانو ته د هغې نيکي سترگو ته ودرېده ، د کوترې بچونې يې ساحل ته راويستل او له لاهو کيدو يې وژغورل .

مانښام چې کوترې دوی د سين په غاړه وموندل او د کبانو د نيکۍ کيسه يې واورېده نو بچيانو ته يې وويل :

اوس ، خو پوه شوی بچيانو ، چې نيکي سين هم نه وړي (۱۲ : ۵۷) .

۱۳ - د متل د شاليد اخلاقي او ټولنيز اړخ :

د متلونو په شاليد کې د کيسو او تجربو لويه برخه ټولنيزه ، اخلاقي او نصيحت ډوله بڼه او محتوا لري ، لکه:

• د خره څښتن ته ورپېښه ده :

ويل کېږي د چا خر له بار سره په خټو کې لويدلی وو او په وياله کې بند پاتې وو ، د خره څښتن ، چې هر څومره زور ووايه ويې نه شو کولای ، چې خر له خټو وباسي . له يو بل لاروي يې مرسته وغوښته ، لاروی راغی خري يې تر غوږو ونيو ، خو د زړه زور يې نه کاوه . په دې منځ کې ډېر وخت تېر شو ، شپه رانږدې وه ، د خره خاوند وليدل ، چې لاروی هسې لگيا دی ، د زړه له اخلاصه مرسته نه کوي ، نو ورته يې وويل :

وروه! کور دې ودان، ورځه ورځه، چې په تا ناوخته کېږي. د خره څښتن ته هسې هم ورپېښه ده. يعنې چې ماته خو راپېښه ده، مجبور یم خپل کار به کوم (۹:۱۲).

• ته مې وزې وهه، زه به دې روژې وهم:

وايي پخوا زمانو کې يو مالدار سړي روژې نه نيولې. چا ورته وويل، چې روژې نيسه خدای (ج) به دې په مال کې هم برکت واچوي، هغه وو چې د روژې په مياشت کې يې په روژه نيولو پيل وکړ، خو هغه کال د وزو ناروغي هم خپره شوه. ده ډېرې زياتې وزې درلودې، هر سهار به، چې له خوبه پاڅېده، ليدل به يې، چې څو وزې يې مړې شوې دي. دې سړي هم بېرته په روژه خوړلو پيل وکړ، چې هره ورځ به يې وزې مړې ولېدلې ده به هم ډوډۍ راوغوښته، ډوډۍ به يې وخوړله او دا به يې ويل چې خدایه (ج) (ته مې وزې وهه، زه به دې روژې وهم) د دې سړي ټولې وزې مردارې شوې او روژه يې هم ونه نيوله، يعنې دوه تاوانه ورواوبنتل، له هغه وروسته دا خبره د متل غوندې مشهوره شوه (۱۰:۱۲).

• پکه، چا په ورا نه پرېښوده، دې د سر کجاوې غوښتې:

په زياترو کليوالو سيمو کې داسې دود دی، چې د ناوې د راوړلو لپاره لومړی درې ورځې يا هم يوه ورځ دمخه څښبان د زوم له کوره د ناوې کور ته ځي او بيا د واده په ورځ ورا د ناوې د راوستو لپاره ځي او بيا ناوې راوړي. پخوا به يې ناوې په ډولۍ او کجاوو کې راوړه.

وايي په يوه واده کې يو پکه نجلۍ وه . دا تر نورو مغروره هم وه ، نو ويل يې ، چې زه له نورې ورا سره نه ځم ، زه له ناوې سره يوځای د مخې په ډولۍ کې کښېښم ، چا ورته وويل اوس هم خوشحاله اوسه ، چې موږ دې له ورا سره پرېږدو ته لا خوشحاله نه يې او د سر کجاوې غواړې .

له هغه وروسته دا متل وشو .

دې ته نږدې بل متل هم شته :

پکې ورا دې راغله ، دې ويل گومان مې نه شي .

يا : ورا دې راغله پکې ، دې ويل گومان مې نه شي ادکې (۱۲: ۱۸) .

۱۴ - د متل شاليد ، له اصطلاح سره د توپير کړنه :

اوس نو دا خبره نږدې روښانه شوه ، چې متلونه شاليد لري او په هغه کې يوه کيسه پېښه او تجربه پرته وي په دې اړه مو ډېر څه ولوستل .

اصطلاح يا گڼه يو بل ژبنی واحد دی ، چې ډېر وخت يې له متل سره توپير ورکېږي د دې دواړو واحدونو د توپير په اړه ، لاندې خبرې لرو ، خو يوه خبره دلته يادوو چې هغه شاليد او په هغې کې پرته پېښه او تجربه چې موږ د متل لپاره لرو ، په اصطلاح ، گڼه يا محاوره کې نشته . په دې مانا چې اصطلاح شاليد نه لري يا هاغسې پېښې او کيسې نه لري ، چې متل يې لري . داسې نه دي شوي ، چې چا د کومې اصطلاح کيسه يا تجربه اورېدلې وي . دا يو بل توپير دی ، چې موږ يې د متل او اصطلاح په توپيرونو کې ډېرولای شو .

د متلونو او اصطلاحاتو په اړه ځينې نور بحثونه داسې دي :

که د متلونو په اړه د پوهانو څرگندونو ته څېر شو، د متلونو په باره کې یواځې په ماناییزه او موضوعي اړخ ډېره څېړنه شوې، جولیزه او گرامري هغه یې ژوره څېړل شوی نه دی.

ژبه د انسانانو د ذهني ښکارندو (پدیدو) د څرگندونې یوه غوره وسیله ده، له همدې امله کېدای شي ډېر ژبني واحدونه سره ورته دندې ترسره کړي، نو له ماناییز او موضوعي پلوه د ژبنيو واحدونو ویشون گرانه خبره ده، ځکه ټول ژبني واحدونه د ذهني ښکارندو د څرگندونې کالبنه دي، گړېدونکي د دغه کالبنو په مرسته خپل ذهني توکي اورېدونکي ته وړاندې یا وراوړوي. په هره توگه هڅه کوو د متلونو او اصطلاحاتو یا گړنو (Idioms) ترمنځ د توپیر کړنښه په لاندې څرگندونو سره پیاوړې کړو:

متلونه هغه ژبني واحدونه (غونډلې) دي، چې د انساني ژوند د بېلابېلو اړخونو څرگندويي کوي. نږدې ټول هغه موضوعات، چې انسانان یې په ذهنونو او فکرونو کې لري متلونه یې رانغاړي. متلونه یو نصیحت لرونکي وینا یا غونډله ده. پښتو متلونه بیا له ماناییز او منځپانگیز اړخه د پښتني چاپېریال انځورگري او څرگندونه ده. متلونه د جولې له مخې د غونډلې په څېر رغنده توکي لري. د وینا په دواړو ډولونو (نظم او نثر) کې شته. تل جوت او نه اوښتونکي دي، خو کېدای شي په نظم او شعر کې یې رغنده توکي خپل ځای وونجوي او د نوي چاپېریال سره ځان سم کړي، خو بیا هم هر رغنده توکی په هرځای کې، چې وي ټولیزه مانا نه اغیزمنوي.

کله ناکله کېدای شي په متلونو کې ځینې توکي د ښکلا په موخه وغورځي. په دې مانا چې ځینې گروهه او ویونه د متل د ویلو پروخت ونه ویل شي، خو

د خپلمنځي پوهاوي پر وخت کومه نیمگړتیا نه پېښوي؛ اورېدونکی پرې پوهېږي، لکه: زه په طمع (یم) - ته بې غمه (یې). دلته د وزن، قافیې او ښکلا لپاره (یم) او (یې) مرستیال کړونه غورځېدلي دي یا لکه: د کور گټه، د لاهور گټه (ده). دلته هم (ده) د ښکلا، قافیې او وزن په موخه غورځول شوی دی.

که د متل لپاره یواځې یو شکل او جوړه غوره شي، چې د نورو ژبنيو واحدو سره غوڅ او جوت توپیر ولري نو د متل، اصطلاح (Idiom) او نورو ژبنيو واحدونو ترمنځ ورته والی او گډوالی به له منځه لاړشي، چې تر دې دمه یو کړکېچ دی.

ځینې شعري یا نظمي ډولونه (لنډۍ یا یو بیت) هم د متل تر سرلیک لاندې راوړل شوي، چې فکر کوم متل ته د یو شکل ټاکنې په برخه کې لا خبره تیاره کوي. هر ژبني واحد، چې وگړي یې د خپلو خبرو او وینا په بهیر کې د وینا د ښکلا، اغېز او پیاوړتیا لپاره کاروي؛ متل بللی نه شو، لکه: یو څوک چې د یوې موضوع د روښانتیا لپاره د قرانکریم یو آیات، د حضرت محمد (ص) یوه وینا، شعر، نکل، د پوهانو ویناوې او نور څه وایي، ټول یې متلونه نه دي، کېدای شي له څو پړاوونو وروسته د متل د جولیزې او ماناییزې ځانگړتیا، له راخپلولو وروسته یې متل وپولو.

ځینې متلونه، چې وړاندې په نثري یا نظمي بڼه وو، کېدای شي کوم شاعر په خپل شعر یا نظم کې کارولي وي، چې غورې لا غورې کړي، چې په بدیع کې ورته ارسال المثل وایي. دغه ډول شعرونه هم متلونه بللی نه شو، بلکې په کار ده د متل آره بڼه ترې واپستل شي. همدارنگه کېدای شي د ځینو

متلونو آره بڼه له منځه تللې وي او هغه بيت ، چې شاعر پکې هغه متل راوړی ، پاتې وي او د منظومو متلونو برخه گرځېدلې وي .

لکه چې وړاندې مو وويل ، متلونه کېدای شي د وينا په دواړو ډولونو(نظم او نثر) کې شتون ولري ، يعنې کېدای شي منشور وي يا منظوم ، ځکه که متل د پوهانو او څېړکو وگړو د تجربو زېږنده وېولو ، نو دا بيا په دې پورې تړلې ده ، چې د متل لومړنی ويونکی د يوې ژبې عادي هغه دی او که يو شاعر يا شاعروزمه يا هم ناظم که خبره لا روښانه او څرگنده کړم ، داسې چې :

که د متل لومړنی ويونکی ناظم يا شاعر وو ، نو څرگنده ده ، چې متل يې هم د نظم او شعر په بڼه دی او که عادي ويونکی ، متل يې هم عادي نثر ، خو بيا هم متل د عادي او ورځنيو خبرو په څېر بللی نه شو ، بلکې يو ځانگړی جوليز او ماناييز جوړښت لري . متلونه د پښتو لنډيو په څېر لنډ او کوچنی فورم دی ، چې پراخ ماناييز جوړښت لري او يوه ستره پېښه او کيسه په ځان کې ځايوي .

متلونه د يوې پېښې يا کيسې نه وروسته ويل شوي ، يوه اوږده او پراخه موضوع په لنډ شکل کې ځايوي. له همدې کبله پرې پوهېدنه يو څه ستونزمنه وي . له بلې خوا متلونه ماناييز پراخوالی او جامعيت لري ، په دې مانا چې که د متل کيسې يا پېښې ته چې تر متل وړاندې پېښه شوې وکتل شي ، نو بنايي متل تنگ او راټول کړي او پر هماغه ځانگړې موضوع يې وڅرخوي ، خو د متل شکل او رغښت دا برید ماتوي او داسې څېره غوره کوي ، چې د پراخو او ډېرو موضوعاتو د څرگندونې جوگه شي او هرڅوک يې د خپلې موضوع سره په تړاو کې ووايي .

د متلونو پروړاندې اصطلاح یا گړنه (Idiom) یو داسې واحد دی ، چې دا د یوې غونډلې (Sentence) نه بلکې د یوه غونډ (Phrase) بڼه یا جوله لري . همدارنگه له ماناییز پلوه هم نیمگړی وي . گړنه د غونډلې یوه برخه وي په داسې حال کې ، چې متل یوه بشپړه غونډله (جمله) وي . لکه چې وړاندې مو وویل د متل موضوع یو ډول نصیحت وي ، له دې اخوا څه نه رااخلي . خو گړنه بیا داسې تړلې او ناخپلواکه نه ده ټول ټولنیز موضوعات رانغاړي ، نه یواځې نصیحت ، وجیزې او وراشې (۱۹ : ۴۵) .

نن سبا زموږ د ژبې زیاترو لیکوالو اصطلاحات (گړنې) او متلونه سره یو کړي دي او اصطلاحاتو هم د متلونو ځای نیولی دی او زیاترو لیکلي کتابونو کې په همدې ډول څپړل شوې دي . مگر که چېرې د خپلې ژبې په تاریخ یوه څه وړاندې نظر واچوو او غور پرې وکړو ، نو دابه راته څرگنده شي ، چې پخوا متلونه د اصطلاحاتو په څېر نه وو ، بلکې د متل په دواړو برخو کې به یوه څه همغږي موجوده وه ، لکه : ژرنده که د پلارده - هم په وار ده ، چې ویې غواړې په خوله - نو وبه یې خورې په څه ، چې څه کړې - هغه به رپېي . خو نن سبا اصطلاحات هم په متلونو گډ شوي دي او د متلونو ځای یې نیولی دی ، لکه : ترکانې د بېزو کار نه دی ، کور بار ترمزله نه رسېږي او داسې نور . دا ډول لفظي جوړښتونه پخوا اصطلاحات بلل کېدل ، ځکه چې په دې ډول لفظي جوړښتونو کې لومړۍ دوه برخې نه شته او دویم دا چې همغږي په دوی کې هېڅ ارزښت نه لري ، چې په همدې اساس داهم اصطلاحات بلل کېږي ، چې د ډېر استعمال له مخه اوس د متلونو په چوکاټ کې راغلي او ماناییز ارزښتونه یې هم دومره زیات شوي ، چې د متلونو ځای یې نیولی او د نورو

متلونو په شان په ژبه کې کارول کېږي ، خو کوم اصطلاحات چې دلته مونږ تر بحث لاندې نیولې داهم د هغه نورو اصطلاحاتو په شان ارزښت لري او ویونکي په همدې غرض ترې کار اخلي .

البته زما داخبره بنیایي سل په سلو کې اوس رښتیا نه اوسي ، ځکه په دې اصطلاحاتو کې تراوسه ټولې د متل ځای ته نه دي ور رسېدلي او د همدغې اصطلاح په شکل په کار وړل کېږي ، چې زموږ موخه او هدف همدغه ډول اصطلاحات دي ، چې بېلگې یې دادي :

لورپه لوټه اچول یا لور په لوټه تېره کول .

اوبښ په بډه منډل یا اوبښ په بډه وهل .

چې پورته دواړه اصطلاحات خپله مانا په مستقیمه توګه نه څرګندوي ، بلکې په دویمه مجازي مانا سره کارول کېږي ، چې لومړۍ یې د (چل ، فرېب او غولولو) په مانا استعمالېږي او دویمه اصطلاح یې (په واقعیتونو د سترګو پټولو) مانا لري او هغه څوک چې نور غولوي او یا په ښکاره واقعیت سترګې پټوي ، نو خلک دا دوه اصطلاحات د دلیل او ملامتولو لپاره په خپلو خبرو کې ورته وایي (۱:۱۰۰) .

لکه څنګه چې یو بوتی د سترګو په رپ کې تنوره او ځانګوره ونه نه جوړېږي ، لومړی یو کوچنی زړی د خاورو لاندې کېږي ، ټوکیږي ، زرغونېږي او یو وخت داسې راشي چې ګور سیوری او خوږې مېوې ورکونکې ونه ترې جوړه شي . همدغه شان پښتو ژبه له پخوا نه داسې ارته پراخه ، خوږه ، کره او پوره نه وه ، بلکې دې د خپل پرمختګ په ترڅ کې ګڼ شمېر کلونه او پړاوونه ترشا پرېښي دي . د دنیا ټولې ژبې په خپلو لومړیو پړاوونو کې لنډې او تنګې وې ،

خو زما په فکر د پښتو لمن د نورو ډېرو ژبو په نسبت زیاته نښت نېمگړې وه . دا ځکه پښتنو د زابل او سلیمان په غرونو کې د شپونکیتوب ژوند تېراوه . په ورشوگانو کې یې د قبیلوي ټولگو په شکل شپې سبا کولې ، علم او پوهه یې لږه او ضرورتونه یې د گوتو په شمېر ول . په دغه ساده چاپېریال کې ورته د لږو او ساده لفظونو اړتیا پېښېده ، خو د وخت په تېرېدو سره کله ، چې پښتانه له غرونو کوز شول ، په بېلابېلو جغرافیایي سیمو کې خواره او مېشت شول ، د مختلفو علاقایي موسمونو او ضرورتونو سره مخامخ شول ، د نورو علاقو د نیولو سره د ټولنیز ژوند د تودو سړو نه خبر شول ، نو ژوند او پوهه یې مخ ته لاړه او دغه شان د تمدن په لور یې دمه گیر گامونه واخیستل . د تهذیب او ژبې تړون هیڅکله ماتېدای نه شي . د تهذیبی ارتقا سره ژبې هم خپله پانگه پراخه او مهذبه کړه . متلونه ، محاورې او ښکلي ښکلي اصطلاحات پکې وزېږېدل . کله چې د غوره راتلونکې لپاره خلکو د ژوند د پېښو څخه پایله اخیستنه پیل کړه ، نو متل په وجود کې راغی ، چې د عقل او پوهې عکاسي کوي ، دغه شان د غوره پیغام رسونې په لړ کې چې د خوږو ، پستو ، جامعو لنډو او اغېزناکو جملو اړتیا پېښه شوه ، نو محاورې سترگې وغړولې ، چې د کولتوري معیار عکاسي کوي . محاوره د یو شمېر لفظونو داسې ښایسته ترتیب و ترکیب دی چې د اصلي ماناوو په ځای مستعار مطلب په ډېر مهذب او موثر ډول ښکاره کوي . محاوره هم ، لکه د متل د فولکلوري ادب توکی دی . د دې زېږوونکي یو شخص نه بلکې ټول ولس دی (۱۴: ۴) .

که زه ولیکم ، چې پلانی په اصطلاح شاعر دی ، خلک مې له خبرې دا مانا اخلي چې زه دغه سړی شاعر نه گڼم او یا په بله ژبه زه دلته د (شاعر) کلمه په

اصلي مانا نه استعمالوم . مور د علمي اصطلاحاتو تركيب هم لرو ؛ يوه كلمه چې په يوه علم كې خاصه مانا ولري ، د هغه علم اصطلاح گڼل كېږي . سنت په لغت كې دود ته وايو ، خو په اسلامي پوهنو كې خپله بېله مانا لري . د كيميا په اصطلاحاتو كې اوبه هغه مركب ته وايي ، چې په يوه ماليكول كې يې يو اتوم اكسيجن او دوه اتومه هايډروجن شامل وي مگر هغه څه چې مور څښو او اوبه يې بولو ، ممكن يوه اندازه كلورين پكې حل وي يا د نور عناصرو مركبات پكې وي ، چې د كيميا علم يې بيا يواځې اوبه نه بولي .

د (علمي اصطلاح) او هغې كلمې ترمنځ ، چې وروسته له (په اصطلاح) څخه يې راوړه مشترك ټكي دا دي چې كلمه مو په خاصه مانا او بله مانا استعمال كړه . كه ووايو چې : لرگي مات شو . دلته (مات) په اصلي مانا راغلی دی ، مگر په دې بله جمله كې راغلی (مات) چې له لغوي او مستقيمي مانا پرته بله مانا ښندي اصطلاح بولو : پلانی مات سړی دی . دلته وايو چې (مات) پكې په اصطلاحي مانا راغلی دی .

يو داسې عبارت ، چې د خپلو رغنډه كلمو له مستقيمو ماناوو بېله ، مجازي او استعاري مانا لري اصطلاح بللای شو . مور وايو : پلانی لور په لوتپه تيره كوي . دلته د رغنډه كلمو خپلې مستقيمي او لغوي ماناوې نورې دي ، خو دغه كلمې په شريكه ، په مجازي او غيرمستقيمه ژبه ، د پلمې كولو مانا ښندي .

غيرمستقيمه ، ضمني او مجازي ماناوې په استعاره كې هم وي ، مگر استعاره ځكه اصطلاح نه بولو ، چې د هغه شاعر خپله اختراع ده او ټولنه له كلمې هغه مانا نه اخلي چې شاعر په شعر كې راوړې ده . شاعر معشوقه سروه بولي ، خو

خلک دا کلمه په دې مانا نه استعمالوي؛ خلک یواځې یو ډول ونې ته سروه وایي.

اصطلاح د عادي ژبې برخه ده او د ژبې د نورو عادي کلمو غوندې دهغې د مانا په اړه په ټولنه کې اتفاق لازم دی. د کیمیا د پوهانو ټولنه د اوبو د مانا په اړه توافق سره لري، پښتني ټولنې په دې اتفاق کړی دی، چې له (سپین سترگی) څخه د سترگو له سپین والي بېخي بېله بله مانا واخلي، خو په دې باندې ټولنې اتفاق نه دی کړی، چې سروه به دنگې معشوقې ته وایي. یو بل شاعر ممکن د دنگې معشوقې لپاره د (چنار) کلمه راوړي او (سروه) هغه څوک وبولي، چې د زمانې سرې تودې ورباندې اثر ونه لري.

څرنگه چې هنري ژبه تصویري، مجازي او غیرمستقیم بیان ته مایله ده، نو شاعر او د هنري نثر لیکوال ممکن تر نورو لیکونکو د اصطلاحاتو راوړلو ته ډېر اهمیت ورکړي. زمونږ ځینې لیکوال د اصطلاحاتو د راوړلو په خاطر ستایل شوي دي، خو مونږ داسې لیکوال هم لرو، چې اصطلاحاتو یې نثر او هنر ته صدمه رسولې ده.

اصطلاح، متل او بل هر توکي که یواځې په دې نیت نثر یا شعر ته ور داخلېږي، چې بنایسته دی او د لیکنې بنایست به ورسره زیات شي، دا تېروتنه ده. یوه کلمه یا عبارت یواځې هغه وخت د لیکنې بنایست زیاتوي، چې د مقصد په رسولو کې تر مترادفو کلمو یا عبارتونو ښه برخه واخلي او د آهنگ او مانا په لحاظ د کلام له نورو اجزاوو سره لا ښه تناسب ولري.

حمزه شینواری فرمایي:

نن چې مې ډېر په زړه اورېږي د اختر مخه ده

زړه ته د تېرو خاطراتو د لښکر مخه ده

په اختر او خوشحالیو کې د یار او دوست یادول د ادبیاتو یو نسبتا عام موتیف دی خو همدا تکراري مفهوم دلته خوند راکوي او د خوند لویه وجه یې په بیت کې راغلي اصطلاح ده . (په زړه اورېدل) باران رایادوي ، باران په ځمکه او په لویه ساحه کې اوري او یوه پرانیستې ساحه مو سترگو ته دروي . باران پسرلی او د گلونو د غوړېدو موسم رایادولای شي . د گلونو او پسرلي ورځې د اختر غوندې زړه غوښتونکي وختونه دي . باران رحمت دی ، د لښکر غړي د زیاتوالي په وجه د باران له څاڅکو سره تشبیه کولای شو . په (اورېږي) کې د (رې) توری شته ، چې د بیت په نورو کلمو کې تکرارېږي او د کلام موسیقي پیاوړې کوي . باران اوښکې رایادولای شي ، چې د بېلتانه په وخت کې له سترگو تویېږي .

که د دې اصطلاح په ځای شاعر ویلي وای :

دا نن چې ډېر ډېر رایادېږي د اختر مخه ده .

یا : نن چې مې ډېر په زړه کې گرځي د اختر مخه ده .

د بیت ښکلا به کمه شوې وه . (په زړه کې تېرېدل) یا (په زړه کې گرځېدل) هم اصطلاحات دي ، خو د دې بیت ښکلا ورسره نه زیاتېږي ، ځکه هغه نور تناسبات چې په دې بیت کې یې په زړه اورېدل لري ، نه لري .

په لنډیو کې اورو :

په زړه مې ته پلمې مې نورې

کلي کې گرځم ماشومان کرارومه

دلته له زړه څخه د بکس غونډې يو ظرف جوړ شوی دی . هغه شی ، چې په بکس کې ساتو ، نور یې نه ویني او د یو راز غونډې ساتل کېږي . د آشنا یاد هم دلته یو راز دی ، چې معشوقه یې د پټ ساتلو لپاره د ماشومانو کرارول پلمه کوي .

که (په زړه) اصطلاح بې (کې) تصور کړو ، داسې تصویر مو سترگو ته درېږي ، چې یو شی د بل شي له پاسه ایښی دی . هغه څه چې په بل شي یې ږدو ، ممکن تر لاندیني شي ورکې وي ، د لوی او کوچني رابطه د لنډۍ په دویمه جمله کې په بل ډول یاده شوې ده . له دې درکه هم راغلې اصطلاح د لنډۍ د توکونو ترمنځ تناسبات پیاوړي کړي دي .

دا لنډۍ که داسې پیل شوې وای چې : مقصد مې ته پلمې مې نورې ، نو مطلب به همدا اوسنی مطلب وو مگر د تصویر او تناسب په لحاظ به مو تاوان کړی وو .

د استاد حمزه شینواري په دې بیت کې د (سرتیتېدلو) اصطلاح د بیت له نورو توکونو سره د تناسب په خاطر د بیت ښکلا زیاته کړې ده :

ما کوز ورته لېمه کړه زما سر نه تیتېده

شاید چې په الفت کې هم افغان پاتې کېدم
اصطلاح او هغه کلمه چې مجازي او غیرمستقیمه مانا بنسدي ، زموږ سترگو ته انځور دروي . که د شاعر مقصد له دغه انځور سره سمون وڅوري ، کامیابي ده او کنه صرف دې ته زړه ښه کول دي ، چې شاعر اصطلاح راوړې ده ، په هنري لحاظ اهمیت نه لري . ځینې کسان کله کله د یو چا په تعریف کې وایي ، چې په خپل شعر یا نثر کې یې ولسي اصطلاحات خوندي کړي دي . په

دغه ډول تعريف كې ابهام موجود دى . كه منظور ورڅخه دا وي چې د قاموس ليكونكي او لغت ټولونكي كار يې اسانه كړى دى ، خبره سمه ده ، خو كه د ليكوال يا شاعر دا اقدام د كلام بنايست گڼي ، خبره يې صرف هغه وخت سمه بللاى شو ، چې دغه اصطلاحات د كلام له نورو اجزاوو سره د نويو تناسباتو سبب شوى وي . په شعرونو كې د اصطلاحاتو د هنري اغېز مطالعه يو جالب بحث دى . زموږ ځينو ليكوالو او محققانو د يو شمير ديوانونو او ټولگو اصطلاحات رايستلي دي ، خو د هغو د هنري اغېز په اړه لا مطالعه نه ده شوې ، البته دا بحث هم سم نه دى سپړل شوى ، چې اصطلاح بايد څه ته ووايو او څنگه يې تعريف كړو ؟ ايا د انگرېزي ايديم ته اصطلاح ووايو ، محاوره ووايو او كه يې د ځينو ليكوالو غوندې گڼه وبولو ؟ ايا په محاوره او اصطلاح كې فرق وكړو او اصطلاح يواځې د علمي هغو لپاره وكاروو او د خلكو د ژبې اصطلاحات ، محاورې وبولو ؟ پروفيسر- قلندر مومند مرحوم به ويل چې محاوره د خلكو په ژبه كې وي او اصطلاحات د علم له څانگو سره تعلق لري .

داكتر زيار په خپل كتاب (د خوشحال ادبي پښتو) كې (گړنې) ته په ليندۍ كې يو ځاى (محاوره) او بل ځاى (Idiom) ليكلى دى . ما په دې مقاله كې د اكثر و نورو ليكوالو غوندې د ايديم لپاره د اصطلاح كلمه غوره وبلله (۱۷) :

(۱۵۰) .

اخځونه :

۱. الکوژی ، جانداد او شېرزاد ، محمد اقا . پښتو غونډلې پوهه (۱۳۸۶) . کابل صمیم ادبي ټولنه .
- ۲ . جاج پښتونزوی ، حبیب الله . د فولکلور تاریخچه (۱۳۸۷) . ننگرهار ، د ختیځې سیمې لیکوالو او ژورنالېستانو خپلواکه ټولنه .
- ۳ . حبیبی ، عبدالحی . د پښتو د نوي ادب لارې (۱۳۸۶) . پېښور ، میهن خپرندویه ټولنه .
- ۴ . خاورې ، غوثی . د پښتو شفاهي ادبیات (۱۳۶۶) . کابل ، پښتو ټولنه .
- ۵ . خیالي ، لعل بادشاه . د پښتو متلونو تهذیبی او لسانی مطالعه (۲۰۱۲) . مردان د ادبي دوستانو مرکه ، پښتو نوې ادبي ټولنه ، پښتو لیکونکي .
- ۶ . درانی ، درویش . د پښتني ژوند کره وره (۲۰۱۴) . کوټه ، صحاف نشراتي موسسه .
- ۷ . دوست شینواری ، محمد دوست . د پښتو دولسي- ادب لارې (۱۳۸۵) . پېښور دانش خپرندویه ټولنه .
- ۸ . رښتین ، صدیق الله . د پښتو ادب تاریخ (۱۳۷۷) .
- ۹ . زاهد مشواڼی ، عبدالقیوم . زاهد پښتو - پښتو سیند (۱۳۸۵) . پېښور ، دانش خپرندویه ټولنه .
- ۱۰ . زغم ، احمدشاه . متلونه او اندونه (۱۳۹۰) فرهنگ مردم (فصلنامه) ، کابل ارگان نشراتي وزارت اطلاعات و فرهنگ ، دوره پنجم نشراتي ، سال هجدهم ، شماره دوم زمستان ۱۳۹۰ ، شماره مسلسل ۳۵ .

۱۱. ژواک ، محمد دين . پښتو متلونه (۱۳۸۲) . پېښور ، الازهر خپرندويه ټولنه .

۱۲. سحر ، علم گل . خبرې له خبرو پيدا کېږي (۱۳۸۷) . پېښور ، دانش خپرندويه ټولنه .

۱۳. شينواری ، موسی خان . د متلونو قيصې (۱۹۹۵) . پېښور ، ماسټرز پرنټرز .

۱۴. عامر ، عبدالکريم . پښتو محاورې (۲۰۱۱) . لورلايي ، پښتو څېړنه .

۱۵. عميد ، حسن . فرهنگ عميد (سه جلدي ، جلد اول) (۱۳۸۱) . تهران ، موسسه انتشارات اميرکبير .

۱۶. غريبيار ، سيداگل . ولسي- مرغلرې (۱۳۸۴) . پېښور ، دانش خپرندويه ټولنه .

۱۷. غضنفر ، اسدالله . جادوگر هنر . جلال اباد ، مومند خپرندويه ټولنه ، ۱۳۹۳ .

۱۸. فولکلور (مقالې) . د لال پاچا ازموڼ په زيار (۱۳۸۹) . ننگرهار ، د ختيزې سيمې ليکوالو او ژورنالېستانو خپلواکه ټولنه .

۱۹. کډوال ، شاه محمود . گرڼې ، خرگندې او نومونې (۱۳۹۱) . جلال اباد ، مومند خپرندويه ټولنه .

۲۰. ليوال ، فدامحمد . پښتو متلونه (۱۳۹۰) . کوټه ، صديق خپرندويه ټولنه .

۲۱. محمد رفيع . د ماشومانو گل غونچه (۱۳۸۰) . پېښور ، د اريک د گرځنده کتابتونو اداره .

۲۲. منگل ، علی محمد . د ولسي ادب لهجه سوتل (۱۳۹۰) .

۲۳. وسيم يوسفزی ، فرهاد علی . د متلونو په لار (۲۰۱۴) .

۲۴. وفا ، محمد داود . د فولکلور پېژندنې لارښود (۱۳۹۳) . جلال اباد ، مومند
خپرنډويه ټولنه .

۲۵. Hornby A.S.Oxford Advanced Learner's Dictionary (۲۰۱۰)
Ved. Oxford, Oxford University Press.

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنگپال شخصیت
بناغلي (احمد الله علیزی) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر
چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د
چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. مور له ټولو درنو
هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او
مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لاسپسي وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه
کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مینه

د افغانستان ملي تحریک

شاه محمود کچوال

د خپرونو لړۍ: ۱۱۳

د افغانستان ملي تحریک

www.melitahrik.com

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**